

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 6

БЕОГРАД 1937 ГОДИНЕ

КЊИГА 4

LXI РЕДОВНИ САСТАНАК

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 ЈУЛА 1937 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

ПРЕТСЕДНИК

СТЕВАН ЂИРИЋ

И

ПОТПРЕТСЕДНИЦИ:

ФРАЊО МАРКИЋ, ВОЈКО Р. ЧВРКИЋ и РАДИСАВ ВУЧЕТИЋ

СЕКРЕТАР

Др. АНДРЕЈ ВЕБЛЕ

Присутни г. г. Министри: Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен; Министар пољопривреде Светозар Станковић; Министар правде др. Никола Суботић; Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Ј. Цветковић; Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић; Министар шума и рудника Ђура Јанковић; Министар просвете Добривоје Стошовић; Министар финансија Душан Летица; Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић; Министар без портфеља Војислав В. Ђорђевић; Министар физичког васпитања народа др. Јосип Роговић.

ПОЧЕТАК У 8,15 ЧАСОВА

САДРЖАЈ:

Пре дневног реда: 1 — Читање и усвајање записника LX редовног састанка;

2 — Саопштење о подношењу интерпелација народних посланика: Секуле Зечевића на Министра финансија о финансијском ефекту датих обавеза по Конкордату и усвајање првенства; Милана Мрављеа на Министра просвете о нелегално одржаној скупштини Савеза југословенских националних академских организација 15 и 16 маја у Сарајеву, о уплитању појединих чиновника Централног пресбиороа у друштвени живот југословенских академских организација и о злоупотребама њихових службених положаја као и о злоупотреби савезног имена од стране лица која су аранжирала скупштину у Сарајеву;

3 — Саопштење извештаја Министара о одговорима на интерпелације народних посланика;

4 — Молбе за отсуства народних посланика;

5 — Молбе и жалбе.

Говорници: Војислав Лазић (примедба на записник), Министар финансија Душан Летица, Милан Петковић (о

повреди Пословника), Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић (четири пута).

Дневни ред: Наставак претреса у начелу извештаја Одбора за проучавање предлога закона о Конкордату између Свете Столице и Краљевине Југославије, потписаном 25 јула 1935 године у Ватикану.

Говорници: Игњат Стефановић (ради личног објашњења), Милан Банић (у име групе Југословенског клуба), др. Људевит Ауер (ради личног објашњења), Милан Божић, Министар без портфеља Војислав В. Ђорђевић (ради личног објашњења), Војислав Лазић, Милош Рашовић, Јован Јовановић, Милан Петковић, Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић (десет пута), др. Војислав Дошен (о повреди Пословника), Мустафа Мулалић, Миливоје Перић, Потпретседник Народне скупштине Фрањо Маркић (седам пута), др. Јордан Анимовић, Милован Лазаревић, Живојин Аранђеловић, Потпретседник Народне скупштине Војко Р. Чвркић (три пута), Потпретседник Народне скупштине Радисав Вучетић, Никон Лазаревић.

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, имам част отворити LXI редовни са-

станак Народне скупштине. Молим господина секретара да изволи прочитати записник претходног састанка.

Др. Андреј Вебле прочита записник LX редовног састанка.

Претседник Стеван Ђирић: Има ли ко од господe народних посланика какву примедбу на записник? (*Војислав Лазић:* Молим за реч). Реч има народни посланик г. Војислав Лазић.

Војислав Лазић: Господо народни посланици, г. секретар је прочитао записник у коме стоји да је Скупштина примила предлог тридесеторице народних посланика из Југословенске радикалне заједнице, који су тим предлогом тражили да се дискусија у појединостима о Конкордату проведе по скраћеном поступку.

Међутим, г. секретар није у записник написао да је то решено већином гласова. Ми из опозиције то нисмо примили, јер ми нећемо никаквог ограничења рада у Народној скупштини, а нарочито нећемо ограничења рада по овако крупном питању, као што је Конкордат. (*Милан Петковић:* Тако је!) Ми хоћемо пуно право народних посланика и Народне скупштине. Господо, атмосфера створена од стране Владе и њеним притиском...

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорнице, то није примедба на записник.

Војислав Лазић (наставља): Јесте примедба на записник.

Претседник Стеван Ђирић: То је полемика са одлуком Народне скупштине. Ја Вам немогу допустити да под изликом примедбе на записник полемисете са једном одлуком Народне скупштине.

Војислав Лазић (наставља): Која одлука, господине Претседниче, није верно записана. (*Милан Петковић:* Тако је!) Г. секретар био је дужан да каже да је Народна скупштина већином гласова то примила, а не као да смо ми сви примили ту реакционарну одлуку.

Господо, кад би само један једини посланик био против тога, то већ не би била једногласна одлука, а камо ли што је опозиција цела била против оног другог решења: да се по кратком поступку дискусија о Конкордату у појединостима проведе. Господо, насиљем се ништа не може учинити! Насиље се врши напољу, насиље се врши овде у Народној скупштини...

Претседник Стеван Ђирић: Господине Лазићу, опомињем Вас да ћу Вам одузети реч, ако не умете да поштујете одлуке Народне скупштине и ако вређате Народну скупштину.

Војислав Лазић (наставља): Народна скупштина не сме дозволити да се на овај насилан начин...

Претседник Стеван Ђирић: Одузимам Вам реч! (Народни посланик *Војислав Лазић* остаје и даље на говорници и покушава и даље да говори).

Господине посланиче, молим Вас да напустите говорницу.

Господо народни посланици, пошто ово није била примедба на записник, него је била полемика о једној одлуци Народне скупштине, која је донесена по једнодушној и једногласној одлуци шефова група, и изузев, можда, само г. Лазића, ја не могу допустити да се на тај начин вређа не само На-

родна скупштина него да се на тај начин руши оно што се постигло споразумом као једногласни закључак на седници свих шефова група.

Господо, не можемо ми ићи тако далеко да једноме члану овога Дома, ма колико да се не слаже са закључком огромне већине Народне скупштине, дозволимо да са ове говорнице може сметати рад Народне скупштине. Према томе ја мислим да Народна скупштина одобрава мој поступак што сам г. Лазићу одузео реч. (Одобравање).

Изволите чути интерпелацију за коју се тражи првенство. (*Милан Петковић:* Молим за реч!) О чему желите да говорите? (*Милан Петковић:* О повреди Пословника!) Чим свршимо ове ствари претходно за које сам већ дао реч г. секретару, даћу Вам реч.

Секретар др. Андреј Вебле (саопштава): Г. Секула Зечевић, народни посланик, упућује интерпелацију на г. Министра финансија — о финансијском ефекту датих обавеза по Конкордату и тражи да јој се призна првенство. (Види прилог. — Гласови са левице: Г. секретар полако чита, нисмо чули о чему се ради.

Претседник Стеван Ђирић: Ево, господо, да вам ја поновим: Г. Секула Зечевић, народни посланик, упућује интерпелацију на г. Министра финансија о финансијском ефекту датих обавеза по Конкордату и тражи да јој се призна првенство. Има реч г. Министар финансија да се изјасни да ли прима тражено првенство.

Министар финансија Душан Летица: Примам тражено првенство.

Претседник Стеван Ђирић: Г. Министар финансија признао је првенство овој интерпелацији. Признаје ли Народна скупштина првенство? (Признаје). Објављујем да је првенство овој интерпелацији признато.

Изволите чути друге интерпелације за које се не тражи првенство.

Секретар др. Андреј Вебле (саопштава): Г. Милан Мравље, народни посланик, упућује интерпелацију на г. Министра просвете — о нелегално одржаној скупштини Савеза југословенских националних академских организација 15 и 16 маја у Сарајеву, о уплитању појединих чиновника Централног пресбирора у друштвени живот Југословенских академских организација и о злоупотребама њихових службених положаја као и о злоупотреби савезног имена од стране лица која су аранжирала скупштину у Сарајеву. (Види прилог).

Претседник Стеван Ђирић: Прочитана интерпелација упућена је надлежном г. Министру.

Изволите чути извештаје г. г. Министара.

Секретар др. Андреј Вебле (саопштава): Г. Министар унутрашњих послова извештава да ће на интерпелацију народног посланика г. Костића Васиља, — о отварању пограничног промета између наше државе и Краљевине Бугарске; и на интерпелацију народног посланика г. Грђића Риста — о хапшењу и лошем поступању са српско-православним свештеницима од стране полицајских органа — одговорити кад буду прикупљени сви потребни подаци.

Претседник Стеван Ђирић: Прочитани извештаји узимају се на знање.

Изволите чути молбе г. г. народних посланика за отсуства.

Секретар др. Андреј Вебле (саопштава): Г. др. Иван Ловренчич, народни посланик, моли 10 дана отсуства.

Претседник Стеван Ђирић: Одобрава ли Народна скупштина тражено отсуство? (Одобрава). Објављујем да је тражено отсуство г. Ловренчичу одобрено.

Изволите чути молбе и жалбе.

Секретар др. Андреј Вебле (саопштава): Народној скупштини упутили су молбе и жалбе и то: Коматина Радомир, Ракић Зорка, Јанковић Марко, Топаловић Милош и Радишић Даринка-Лепосава.

Претседник Стеван Ђирић: Прочитане молбе и жалбе биће упућене Одбору за молбе и жалбе.

Има реч народни посланик г. Милан Петковић о повреди Пословника.

Милан Петковић: Господо народни посланици, кад је Претседник Народне скупштине синоћ овде саопштио закључак Претседника Скупштине са шефовима свих парламентарних група о утврђеном споразуму, да се начелна дебата по Конкордату закључи сутра у 6 часова по подне, кад је г. Претседник Скупштине то саопштио, било нас је неколицина, ја тачно броја не знам, али колико сам могао да приметим, било нас је више од 10 којџ смо повикали да не примамо тај споразум и закључак Претседника Скупштине са шефовима група! Ово, господо, није констатовано у записнику који је прочитао г. секретар скупштински, а то је требало да се нарочито констатује, да се и у будућности знаде и види да тај закључак иако је донело Претседништво Народне скупштине са шефовима група, ипак сви народни посланици нису одобрили. А нису га одобрили не ради каквог другог разлога, него само из разлога што схватају велику важност и велику далекосежност питања које се налази пред Народном скупштином, па се начелна дебата по том питању не сме, а штетно је и опасно, да се ограничи као и дебата у појединостима. Записник није тачан и потпун и моја је жеља била да се јавим за реч на примедбу за записник а не по повреди Пословника, да би се ова допуна у записнику извршила.

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, записник је тачан а ни повреде Пословника нема. У записнику стоји од речи до речи. — ја мислим да г. Петковић то није чуо, иначе да је чуо не би овако говорио, — од речи до речи стоји овако: Скупштина усваја предлог Претседника Скупштине!" Није речено једногласно, а кад усваја, очигледно је да мањина не може усвојити. (Милан Петковић: Требало је констатовати: Са мањим бројем, који су били „против“!) У записник није ништа унесено што не одговара стању ствари.

Господо народни посланици, пошто је г. Петковић накнадно изјавио да је ово примедба на записник, а не говор о повреди Пословника, то стављам Народној скупштини на гласање: Да ли прима ту примедбу г. Петковића? Господо која примају, нека изволе седети, а господа која не примају, нека изволе устати! Примедба се састоји у томе, у колико сам разумео, да се унесе у записник, да је предлог примљен већином гласова, што г. Петковић предлаже! (Већина устаје. — Гласови са ле-

вице: Мањина је устала!) Немојте се, господо, узрујавати! Пребројаћу, будите мирни!

Господо, објављујем да је записник примљен онако како је прочитан.

Господо народни посланици, прелазимо на дневни ред: Наставак претреса у начелу извештаја Одбора за проучавање предлога закона о Конкордату између Свете Столице и Краљевине Југославије, потписаном 25 јула 1935 године у Ватикану.

Реч има ради личног објашњења народни посланик г. Игњат Стефановић.

Игњат Стефановић: Господо народни посланици, сматрам за своју дужност, да са овога места укажем на извесне нетачности, које је јуче г. Министар шума и рудника г. Ђура Јанковић овде изнео на седници, на којој ја моментано нисам био. Те нетачности састоје се у томе, што је он овде изјавио, да је седница Владе за претрес Конкордата била 3 јула, да је на тој седници решено, да се Конкордат преда Министрима на проучавање, и да је 6 јула, после два дана, о томе Конкордату дискутовано у седници Владе, и да је том приликом и записник написан, и да смо ми, сви чланови Краљевске владе, потписали тај записник. Међутим, господо, то није тачно. Пре свега, како сам ја био Министар у Влади г. Стојалиновића, никакав записник о седницама Владе није се водио, нити се води, а још мање потписивао. Јер ја да сам потписао тај записник, и да нам је та материја била раздата, ја бих је проучио, и ја бих имао храбрости, јер нисам плашљив човек, да то примим и да гласам за Конкордат. Али то није било, нити је уопште та материја нама раздавана, него је само реферисао Министар правде у неколико речи о томе Конкордату, и молио Претседник Владе г. Министра правде да оде у Рим, да га потпише. Ја сам постао заступник Министра правде, докле се он не врати са пута. Ја ово не говорим на памет. Позивам г. Ђуру Јанковића, да донесе записник са седнице Владе, да га видимо. (Пљескање на левици). И ако се ту, на томе записнику, нађе мој потпис, ја ћу гласати за Конкордат! (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, реч има народни посланик г. Милан Банић у име групе Југословенског клуба. (Пљескање на левици).

Господо, допустите да по овоме предмету учиним апел, с обзиром на одлуку Народне скупштине, да будете колегијални према својим друговима, који су последњи у реду говорника: па да би они могли доћи на ред и говорити, да сваки у своме говору воли рачуна о томе, да не буде нико свише опширан, па чак нека се одрекне и пуног права, које му Закон о пословном реду допушта.

Долајем да се ова моја примедба односи на све само не на тренутног говорника г. Банића, који говори у име групе који може искористити цело време, које му по Пословнику стоји на располагању. (Милан Банић: Хвала лепа господине Претседниче!). Изволите, господине Банићу.

Милан Банић: Господо народни посланици, пре свега неколико речи преамбила: Ја нећу да говорим сасвим на памет. Непоуздајем се на име толико у своју памет као Министар правде уважени г. др. Суботић. (Пљескање и смех на левици). Али, нећу да говорим ни сасвим без памети, т. ј. нећу

читати написани говор, него ћу поћи средњим путем па ћу да се служим потсетником.

Пре свега да напоменем то, да сам ја католик по крштењу, али сам по уверењу само хришћанин. (Пљескање на левици). Ја сам против цепања једне јединствене цркве, коју је Христос основао. (Пљескање на левици). Нисам, господо, масон, али сам слободан дух. И говорићу објективно о овој важној материји, »sine ira et studio«, имајући једну једину предрасуду: љубав према нашем народу, који се већ 12 векова пати на овој нашој грудни. Господо, да кажем и то: нећу ни у овом часу, ни у овој ствари, да сипам уље на ватру. Поготово не желим, да у овоме Дому доживимо поново 6 марта. Да кажем и то: Нисам дошао 1929 године у Београд, као публициста, а 1935 године као народни посланик, да служим кликама и котеријама, које се боре за власт, већ сам дошао да служим целини народа, његовим интересима и Династији Карађорђевића.

Конечно да кажем и то: бићу лојалан према свима и свакоме, сваком своје ћу да признам; једном речју, бићу далеко лојалнији него извесне групе у питању одређивања известиоца мањине Одбора за проучавање Конкордата! То питање, међутим, нећу сад да потржем, због обзира које још увек имам према извесним људима.

Господо народни посланици, пред нашим очима заплиће се и расплиће се једно клупко. Пред нашим очима одиграва се једна драматска игра, у којој смо ми не само гледаоци, него и актери, у којој је актер и цео наш народ, макар у својству хора из старе грчке драме, али у којој игри три су главни протагонист: Римска курија, Српска православна црква и Влада нашега народа, наше земље.

Зар се то клупко расплиће и заплиће тек од јуче, тек од данас? Зар се та драма одиграва тек последњих дана и месеца. Зар та игра не траје већ готово пуних 15 векова? Овај Конкордат није неки Кантов »Ding an sich«; он не постоји сам о себи; он је само карика у ланцу који се ниже пуних 15 векова. И да се уђе у суштину тога Конкордата, да се донесе правилан суд о њему, да се схвати суштина свега што се данас код нас, на верско-црквеном терену, збива, апсолутно је потребно да се баци барем летимичан поглед на оно што се је дешавало и кроз прошлих 15 векова. Потребно је да се баци поглед на историјске одnose римске и православне цркве према нашем народу, нашем етносу, и обратно; било би потребно да се оцрта барем црвена нит тога историјскога збивања, бар његова шема. А ја сам ту шему и спремио. Ја бих је и прочитао, ма да иначе не читам своје говоре у Народној скупштини. Прочитао бих је, али ја, пре свега, имам пуно уважење и за наш Пословник и за господина Претседника Народне скупштине. Мој однос према њему је двојак: Кад га гледам из клупе, у њему видим и осећам нашег »Duce e maestro«; неки пут он је наш »arbiter elegantiarum«; понекад је — да се изразим језиком Конкордата — и наш душебрижник. Али кад се налазим на говорници, ја га осећам као Дамоклов мач над главом. (Смех. — Један глас са деснице: Није тако страшно).

Требало би познавати историју развоја западне и источне цркве, као и њихове односе према нашем народу! На жалост, као што немамо један научни приказ културне историје и културног раз-

витка словенскога југа, тако исто, на жалост, још се у нашој средини није нашао човек који би научно обрадио нашу верску историју, однос религија према нама и однос наш према религијама.

Ова тема, уосталом и те како је интересантна; у овом часу, поготово, она би вас морала интересовати. Али, у овом Дому, када се говори о једном предмету уистину озбиљно, када се говори чак и научно — а, господо, наука и политика нису, и не би смеле да буду, у опреци — када се једна материја солидно третира, онда се то овде не слуша пажљиво. Ми се радије крећемо по линији борбе с флоскулама, с празним фразама, и таква борба изазива, на жалост, највеће интересовање не само овога Дома него, ако се не варам, свију Скупштина после Уједињења.

Због свих наведених разлога, а поготово због ограниченог времена, нећу да читам своју схему наше верске историје, али ћу из ње да напоменем само две-три најважније ствари.

Ми сада овде много говоримо о католицизму и о православљу. Али, ако се не варам, није се довољно истакло оно што је код њих есенцијално, а није се поготово изложило што је довело до битних обележја католицизма и православља. Два су наиме битна обележја православља и католицизма и два су елемента, која су до тих обележја довели:

У Византији је постојао континуитет империјалне власти пуних 1000 година после њене ликвидације у Риму. Половином петог века пропао је западноримски империј а тек 1453 освојен је Цариград од Турака. Дакле, од прилике пуних хиљаду година трајао је, више и даље, континуитет империјалне власти Византије него ли Рима. И та чињеница ударала је печат на византијску, источну, цркву с једне а на западну, римску, с друге стране. Византијска црква развијала се је под сеном империјалне власти. Она се готово никада није издигла над ту империјалну власт. Она је и радила и дејствовала паралелно са њом, а често пута била је и сасвим подређена њојзи. У Византији, дотично у источној цркви, увек се је водило рачуна о држави. Источна црква се је све више и више идентификовала с државом, и с нацијом »in ultima linea«. На западу, напротив, где је континуитет империјалне власти прекинут у петом веку после Христа, свега тога нема. Тамо се римски бискуп одваја од сваке световне власти, еманципује се, и врло рано настоји да постане спиритуална сила, која ће да лебди над световном влашћу. То му је било и могуће услед лабилности државне власти у Италији, не само у време Сеобе народа, после пропасти Римскога царства, него, у главном, и кроз све позније векове.

У другом реду ваља водити рачуна и о томе да је у Византији постојао континуитет не само империјалне власти него и културе, а да је тај континуитет у Риму и у Италији такођер био прекинут. Италија је била сасвим преплављена од варвара. Међутим, Византија је остала поштеђена од инвазије варвара, барем на свом најужем подручју, на Босфору. И ми морамо да водимо рачуна о чињеници да је култура Византије била далеко већа и виша него ли култура Рима кроз пуних хиљаду година. Требало је да пропадне Византијско царство, па да се емигранти из Цариграда пребаце на запад и да они стварно инаугуришу културу хуманизма и ренесансе.

Супериорна култура Византије, а према томе и источне цркве, играла је необично важну улогу, поготово у питању односа према нама, јужним Словенима и свима Словенима уопште. Западна је црква наине нама Словенима доносила хришћанство, — то је једна историјска чињеница; ја тиме нећу никога да вређам, — на оштрици мача, понајпре мача франачког, после тога мађарског, неко време чак и норманског и на крају немачког. На пример, ми Хрвати уведени смо у крило Христове цркве по Францима; Чеси и Полапски Словени по Немцима. А како су код тога прошли Полапски Словени, то сви врло добро знамо. Дакле, Римска црква нам је доносила хришћанство употребом физичке силе, која јој је стајала на расположењу. Међутим, Византија није употребљавала ту методу. Она је уместо мачем међу Словене долазила првенствено с културом, она им је давала литургију на народном језику, она је чак исконструирала једно посебно народно писмо за Словене.

Господо посланици, ми славимо данас, без обзира да ли смо католици или православни, Ђирила и Методија као наше народне апостоле. Стварно, они су били експоненти византијског црквеног империјализма, који су необично успешно дејствовали међу Словенима. Они су за источну цркву неко време придобили чак и Моравску.

Зашто све то спомињем? Зато што се на терену римско-византијског црквеног антагонизма одиграла једна трагедија, баш наша хрватска трагедија: Посве је природно да су и средовечни Хрвати претпоставили хришћанство, које се доноси на народном језику и на народном писму, него ли на оштрици мача. И кадгод је то политичка констелација допуштала средовечним Хрватима и њиховим владарима, увек су се они оријентисали према истоку, према Византији, не само према Империји византијској, него поготово према цркви источно-православној. Десило се да се је краљ хрватски Славић сасвим оријентисао према православљу и Византији. Рипост на ову његову оријентацију од стране Рима био је тај, да је Ватикан послао свога савезника из тога времена, најстрашније гусаре што их је средњи век познавао, Нормане, да је послао кнеза Амикуса из Ђовенаца у Апулији, на крсташки поход против Славића, који се свршио тиме, да је Славић био потучен и бачен у тамницу у Италији, где су му и кости иструнуле.

После њега је дошао на хрватски престо Димитрије Звонимир, који је био чист експонент западне римске цркве. То је, господо, историјска чињеница. Димитрије Звонимир је чак папску заставу узео за хрватску државну заставу. Он је хтео да поведе Хрвате у борбу за инвеституру против Хенрика, а за Папу, и због тога је изгубио главу од народа, јер је народ био оријентиран према православној цркви, према народном богослужењу и писму.

После погибије Звонимирове, након извесног периода грађанског рата, дошао је на хрватски престо Петар Свачић, експонент Алексија Комнена, цара Византије, присталица православља, директно православља, присталица народног богослужења, народног писма и народне мисли. На Свачића био је послат тадашњи савезник Римске курије, Арпадовић Коломан, и он је ликвидирао и Свачића и хрватску средњовековну државу. Хр-

ватска средњовековна држава страдала је, дакле, и ликвидирана је у борби за православље, због своје православне оријентације. (Пљескање.) То је, господо, чињеница која, нажалост, није позната код нас, готово уопште није позната.

И знате, господо, ко је први открио ту историјску чињеницу? Фрањо Рачки, а проко њега и његов побратим Штросмајер. И на спознању те чињенице базира њихово југословенство, југословенство Рачкога и Штросмајера. Рачки је као вредан, марљив, науке и истине жељан човек пошао у Рим, тамо је простудирао ватиканску архивску грађу, која се односи на хрватску историју и дошао до открића, на основу тог свог интензивног студија, да је средњовековна хрватска држава страдала у борби за православље а против католицизма. Али он је био католички свештеник и није могао да то јавно призна, него је то своје откриће и ту документарну грађу изнео пред Штросмајера, те су на основу тога обојица почели јавно исповедати да је злочин оно што је римско-византијски црквени антагонизам на нама, Јужним Словенима, урадио, да је злочин био запати један те исти народ словенски, поготово у име Божје, да је био злочин запати хришћанску цркву на западну и источну. (Пљескање.) То су казали Рачки и Штросмајер и на основу тога су саздали свој програм, и верски и политички, који је гласио: измирење и сједињење западне и источне цркве, сједињење Срба, Хрвата, Словенаца, па и Бугара, у једну нацију југословенску.

Као католички свештеник и добар католик, Рачки није могао отворено написати и рећи, да се Свачић борио за православље, него је написао да се је борио за „народну цркву“, и да су народ и „народна странка“ убили Звонимира. Више се од попа Рачког није ни могло захтевати. Трагедија је нашег времена, да то није могао признати и најбољи хрватски историчар наше епохе. Ја ћу да починим једну индискрецију, али држим да је она, у овом времену, потребна: Пре неколико година разговарао сам дуго, озбиљно разговарао, с проф. г. дром. Фердом Шишићем, најбољим хрватским историчаром данашњице.

И, господо, Фердо Шишић изнео је преда ме ту чињеницу, да је средњовековна хрватска држава страдала због своје византијске, у истини, православне оријентације; он ми је упутио на Рачког и његове индентичне погледе на то питање.

Ја сам, сасвим природно, запитао Шишића: „Зашто Ви, г. професоре, то не напишете и јавно не објавите?“

Знате ли шта ми је одговорио. У сузама ми је рекао: „Кад бих то учинио, каменовали би ме, убили би ме!“

Ето видите, господо, мизерију наше епохе, да он као научник види истину, а не сме да је објави.

Ја чиним индискрецију, можда чиним и медвеђу услугу др. Шишићу; али мислим да је у овом часу потребно да и то изнесем. Молим професора Шишића да ми опрости. Ако пак треба да неко понесе за то одговорност, нека то не буде г. др. Шишић, него ја!

Господо народни посланици, антагонизма између католицизма и православља у нашем народу, у широким народним слојевима, никако није било све до епохе противреформације, све до доласка

језуита у наше крајеве. Ви знате чињеницу, да је наш народ тако мало разлике правио између католицизма и православља, да су врло често, у многим нашим крајевима, католици и православни имали не само заједничка гробља, него и заједнички храм Божији, заједничку цркву, а понекад и заједничког свештеника. Али црквено-политички Рим, није никад са љубављу, симпатијом и осећајима хришћанске солидарности гледао на православу цркву. Ја ћу изнети једну чињеницу, која је, нажалост, слабо позната, а још слабије оцењена по нашим историчарима — чињеницу да је Душан Силни затражио од римског Папе да му подели наслов и назив „capitaneus christianitatis”. (Петар Косовић: Позната је!) А је ли познато и значење чињенице, да је Душан Силни тражио од римског Папе назив капетана хришћанства за борбу, разуме се, против Турака? (Петар Косовић: Познато је и то!) Мени је врло мило да ме корегирате, само изволите то после изнети. Имате за то времена. Шта то значи да је Душан Силни тражио од Папе да му подели наслов и назив капетана хришћанства? Ово значи и то да Душан Силни није био никакав задрти православца, него пре свега, добар хришћанин. Али он тај наслов није добио. Добио га је, после њега, експонент „апостолског краља” мађарског Јанош Хуњади!

Казао сам, господо народни посланици, да антагонизма између православља и католицизма није у нашем народу било све до времена противреформације. Игнацио Лојола дао је паролу бојовне експанзије католичке цркве. После појаве језуитизма, католичка црква постаје у пуном смислу речи „ecclesia militans”, борбена црква, којој постаје геслом реченица Светог Писма: „Не мир него мач носим ја”. Дошли су језуити и у наше крајеве. Они су основали прве гимназије у нашим западним крајевима; они су почели да доносе просвећеност нашим људима грађанског порекла. Али, они су, господо, и први повели крсташки поход на православље у нашим крајевима. Пре тога борбе између католицизма и православља код нас, у народу, није било.

Језуити су дали паролу: „Ваља ове шизматике, отпалнике, довести у крило праве, једине, Христове цркве!”

И ви знате врло добро, да је, уз помоћ Аустрије и Беча, на десетке и десетке хиљада православца у нашим западним крајевима, у Хрватској, Славонији, Далмацији, па и у Босни, преведено на католицизам директно, а што није ишло директно, то се је натерало, и силом и милом, у унијатизам, у грко-католичку веру, која је била — нека ме извини, ако има ту који грко-католик — уметно исконструисана од Рима, зато да би се олакшао прелаз православца под суверенитет црквени, духовни, спиритуелни, римског бискупа, светог Оца Папе.

Поводећи се за лутеранством, језуити су почели да се, за јачање католицизма и клерикализма, издашно служе и народним језиком, па и народном историјом, подешеном према својим циљевима. Они су први почели да истичу хрватско државно право. Гојенац језуита, Павао Ритер-Витезовић, први је сазлао велико-хрватски програм, који је касније усвојио Анте Старчевић, ма да је заступао мишљење да попови поживинчују народ.

Језуити су, према томе, до извесне мере, оцеви хрватског савременог национализма.

Али, на жалост, на акцију њихову, уперену против православља, а и против српства, реаговало се од стране православне цркве готово идентичним мерама. На клерикализам католички одговорило се клерикализмом православним већ у 18 веку. На појаву уметно конструираниог хрватског национализма одговорило се већ тада српским ексклузивним, борбеним национализмом, који је негирао исто тако хрватство, као што је хрватство негирало српство.

Нећу да се задржавам на епохама националне осеке. Њих је било и у XIX веку — нажалост, такву епоху националне депресије имамо и данас! — али, у епохама националне плиме, наш народ је увек прелазео преко преграда и зидова, које је клерикализам, и католички и православни, подизао између нас. Приближавам се, радије, нашој епохи:

Постављам питање: како се је црквено-политички Рим односио према питању уједињења југословенског, у почетцима нашег, XX века? (Милан Петковић: Била би интересантнија епоха Гарашина и Штросмајера!) Немам времена, да о томе говорим.

Да ли је римска Курија, у XX веку, поготово после 1903 и 1905. била против нашега уједињења? Не, није била! Она се није изјаснила против уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, јер је видела да је народни вал необично јак, да то народни инстинкт напосто тражи, а римска Курија је необично паметна: Она увек рачуна са доминантним расположењем у народима. Дакле, Рим тада није био против нашег уједињења, он је чак био за уједињење. Али какво? Такво, које ће — сасвим природна ствар — највише конвенирати римској цркви, такво уједињење, у коме ће имати превагу католички елемент, католицизам над православљем.

Зато је Рим — ја верујем, баш Рим — отац аустријског тријализма. Он је тријализам свгеорисао великом католику, чак и великом клерикалцу, Францу Фердинанду.

И та аустријско-католичка-тријалистичка концепција имала је да се спроведе у живот. Дошло је, међутим, до сарајевског атентата. Разуме се, погибијом Франца Фердинанда био је погођен Рим и његова тријалистичка основа уједињења Јужних Словена под скиптром Хабсбурговаца у Аустрији. И зато није чудо да је црквено-политички Рим на сарајевски атентат реаговао са паролом: „Ваља казнити Србију!” Имамо документата о томе; извесне документе изнео је професор Новак у своме недавном спису о трагичној судби глаголаштва. Рим је дао паролу да ваља казнити Србију. И како знате, црквено-политички Рим је, за време рата, све и сва урадио да спасе Аустрију, и да у њој спроведе своју тријалистичку концепцију. Ја бих чак рекао да је и фамозна Мајска декларација (Пљескање на левици), да је и она један документ ове тежње за окупљањем Јужних Словена под скиптром Хабсбурговаца, у оквиру Аустроугарске монархије. (Гласови на левици: Врло добро! Пљескање.) Јер се у Мајској декларацији отворено и јасно каже баш то: окупљање Срба, Хрвата Словенаца под скиптром Хабсбурговаца. (Пљескање и одобравање на левици). И требало је чекати ово наше време, двана-

сегодишњицу Мајске декларације, да сазнамо да је ово окупљање под скиптар Хабсбурговаца било у Мајску декларацију уметнуто само због државног тужиоца. Тада се то није рекло, него тек 20 година после тога!

Господо, идемо даље, јер ми се жури. Југославија под жезлом Карађорђевића, — то је један историски факат; ја немам времена да га сада поткрепљујем документима! — створена је против воље и ауспиција црквеног Рима; створена је — и то је историски факат — победом српства, а то значи, ако баш не победом српске православне цркве, оно у сваком случају победом Светосавске идеје пуне народне еманципације од туђинског уплива. (Живо плескање на левици).

Како се је Римска курија односила према питању нашег унутрашњег уређења? Па, господо, није никаква тајна да је она перхоресцирала, већ „а priori“, од првог часа, од 1918 године, централистичко наше уређење, уређење по коме ће центар ове земље да буде данас можда један Вавилон, али 1918 године још увек православни Београд. Црквено-политички Рим је, дабоме, већ „а priori“ био и против југословенског унитаризма, руковођеног, како рекох, из православног Београда. Тај Рим је већ „а priori“ био за сложени — модеран израз! — сложени тип, поготову дуалистички тип државе. Господо, дозволите да вас, у вези с тиме, потсетим на Женевску декларацију, чије је главни творац био др. Антон Корошец. По тој Женевској декларацији предвиђена је дуалистичка форма уређења ове земље. (Гласови на левици: Тако је! Тачно!) Црквени Рим је са беневоленцијом гледао фронтални напад, на жалост већине Хрвата, на централистичко и унитаристичко уређење ове наше земље. Њему нипошто није било криво што Хрвати, предвођени по Радићу и Мачеку, ударају главом о зид; није му било криво што, код тога, крваре тврде хрватске главе; није му било криво што се Хрвати, у прежејној већини, одлучише за апстиненцију.

Али за себе самог, римски клерикализам резервисао је друго држање: Клерикалци, нарочито словеначки клерикалци, не треба, и не смеју, да иду у апстиненцију: они имају да оперишу заобилазним путем; они треба да узму учешћа у власти; они треба да буду тројански коњ у Београду; они треба да деморализују Српство. (Бурно плескање на левици). Они треба да спроводе борбу у етапама; да освајају терен стопу по стопу; да замарају Београд и да искоришћују сваку његову незгоду.

Vis-à-vis оваквом расположењу Римске курије према нашој држави, требало је, већ 1918 године, наша државна власт да постави питање: како да се ми према њој односимо? Биле су две могућности, окарактерисане анегдотом која казује, како је римски посланик, пре Трећег пунског рата, дошао у Картагу, скупно руб своје тоге и казао: „Картажани, бирајте што хоћете од двога. Хоћете ли мир, или рат?“ И ми смо, господо, већ у 1918 години имали да решимо, да ли да водимо рат против црквеног Рима, или да будемо у политичком миру с њиме. Могло се је и рат водити, али — разуме се — за то је требало наоружати се, требало је да се наоружа и држава, али и православна црква у овој земљи. Најбоље оружје за овај рат био би прелаз из српске у југословенску

православну цркву. Али, као што сам рекао у Одбору за Конкордат, овако нешто могао би да спроведе само један нови, далековидни и генијални Свети Сава. Али нови Св. Сава међу нама није се појавио, и према томе, ни рат против црквеног Рима нисмо могли да водимо. Требало је, дакле, да се решимо за мир, и у име тога требало је дати чак и извесне концесије томе Риму. Али наша псеудо-демократија није била ни за рат ни за мир. Она уопште није имала, нити има, једну своју верску политику; она нема јасних погледа на то питање; она, и у третирању верског, баш као и културног и социјално-економског и осталих наших проблема живи од „фортвршловвања“, живи из дана у дан. И та наша псеудо-демократија — дозволите да кажем и наша православна црква од 1918 године наовамо — само је „фортврштвовала“: нити је наговестила рат црквено-политичком Риму, нити му је на време понудила мир, него је, према њему, вршила убоде иглом, умотаном у памук. Чињене су, господо, крупне грешке и велики пропусти: Као реванш за грко-католицизам дошло се је до тога, да се у нашој земљи преко ноћи формирало хрватску старокатоличку цркву, да ју се је фаворизовало и обезоедило јој се карактер признате цркве. Господо, разуме се, ја нећу никога да вређам, а најмање имам намеру да вређам једну цркву и њезине вернике. Али, треба ипак да кажем ово: Оснивање старо-католичке цркве, па још под вођством г. др. Калођере — то је један бедан рипост, бедан реванш Риму за његов унијатизам! Разуме се, оснивањем старо-католичке цркве крваво се је провоцирао Рим и Ватикан!

Нећу много да говорим о оснивању православне парохије на Вису и у Комижи. Тиме се је тек дало хране причи офанзивни, експанзивизму православља, који су дали тако бедне резултате, да се због тога није ни најмање исплатило испровоцирати римску цркву!

Нећу много да говорим ни о спровођењу аграрне реформе, која је узимала цркви поседе чак и онда кад нико од тога није имао користи, чиме се је — као што сам већ малочас казао — иглом, умотаном у памук, боло, ако не у срце, оно у врло осетљив цеп, римску цркву.

Нећу да говорим, господо, ни о једној великој заблуди либералне демократије која још ни до данас није начисту с тим какав је фактор религија, како огроман значај има вера, и треба да има, у животу народа. Нећу да говорим ни о оној великој заблуди нашега либерализма који је допустио да свештеници свих наших конфесија напросто гладују у овој земљи. Како се може, господо, замислити да ће један свештеник, био он католички или православни, или не знам какве друге конфесије, бити заљубљен у ову земљу, ако он, као академски образован човек, има да ради у народу за 500 до 800 динара месечно, као што је, на пример плаћен не само капелан него чак и жупник у католичкој цркви?! Говорим о католичкој цркви, зато што њене прилике боље познајем, али знам да ни у православној цркви није боље. (Одобравање).

Жури ми се, господо. Да поставимо, дакле, питање: Који је највећи недостатак овога Конкордата? То ми је питање, пре извесног времена, поставио један уважени колега, иначе дипломата по каријери. Па, како сам хтео да сазнам његово ми-

шљење, рекао сам му: „Кажи ти, који је то највећи недостатак!” Он је онда ставио прст на чело и мудро прозборио: „Највећи је недостатак у томе што склапамо Конкордат пре него што смо обновили односе са Совјетском Русијом.” Признајем да мозак дипломата од каријере има много вијуга, и то врло компликованих. Ја ћу да признам и то, да ова мисао има нешто у себи, да заслужује да се човек мало дубље замисли у њу: Да постоји православна Русија, онда би свакако боље било да се прво обнове везе са њом, па тек после тога да се прави Конкордат. То је свакако тачно; али, данас, нема царистичке Русије, нема православне Русије, она је бар за сада мртва и, уместо ње, имамо сада Совјетску, бољшевичку Русију. И кад се постави тврдња да би требало пре обновити односе са Совјетском Русијом него ли са Светом Столицом, онда то значи тражити да се за сузбијање римокатоличког клерикализма код нас употребе шпанске методе, да се клерикализму супротстави бољшевички атеизам, да се од Југославије направи Шпанија! Ја сам том уваженом нашем колеги, дипломати од каријере, одговорио, да се не слажем с његовим мишљењем, јер држим да је основни недостатак Конкордата у томе што он није склопљен одмах непосредно после Светског рата, ако не 1919 а оно бар 1920 или 1921 године. А зашто? Зато што је у Светском рату црквено-политички Рим, римска Курија била тучена, поражена, па је онда било боље с њом склапати Конкордат него ли сада, јер би онда она била најјефтинија.

Замислите, господо, шта би било од мировних уговора Версаљског, Нејског, Тријанонског и Сенжерменског да су их Савезници, Велика и Мала Антанта, склапали тек 1937 године уместо 1919—1920 године. Како би изгледали ти мировни уговори, и како би код тога прошла Антанта?! Конкордат је требало — опетујем — склапати онда када је црквени Рим био тучен; кад је имао страх у костима!

Прелазим, господо, на једну другу ствар која ће можда неке од вас да шокира, али треба и у тој ствари до будемо савршено искрени. Ви знате врло добро да сам се ја ангажовао за шестојануарску политичку иницијативу. Ја се ни данас не одричем тога, ни данас се због тога не кајем. Шестојануарска иницијатива и замисао била је у истини велика, али њено извођење у дело било је којекакво. Шестог јануара 1929 године, као што знате, била је инаугурисана политика југословенска. Пар месеци доцније, држава С. Х. С. — хемиска формула — била је претворена у формулу Југославија, и југословенство било је проглашено догмом наше државне политике, југословенство је постало једно »*poli me tangere*«. Али, ако се је хтело конзеквентно спроводити југословенску политику, онда је био управо неизбежан сукоб са римским клерикализмом. Зашто? Зато јер југословенство, доследно спроведено — признајмо то поштено — значи слабљење ватиканског, поготово римско-клерикалног, уплива у овој земљи. Југословенство, само по себи, инволвира, ако не верски индиферентизам, оно свакако верску толеранцију; а верска толеранција је антипод сваког, поготово римског клерикализма. Римски клерикализам признаје начело »*ecclesiae militantis*«, он неће трпељивост, он неће сарадњу црквама. Клерикализам и југословенство се, према томе, међу

собом искључују, они се односе међу собом као ватра и вода. Југословенство — будимо поштени и искрени! — означава победу националне еманципације не само на терену материјалног него и духовног, па и религиозног живота нације. И док је томе тако, онда је сасвим природно, да је југословенство, ако је хтело да победи, морало доћи у сукоб с римским клерикализмом. Али, нажалост, од тога сукоба се је бегало и у ери ауторитативног режима. И као што наша псеудодемократија није имала једну јасно одређену и доследну верску политику, ње није имао ни шестојануарски режим; као што је наша демократија, и у том питању била, и остала, полутанска, таковим је био и шестојануарски режим; као што наша псеудодемократија није имала грађанске куражи, тако је није имао ни шестојануарски режим. Бегало се је од сукоба с клерикализмом, уместо да се храбро и мушки пређе у напад. Али се десило још нешто: у моменту кад је југословенство проглашено државном политиком, догмом и државним »*poli me tangere*«, у томе моменту шта је радила српска православна црква? Дозволите да одговорим на то питање: Је ли она помагала југословенску политику, инаугурисану шестога јануара? Ја бих рекао да је одмагала, а не помагала. Ако је српска православна црква хтела да помогне југословенску политику Блаженопочившег Краља Александра, она је требала да постане југословенска православна црква. Она је, међутим, показала један конзерватизам, који је прелазно, и прелази, у реакционарство. Та црква је, нажалост, кочила иницијативу за унификацију нашега писма и нашега језика. Ја позитивно знам да се је у ери шестојануарског режима, хтело један језик, екавштину, и једно писмо, латиницу. Ко се је најтврдоглавије супротставио овој спасоносној замисли? Нико други — и то знамо! — него српска православна црква.

Да наведем још једну чињеницу и појаву из шестојануарске ере: Пала је забрана истицања г. зв. племенских застава, једна забрана, која је, по моме дубоком уверењу — мада сам конзеквентан Југословен — била апсурдна. Чему забрањивати да се истичу барјаци било српски, било хрватски, било словеначки? Трбало је одобрити њихово истицање поред државне заставе. Али учинила се грешка, хтело се потезом пера ликвидирати племенске барјаке . . . Како било да било, на помнуту забрану српска православна црква је реагирала тако да је и даље неженантно на црквама истицала своју црквену заставу али то је била српска заставка. И шта се онда могло очекивати него да и католички попови истичу хрватски барјак на својим црквама?!

Кад су се десиле такве и сличне грешке, кад се није умела конзеквентно и мушки спроводити југословенска политика у шестојануарској ери, римски клерикализам објавио је рат југословенском унитаризму, чак и покојноме Краљу Александру. Ја сам у Одбору за проучавање Конкордата прочитао један пасус из моје брошуре, писане 1930 године, поводом Еухаристијског конгреса, одржаног тада у Загребу, који је, у ствари, био свечана објава рата што га је римски клерикализам повео против југословенског унитаризма и југословенске политике, инаугурисане актом од 6 јануара 1929.

Ја ћу и сада из те брошуре да вам прочитам два-три кратка пасуса, који су необично интересантни и карактеристични. Са тога конгреса била је послата Св. Оцу Папи једна депеша, у којој се каже дословно ово: „Хрвати, Словенци и остали верници католичке цркве у Југославији изражавају своју верност и оданост Римској Апостолској Столици, уверени, да је залога њихове народне будућности, љубав према католичкој цркви и њеној видљивој влади на земљи.“ Није ли то и одвише јасно речено? Нема ту ни спомена о верности и оданости Богу и кршћанској вери; него Римском Папи! И залог народне будућности Хрвата и Словенаца не пружа вера у Бога, Христа Спаситеља, него љубав према католичкој цркви, што више и према њеној „видљивој влади“ на земљи!

Поводом овог Еухаристијског конгреса, католички епископат издао је једну посланицу у којој се каже ово (цитирам верно, и ништа не измишљајмо): „Ослобођујемо се казати да се је целокупни католички народ из читаве Краљевине свечано поклонио Богу Спаситељу и признао га својим врховним Краљем: Краљем појединаца, Краљем обитељи, Краљем васколиког народа“. Не треба да коментаришемо, шта ово има да значи у ауторитативној ери, када је Краљ узео иницијативу у своје руке, да од католика и православних у овој земљи формира једну нацију, југословенску.

За време понтификалне мисе на Јелачићевом тргу, у време поменутог Еухаристијског конгреса, надбискуп др. Анте Бауер одржао је проповед у којој је, поред осталог, рекао и то: „Ми Хрвати желимо да останемо верни краљу над краљевима“.

На томе конгресу примљена је „посветна молитва хрватског народа срцу Исусову“. У уводу ове молитве каже се: „Краљу над свима владарима, ми се клањамо Твојој Божанској мудрости, моћи и љубави, којом владаш хрватским народом. Теби се, ево данас, а с нама и сав хрватски народ посвећује као своме краљу. Теби изруча себе и све своје. У тебе који си истина, пут и живот, стављамо сву наду своју, уверени да ће нас истина вере твоје ослободити, пут заповеди твојих мир нам повратити“.

То је црквени језик алегорија, који је својствен свима црквама, али је необично јасан!

Све у све, од 1930 године, римска црква такође је почела истицати хрватске заставе, говорити о засебној хрватској култури и о засебном хрватском националном индивидуалитету!

А десило се је, у то време, нешто необично значајно: формирао се је, на интернационалном политичком терену, троугао Рим—Беч—Пешта, за који знате како се је односио према нашем ауторитативном режиму. Усташе су — а знате, ко су усташе — не само на три, него на пет страна оберучке дочекивани и враћани у нашу земљу с пушкама, пакленим машинама и бомбама. Била је организована формална хајка на Блаженопочившег Краља; извршен је покушај атентата на Њега у Загребу, вршена је и организација атентата на Бледу, и коначно је дошло до атентата у Марсеју.

У тим трагичним часовима, троугао Рим—Беч—Пешта није био дезавуисан него подупрт од стране црквено-политичког Рима. Па да се бар овог последњег капацитира, учинило се један покушај, који је био илузоран: надбискуп др. Анте Бауер добио је одликовање Карађорђеву звезду I степена

пена — одликовање које добијају само суверени. То одликовање се је дало у благородној замисли, са вером да ће то бар донекле умирити црквено-политички Рим и експоненте клерикализма код нас.

Али се постигло баш обратно: Издигло се је тиме значење Римске цркве у нашој земљи и управо охрабрио клерикализам. Започела је интернационална кампања, вођена по клерикалним органима у читавој Европи, и против наше земље — поменуо сам у Одбору, да је један од најистакнутијих клерикалаца у Француској Ернест Пезе написао књигу: „La Yougoslavie en péril?“ „Југославија у опасности“ — и против њезиног јединства и против самог покојног Краља. Нажалост та клерикална кампања била је, у то време, издашно потпомагана — то ћу отворено да кажем — од масона и масонске штампе, јер изгледа да се, у последње време, црна и сива интернационала понекад добро слажу! И, у тој тешкој невољи, у којој смо се налазили од 1930—33, рекло се, коначно: „Да се миримо барем с црквено-политичким Римом, с римском Куријом!“ Рекло се је: „Све ћемо дати римској цркви, само нека призна ову земљу, нека призна њезино јединство и нека се преко својих бискупа закуне на верност Краљу и Југославији!“ А тада је почињена једна, по мом мишљењу, крупна грешка од стране православне цркве: Руководећи се егоистичним принципом: „Свако за се, а Бог за све!“ српска православна црква је себи, код ауторитативног режима, обезбедила свој закон и Устав. Другим речима, православна црква је, сама за себе, расправила питање свога односа према држави, и тиме је створила преседан, који је, мало доцније, прекрасно искористила католичка црква!

Господо, да кажем још једну истину, да је кажем отворено и брутално: Режим г. др. Стојадиновића није зачетник Конкордата! Он није његов духовни отац! Зачетник је, као што сам *implicite* већ рекао, ауторитативни режим. То је једна објективна историјска истина, била она некоме мила или немилу. Али, господо, шта ради режим г. др. Милана Стојадиновића? Ви знате да је он у много чему извршио ревизију шестојануарске политике! Он је, на пример, ревидирао однос државе и државне власти према Хрватима и хрватском питању! Ревидирао га је толико, да се од тог мећи понекад чак и коса диже! Стојадиновићев режим, како знате, улио је и подоста воде у вино унитаризма. И ту је, дакле, извршио ревизију. Он није извршио ревизију једино у питању овога Конкордата, који претставља, можда, најкрупнију грешку ауторитативног режима. Он је ту крупну грешку, ову најгору баштину ауторитативног режима, преузима у целини и подноси нам овај Конкордат на примање и ратификацију!

Да наставим, господо, Ако се не варам, уважени Претседник Владе је рекао, баш на закључку дискусије у Одбору за проучавање Конкордата, — доста тачно ћу репродуковати његове речи: Ја, господо, констатујем да сте сви за Конкордат, и ви на левици као и они на десници. Разлика је тек у томе што левица није за овакав Конкордат! Ви хоћете бољи Конкордат! Добро, господо, дајте ми овај, па ћу поради на томе да добијемо бољи!”

Тако је рекао г. др. Стојадиновић. А шта то значи, и шта нам стварно предлаже г. Стојадиновић? Предлаже нам да примимо не само ми, него, пре свега, ова држава једну обавезу, па да непосредно након тога, почнемо радити на томе, да ту

обавезу изменимо. А ја бих питао: Има ли онда уопште смисла, да се та обавеза прими? У сваком случају, то је мало чудан поступак, мало чудна процедура, — да употребим један савремен израз!

Каже се, и чује се у дискусији, чује се од стране г.г. посланика из већине, једна крилатица: „Бољи је и овакав Конкордат, него ли никакав!“ Али, у питању Конкордата ми се држимо оне познате: „Тодоре, Тодоре, сваки дан на горе!“ Пројекат из 1923 године био је бољи од пројекта из 1925, пројекат из 1925 био је бољи од онога од 1931! Овај из 1935 је најгори! И у томе питању, као и у многим другим питањима народног и државног живота, ми напредујемо раковим кораком!

Но, је ли тачно гледиште да је бољи овакав Конкордат него ли никакав? Овакво резонување, господо, ми смо већ чули у нашем националном животу, кад се је доносио Видовдански Устав. И онда се овако резоновало баш од стране оних, који су изгласавали и доносили Устав. Говорило се: „Бољи је и овакав Устав, мада није добар, него ли никакав!“ И, господо, показало се је, кроз 16—17 година нашег националног и државног живота, да је то била једна фатална заблуда. Зато јер се је 1921 године донео онакав Видовдански Устав, ми смо још и данас у уставној кризи! И ето, доживели смо чак то да већ и на србијанској страни имаде наводно озбиљних интелектуалаца, који помишљају на то да разложе ову државу, па да је поново слажу!

Ради погрешног решавања уставног питања 1921 године, ми смо загазили у тешку, готово безизлазну државно-политичку кризу. Ја вас питам, — дозволите, господо, да вас запитам: Нећемо ли због наопаког решавања верског питања, овим и оваквим Конкордатом, да загазимо у једну тешку кризу наших верских односа, која може трајати не само годину две, него деценије и деценије?! (Пљескање на левици).

Да поставим, господо, још једно питање на вас: Шта би било од овога Конкордата, да га не доноси влада г. др. Милана Стојадиновића? Узмите, на пример, да је тај Конкордат изнела, или да га је донела 1933—1934 године, влада г. Николе Узуновића. Да поставим питање: Како би се према овоме и оваквом Конкордату, изнесеном од стране г. Узуновића, односио сам уважени г. др. Милан Стојадиновић? Да ли би он тада примио овај и овакав Конкордат? Или, узмите да је овај и овакав Конкордат, као пројекат, изнела која група интелектуалаца загребачких или београдских. Бисте ли га тада примили? — Бога ми, нико од нас не би га примио! А узмите да се је нашао макар неко од нас посланика, па да је овај и овакав Конкордат изнео као свој пројекат за решење односа између католичке цркве и наше државе. (Министар правде др. Никола Суботић: Иницијативе може бити за законске предлоге, а не за међународне уговоре!) То је тачно, господине Министре, али ја не говорим на памет, па ћете се скоро уверити да и ово што кажем није речено сасвим без памети!

Ево, господо народни посланици, кад би н.пр. наш уважени колега, г. Лука Костренчић, израдио овај и овакав Конкордат као свој пројекат, да ли би и он сам за њ сада гласао?

Зашто спомињем баш г. Луку Костренчића? За то јер је он 1932 и 1933 писао лепо, чак врло лепо, о римском клерикализму и о односима наших двеју цркава. Писао је тада г. Костренчић тако лепо да је се једанпут предамном похвално са речима: „Ја сам тако писао о римском клерикализ-

му, да је сама Света Столица обратила пажњу на моје писање. Забио сам клин у главу клерикализму у нашој земљи!“ Не могу све да цитирам што је тада, о овој материји писао г. Костренчић у „Југословенској Речи“, којој је био главни уредник, али ево бар нешто: У своме чланку „Мусолини, црква и југословенство“, он је рекао: „Нама није потребна римска интерпретација хришћанства, и ако треба да се определимо за Рим или Ђаково, ми се опредељујемо за Ђаково. Дакле у септембру месецу 1932 године г. Костренчић се определио за Ђаково. (Гласови на левици: А сад се определио за Рим! — Добио је клин у главу од Воје Ђорђевића!) Он се је тада користио брошуром Шишићевом о преписци Штросмајера и Рачког... (Министар без портфеља Војислав Ђорђевић: Неће остати Лука Костренчић дужан одговора!)... те је, према Шишићу, цитирао Штросмајерове речи: „Црква римска поталијанчена не докучује ни најмање своју мондијалну задаћу.“ И г. Костренчић је тада сасвим усвајао ово Штросмајерово гледиште, јер је тада писао: „Ми југословенске националисте нисмо положили оружје ни пред бојовном Аустријом, која је цркла и нашом заслугом, па нећемо никада положити оружје ни пред бојовним клерикализмом!“

Али „tempura mutantur“...

Да је, дакле, г. Лука Костренчић изнео овакав пројекат Конкордата, ни он сам данас за њега не би гласао. (Пљескање на левици — Један глас са деснице: Криво Вам је што је Лука Костренчић гласао за Конкордат!) Није ми криво; ја сам од Луке већ дигао руке!

На ствари, и у овом питању Конкордата ваља свако од нас да запита своју савест, да ли је за „земаљско или за небеско царство“ (Пљескање на левици). Поставља се, другим речима пред нас питање, је ли тачнија изрека Св. Писма, која каже „Боље је живом псу него ли мртвом лаву“, или је тачније Мусолинијево гесло: „Боље је живети једао дан као лав него сто година као овца!“ Разуме се, свако од нас треба да одговори на ту алтернативу!

Господо, шта је у ствари овај Конкордат? Нисам ја рекао — са стране оних који га предлажу речено је, да је овај Конкордат „жаба, коју треба да гутамо.“ Истина, било је говорника од стране већине — н. пр. наш уважени колега г. Мишкулин, па и сам уважени Министар правде — који су покушали да нас увере да ово није жаба, него похано пиле. (Смех на левици). Али, ја тврдим, да та жаба није обична него крастава жаба! (Смех на левици). Шта је у ствари овај Конкордат? Без претеривања, кажем: То је „Magna charta libertatum“ не само за римску цркву у овој земљи, не само за римокатоличку веру, него и за римски клерикализам и прозелитизам, чак за црквени римски империјализам. (Бурно одобравање на левици).

Шта овај Конкордат доноси нама, Хрватима католицима? О браћи Словенцима—католицима нећу да говорим (Милан Мравље: Ми знамо врло добро!) Господо, ви знате врло добро како се је покојни Стјепан Радић односио према Конкордату од 1925 године, који је био много и много бољи од овога. Баш на иницијативу Стјепана Радићеве одлучне опозиције он није био примљен.

А шта данас каже г. др. Владимир Мачек о овом Конкордату, који је далеко гори од онога из 1925 године? Ако се не варам, ако нисам криво информисан, рекао је др. Мачек о овом Конкорда-

ту из 1935: „То се нас Хрвата не тиче; то је питање које има да расправи српска влада у Београду са римском црквом!” Тако је некако рекао г. др. Мачек.

Одакле ова разлика у схватању и у односу на питање Конкордата између Стјепана Радића и др. Владимира Мачека? Разлика је у томе, и она проистиче одатле, што је Стјепан Радић био господар ситуације у хрватском делу народа, стварни господар. У односу према франковцима и клерикалцима он је био, — дозволите ми да се послужим титулом Василија, византијског Цара! — „самодржац Хрвата и крвник франковаца и клерикалаца”, јер он је њих давио и задавио!

Г. др. Влатко Мачек није стварни господар ситуације у хрватском народу, него њен роб. Он није „крвник” франковлука, ни клерикализма, него су, господо, франковлук и клерикализам његови савезници, и зато он каже: „Овај се Конкордат мене не тиче,” док је пок. Стјепан Радић рекао: „Тиче ме се, и те како ме се тиче!” па га је и оборио.

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорниче, опростите што морам демантовати оно неколико лепих речи, које сте у почетку употребили о мени и остати само Дамоклов мач. Али, за извињење, допустите ми да Вам скренем пажњу да тамо, прекопута од нас, виси један неумитан сат, који ме опомиње да вршим своју дужност. Ја хоћу само да Вам скренем пажњу, да за десетак минута Ваше време истиче.

Милан Банић (наставља): Шта овај Конкордат даје нама Хрватима? Један мој пријатељ, један велики јунак српски, пок. Ристо Тохол (Један глас на левици: Исправите се и реците: херцеговачки Србин!) рекао ми је 1916 године у Одеси: „Србија ће Хрвате ослободити и од беде, и од Аустрије, и од клерикализма”. Од то доба прошло је 20 година, па да се запитамо: да ли нас је Србија уистину ослободила од беде, од Аустрије и од клерикализма.

Беда је ту, све већа и све тежа — то не треба доказивати. А Аустрија? Господо, шта значи овај предлагани и рекламирани тип сложене државе? Не подсећали то на тријализам Аустрије? А овај Конкордат, значи ли он ослобођење Хрвата од римског клерикализма? Не, него, напротив, значи: дефинитиван јарам, бачен на врат Хрвата од стране римског клерикализма. (Бурно одобравање на левици).

Господин др. Милан Стојадиновић није Томислав, први краљ Хрватске, који је на Сплитском сабору издао Гргура Нинског и његову борбу за победу глаголице. Томислав је тиме учинио фаталну, судбоносну погрешку. Г. др. Милан Стојадиновић, ако се не вaram, чини још крупнију грешку него што ју је учинио Томислав.

Да! Уистину „револуција гута, прождире своју децу”! Наша национална револуција није била социјална, била је само национална, била је, можда, чак и буржоаска, па ипак је прогутала многу своју децу! Црнорукце, који су револуцију започели 1903 године, прве је прогутала! Прогутала је, на жалост, и босанске националисте! И бадава ми певамо песму: „Авај Босно, сиротице клета”, јер ја не знам где су босанске националисте и босански јунаци сада, када се решава питање овог и оваквог Конкордата! Прогутала је револуција и предратне националисте, револуционарну омладину, у Хр-

ватској, али је прогутала и нас, ратне добровољце за уједињење Јужних Словена. На пример, мене је јакó брзо прогутала: Ја сам доживео то да сам се 1915. године, кад је Србија била прегажена, јавио у српске добровољце; а кад сам 1917 године тражио да се српски добровољачки корпус назове југословенским, онда ми се прилепиле етикету аустријског шпијуна и бољшевика на чело! И данас има бар 10 хиљада добровољаца, који су били у Добруци, који су се борили, били рањени и одликовани српским, румунским и руским ордењем, а који нису признати за добровољце! Ја, на пример, нисам ни војник ове земље — не само официр, него ни војник. Па, када сам тражио од једног уваженог Министра војног да ми се призна да сам добровољац — нисам земљу тражио — речено ми је: „Поднеси молбу као аустријски официр за пријем у југословенску војску!” Другим речима, враћало ме се, и враћа ме се, у Аустрију!

На жалост, као што рекох, „револуција гута своју децу”. На жалост, ми се у Југославији све више враћамо — у Аустрију! (Одобравање на левици) Постепено, Југославија све већма постаје друго, погоршано, издање Аустрије — Аустрија редивива! (Пљескање).

Шта доноси Конкордат православљу? Пре свега то је Парисова јабука раздора. Православље је слабо. И овај Конкордат је — то је такође једна неоспорна истина, — победа католицизма а пораз православља. (Бурно одобравање на левици). Да је томе тако — а до тога је, на жалост, дошло и крилицом самог нашег православља, — доказ је чл. 2 овог Конкордата, којим има да се загарантује равноправност свим признатим вероисповестима, а поготово оној од њих која је данас, „*rebus sic stantibus*”, трећеразредна наша црква. Реч је о православној цркви, која данас стварно стоји иза католичке и муслиманске. (Милан Петковић: То је победа Ватикана!)

Православна црква изгледа као боксер, који је добио удар у вилицу, а према томе боксеру, који тетура, Краљевска влада односи се као судија, који тог боксера тера на колена, или чак на под!

Г. др. Милан Стојадиновић рекао је: „Ја нећу борбу са православном црквом, нећу дозволити да будем увучен у ту борбу!” А данас, како ствар стоји? Има ли борбе између православне цркве и ове Владе? Борба је ту. И, господо, ја морам овој Влади признати да је на овоме питању показала и кураж и срчаност и упорност, али су та кураж, срчаност и упорност јако злоупотребљене. Замислите ову ситуацију: Ова земља — ја признајем то, као Хрват и католик — претежно је српска и претежно православна земља. Узмимо статистику па је окрените како год хоћете, ипак имаде око 50% Срба и православних у овој земљи, којој на челу стоји Влада, у којој има и муслимана и католика, али је ипак то претежно православна Влада. И у овој земљи, која је претежно српска и православна, дешава се то, да се претежно српска и православна њезина Влада стварно налази у тешкој колизији са српском православном црквом. Изгледа чак — наглашавам да само изгледа а не тврдим да је томе уистини тако — изгледа да ова Влада гони православно цркву, и да фаворизује, и помаже, католичку! (Пљескање на левици.)

А докле може то да нас доведе, кад се знаде какав је наш национални темперамент, кад се знаде, да се ми за инат и турчимо? Зар ви не во-

дите рачуна о томе, да се већ необичне, готово страшне, ствари дешавају у овој земљи?! У недељу је била прослава Мачековог рођендана; 2000 бицилиста, 1000 коњаника; Мачекова војска дефилије; Мачек на белом коњу; у присуству полиције, готово уз њено салутирање, певала се опћенито тога дана по Загребу песма: „Црвен, плави, по среди бијели, Хрватска се од Србије дијели”. А у исто време ми асистирамо сукобу између Владе, претежно православне, и православне цркве! Лепо изгледамо! Уистину, „schön schau wir aus!”

Господо, шта ће бити, као у овом сукобу победи Влада, а шта ће бити ако победи православна црква? Ако победи Влада, биће побеђена и бачена на колена не само једна црквена организација, него чак и Светосавска идеја. О томе нема спора. Ако пак победи православна црква, шта ће онда да буде! Биће опет зло! У овој земљи, већ на много и много страна, не осећа се држава и државна власт. Шта ће онда бити, ако буде државна власт и овом приликом тучена? Ако црква победи ову Владу, онда ће на боксерски ринг изићи прави партнер православља, доћи ће римска црква, и онда ћете гледати не борбу библијског Давида и Голијата, него борбу између ругинираног, вештог и опрезног боксера тешке категорије и борца „roids plume”, невештог и деморализованог.

Где је излаз из ове ситуације? Прими ли се Конкордат, то је победа Рима над православљем; одбаци ли се Конкордат, то је моментана победа православља. Зато ја кажем: Ни победа, ни пораз ни једног партнера! Треба у томе питању — то смо предложили сви ми из опозиције — склопити „*Treugam Dei*”, примирје изражено средњевековним језиком, тако да не буде ничије победе и ничијег пораза. Треба, укратко речено, да се одгоди, одложи, пријем и ратификација овог Конкордата. (Одобравање и пљескање на левици.)

Г. Мишкулин је казао да одгода значи исто што и пораз Владе. Није тако. Дође ли до одгоде, дође ли до „*Treugae Dei*”, онда није нико поражен и побеђен, него имамо могућност да ово питање решимо у интересу сва три партнера.

Много се говори о равноправности цркава код нас; саме цркве траже равноправност, а и Влада је истиче као свој програм. Али, у животу равноправност мало вреди, ако нема једнакости, а једнакости не може да буде. Но, кад смо већ код тога, важно је знати, у коју сврху да се даде црквама равноправност, и каква она има да буде. Зар да им дамо равноправност за међусобну борбу, да копају јаз између нас? Ја кажем: не, не и не! Зар да дамо црквама равноправност за узурпацију прерогатива државе и за „шишање” наше државе у моралном и материјалном погледу, и то да им дамо данас, кад је држава свуда све јача и јача, а тако мора да буде и код нас? Ја кажем: не и не! „Шишање” државе од стране црква не дамо!

Кажу: потребан је споразум између цркава. Јесте, али какав споразум? Постоји могућност једног споразума, а то је споразум на бази поделе интересних сфера: православци да имају једну интересну сферу, католици другу, а муслимани трећу. Али, тај споразум може да нас натера у нови средњи век. Г. Мита Димитријевић можда је криво схватио крилатицу: „*Cuius regio, illius religio*”. То је, господо, средовечни принцип, који

значи то: ко господари једним крајем, тај има право да становницима тог краја наметне своју вероисповест. Али, ако спроведемо равноправност и споразум између цркава на бази поделе интересних сфера, ова крилатица би била обрнута, т.ј.: „*Cuius religio, illius regio*”, и онда би православци имали да владају у православном делу народа, католицима у Хрватској и Словенији, а Муслимани у једном делу Босне и Јужне Србије. Тај развитак, на жалост, ми имамо већ данас. До недавно били смо полицијска држава, а у последње време преображавамо се у клерикално-полицијску државу!

Једини излаз из ове ситуације је тај да усвојимо програм Штросмајера и Рачког, да порадимо на измирењу и чак на сједињењу хришћанских цркава. Господо, Лењин је казао да је „религија опиум народа”, а ја вас питам: зар научни социјализам и историјски материјализам такође нису „опиум народа” своје врсте? Ја вас питам, зар човечанство може да постоји без овога опиума, без вере у нешто надземаљско, у нешто што није материјално? Да ли је у историји човечанства било цивилизације која је постојала без религије? Зар у основи сваке цивилизације није једна религија? И зар нас историја не учи аксиому, да једна цивилизација, у главном, живи докле док живи и религија, која ју је родила? Кад је религија умрла, цивилизација је такођер била осуђена на агонију.

Ми смо данас у тешкој кризи цивилизације, наше цивилизације, кршћанске, хришћанске цивилизације. И ја се бојим да то није само криза наше цивилизације, него и криза хришћанске вере уопште, не само једне него свих хришћанских цркава. А та криза изазвана је, добрим делом, борбом између хришћанских цркава. Није Христос створио поделу и поцепаност хришћанских цркава на католицизам, православље, евангелизам итд.; то су стварали и створили грешни људи, руковођени егоизмом и свима оним својим особинама, које су „*menschlich, allzu menschlich*”. За регенерацију наших цркава и правога хришћанства апсолутно је потребно да дођемо, у првој етапи, до њиховог измирења, затим до сарадње, и на крају, до сједињења западне и источне цркве.

То је било записано на барјаку Штросмајера и Рачког, то би требало да буде, у пуном смислу речи, наш верски програм, верска политика ове земље, јер док ми то питање не решимо, верујте, нећемо решити ни хрватско питање. (Одобравање и пљескање на левици.)

А за решење, за упућивање црква ка измирењу, потребно је да се сузбија, да се туче у главу, клерикализам на свима странама. То је „*conditio sine qua non*” за њихово измирење и сарадњу.

Измириње, па и сједињење цркава је остварљиво. Последњи пут у Одбору је неко рекао, да је то утопија, да се то не може спровести у живот. А ја кажем: То се може остварити. Има и у самом Ватикану, међу онима, који воде ватиканску политику, добар део, можда чак и претежни део људи, који хоће измирење цркава, поготову западне и источне цркве. Има тога, господо!

Био је за то и Лео XIII. Чак и сам Пио XI, да није тако тешко болестан — он би сам покренуо акцију у томе смислу. Има у Ватикану људи који увиђају да је борба између западне и источне

цркве злочин према обема црквама, да црква католичка и православна имају заједничког непријатеља, а то је индиферентизам, то је атеизам, који су не само бољшевичке него и либерално-демократске провениенције. Увиђају многи у Ватикану да није решење у борби с православном црквом него у измирењу и сарадњи између православне и католичке цркве!

И зато свршавам свој говор овим речима: Верска политика ове земље треба да буде саздана на акцији око измирења, сарадње и сједињења наших двеју водећих хришћанских цркава. Без тога, и Конкордат и све што предузмемо, неће ништа вредети. (Бурно одобравање и плескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Нека ми буде допуштена једна интимна констатација, да говор г. Банића после моје опомене није ништа изгубио од своје вредности, и ако му је висио над главом Дамоклов мач. (Одобравање на левици).

Реч има народни посланик г. др. Људевит Ауер ради личног објашњења.

Др. Људевит Ауер: Господо народни посланици, на јучерашњој седници Народне скупштине поменула су двојица госпoде Министара, који су били чланови Кабинета онда кад и ја, моје име, а у вези са седницом Министарског савета, на којој је реферисано о Конкордату.

Обојица госпoде Министара нагласили су, да то чине зато да се утврди истина.

Дозволите зато мени да кажем неколико речи о тој седници Министарског савета и да допринесем и ја утврђењу истине.

Господо народни посланици, о тој седници нисам желео говорити. Држим, да ток седнице Министарског савета не треба износити у јавности. Ја сам желео дискрецију у потпуној мери сачувати, али кад је већ ток седнице приказан са стране једног активног г. Министра, којег данас нема овде, (Гласови са левице: Побегao је!) ослобођен сам и ја дужности да дискрецију чувам.

Кад сам био одређен да потпишем Конкордат у Ватикану замолио сам г. Претседника Владе да ми се достави текст Конкордата.

Кад сам текст добио, замолио сам г. Претседника Владе да сазове седницу Министарског савета. (Глас на левици: Кога претседника?) Г. Стојадиновића, јер сам био Министар правде у Кабинету г. Стојадиновића. — Дакле, госпoдо, кад сам добио текст Конкордата замолио сам г. Претседника Владе др. Милана Стојадиновића да сазове седницу Министарског савета да се госпoда Министри упознају са садржином Конкордата. Седница је била сазвана мислим следећег дана, или два дана иза тога мога тражења и ја сам у међувремену сачинио превод Конкордата јер је оригинал писан француским језиком. На седници читао сам члан по члан на нашем језику а код неких важнијих чланова и француски оригинал. Г. Ђура Јанковић, који је седео до мене, помогао ми је, па је у даљем току седнице, када сам ја прочитао превод, код неколико чланова прочитао француски оригинал.

Госпoдо, о Конкордату на овој седници није се гласовало, ништа се није потписивало, па и није имало да се потписује и није имало да се гласа, јер на тој седници ми нисмо имали ништа закључивати, јер је Конкордат био већ довршен и дан

потписа одређен и ми смо имали, понављам, на моје тражење само да се упознамо са његовом садржином.

Према томе, госпoдо народни посланици, није тачно оно што је јуче г. Министар Јанковић изнео, да је једна седница Министарског савета била одложена зато јер текст Конкордата није био достављен госпoди Министрима, па тек након што је достављен текст да је одржана друга седница. Била је само једна седница коју сам ја тражио и на тој седници прочитан је члан по члан текста Конкордата а да текст Конкордата претходно није ником достављен. (Добацивања). Јуче је речено да се жели утврдити истина и ја желим допринети утврђивању истине. (Михаило Крстић: Значи нисте знали шта сте потписали!) Ја сам знао али ти, драги Муса, не знаш шта говориш. (Плескање на левици). Наглашујем, госпoдо народни посланици, да се на овој седници није имало дискутовати о тексту Конкордата и текст примити или одбацити, јер је Конкордат био већ свршена ствар, а пре потписа желео сам ипак да госпoда колеге у Влади буду о његовој садржини упознати.

Било је говора, госпoдо народни посланици, и о томе да су госпoда Министри давали своје потписе на овој седници. Ако је било каквих потписа онда је то био једино потпис на Указу којим се одређује заступник Министра правде за време његовог отсуства у иностранству. (Глас са деснице: Тако је и било речено). Друкче је било речено према стенографским белешкама које сам ја јутрос прочитао. (Жагор).

Претседник Стеван Ђирић: Молим госпoду да буду мирни и да излагање бившег Министра правде о овом важном питању изволе саслушати.

Др. Људевит Ауер (наставља): Било је говора и о извесним објекцијама. Памћење ме не vara, па зато тврдим да је тражено извесно објашњење и од стране господина Министра војске и морнарице као што је и ондашњи Министар правде учинио извесна упозорења о појединим предметима који су спадали у његов ресор, а о чему је поднео и писмени акт (Бурно плескање на левици). О томе питању не желим и нећу да говорим, јер сматрам да сам везан дискрецијом, али ако треба да се утврди потпуна истина, можда ће госпoдин Претседник Министарског савета дати потребна обавештења. Оно што је изнео садашњи г. Министар правде није ништа ново, јер се то налази у архиви Министарства правде па сам очекивао да ће истине ради изнети из своје архиве све онако како је било и кад је било.

Госпoдо народни посланици, ја свој део одговорности за овај Конкордат примам и, верујте, да непријатно делује што сваки од госпoде, која су у питању, свој део одговорности неће отворено и искрено да признају. (Узвици: Тако је! Бурно плескање на левици). Конкордат је нама био потребан и камо среће да нам је успело да Конкордат већ раније склопимо. Можда би многе ствари у Конкордату биле друкче него што су данас, али кад није Конкордат раније склопљен а настале су извесне чињенице, догађаји и чини, онда можемо историјски разумети поједине одредбе Конкордата.

Госпoдо народни посланици, о томе могао бих доста рећи, али за реч нисам се јавио да о томе говорим, а не бих се јавио ни данас да нисам иза-

зван и да нека господа предговорници нису настојали да политичку одговорност пребаце овамо и онамо, и да не приме свој део одговорности. Ја отворено понова изјављујем, да свој део одговорности примам. (Живо плескање на левици).

Место говора нека ми буде дозвољено да утврдим следеће чињенице.

1) Краљевска влада није провела ратификацију Конкордата у року, у коме је била обавезна да то проведе, и у року у коме је преузела обавезу да то проведе.

2) Краљевска влада дозволила је и толерирала да се шире неистине и клевете, чујте господине Богавче, о доскорашњем Министру правде који је на основу изданог пуномоћства потписао Конкордат, а те клевете имају не само да њега блате, већ да баце и ружну сенку и на другу страну високу угворницу.

Клевете о којима се стидим да говорим, а које су ширили не само неки наивни, већ и уважени чланови странке која подупиरे Краљевску владу (Жагор).

Господо, да нисам изазван са стране активног Министра садашње Владе, не бих узео реч већ бих радије трпео да ме се и даље клевета па и да ме се и кажњава, као што ми је Министар правде г. др. Суботић учинио. Али кад сам изазван, казао сам само толико, колико је било потребно да исправим неистините тврдње. И ништа више. Др. Ауер никад није бежао од одговорности, па не бежи ни сада. Др. Ауер био је у животу господин и центлмен, па ако то не може да каже и о садашњој Влади, није кривица до њега. Уза све што у овакву Владу нема поверења, гласаће ипак за Конкордат, ма да му је поступак Краљевске владе онемогућио да то образложи онако као што је то желео. (Плескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. Милан Божић.

Милан Божић: Господо народни посланици, ови тешки и крвави догађаји, који се већ неколико дана дешавају у нашој престоници, намећу свима нама дужност да озбиљно размислимо о значају њиховом и о њиховим последицама. Јер, господо, док ми овде у Народној скупштини претресамо предлог нацрта Конкордата и док се братски договарамо о свему што је потребно да се очувају они темељни принципи на којима је настала наша слобода и уједињење и на којима се она може једино и развијати, дотле се пред Саборном црквом купају у својој рођеној крви православне владике и свештеници; по београдској калдрми ваљају се архијерејске митре; црквене и народне светиње цепају се и газе, а жене, децу и људе премлаћују пендрецима и кундацима полицајци г. др. Корошца, Министра унутрашњих послова.

Као што видите, господо, ове неподобштине врши једно свештено лице коме мора да буде пред очима оно врховно хришћанско начело: „Љуби ближњег свог као самог себе” и онај врховни закон самога Бога, који се налази у заповестима Божијим: „Не уби”.

Ми смо и досада доживљавали свега и свачега, али оно што се данас дешава у нашој престоници, то прелази и сва она зла што су некада дахије радили. Ни крвави Кучук Алија није имао смелости да чини она светогрђа, која данас врши г. др. Антон Корошец.

Господо, читава се престоница тресе, као и велики део наше земље од узбуђења и страха. Грађани се бацају у казamate, а крвава и злогласна „Марица” захуктаном снагом вуче испребијане синове и кћери града Београда. Народни посланици, затворени у ова четири зида, не виде да се већ неколико дана врше страховите персекуције над грађанима престонице и да плотуни на Калимегдану просипљу крв невиних жртава. (Живо одобравање на левици). Претседник Народне скупштине не може да дадне обавјештења претставницима народа у Народној скупштини, јер Претседник Владе и Министар унутрашњих дјела потцјењују Народну скупштину и избјегавају да по овим крвавим догађајима дају обавјештења.

Зато ја у име моје, као и у име Клуба коме имам част да припадам, молим и тражим од Претседника Народне скупштине, да снагом свога ауторитета учини да одговорни фактори дадну потребна обавјештења по овим крвавим догађајима. (Одобравање на левици).

Ја ћу, господо, овом приликом да споменем нашег неумрлог друга пок. Васиља Грђића, који је оном злогласном и крвожедном Поћореку у Босанском сабору довикнуо: „Пали, жари, удбински диздару, и твојој ће кули реда доћи”. То исто, господо, довикујем ја и данашњем Министру унутрашњих дела др. Корошецу: Пали, жари, љубљански диздару и твојој ће кули реда доћи! (Бурно и дуготрајно одобравање и плескање на левици).

Господо народни посланици, ништа друго него вршим једну патриотску дужност у овим осудним часовима наше земље. Са овога мјеста не говорим као свјештеник, него као грађанин ове земље коме на срцу леже само интереси државе и народа. Поготово, ја ћу до краја бити објективан, не само ради тога што је у мени укорењено начело вјерске толеранције, као и у свима нама из централних крајева наше отаџбине, него и из виших државних и националних разлога. Ову, истину, господо, потврђује и читава наша историја, а нарочито за нас из бивше Босне и Херцеговине.

Мислим и надам се, да ће ови исти разлози руководити и све наше другове, народне посланике, без обзира да ли су нам политичка гледишта ујединачена, или се у њима разилазимо.

Колико су год судбоносна данашња времена у којима се сукобљавају разне културе и разна гледања и која пријете да можда читав цивилизован свијет баце у амбис, толико су она још судбоноснија за нашу младу државу, која за ових 18 година још није успјела да се снађе и формира. У таквим приликама налаже нам наша висока патриотска дужност да предложени Конкордат размотримо са свом опрезношћу, да не би починили историску грешку те да мјесто вјерског мира не унесемо у нашу заједничку кућу главњу, која нам може запалити кров над главом.

Нико од нас ни у Народној скупштини ни у нашем народу није против тога да се донесе један частан Конкордат, који не би понижавао ни признате вјероисповјести, ни државу, а још боље би било да се донео један интерконфесионални закон или закон о вјерама и међусобним односима, којим би се допринијело стишавању вјерских страсти међу припадницима разних вјера, а тим путем и нашој унутрашњој консолидацији. Сви смо ми за то, да се мора, не само поштовати, него и усвојити начело

равноправности међу признатим вјерама, поготово када знамо, да сав наш народ дубоко поштује и цијени свачију вјероисповјест, била она призната или чак непризната од саме државе.

По мом дубоком увјерењу овај Конкордат, овакав какав је, носи у себи клицу највеће опасности, да он заиста може да доведе, мјесто до пуног вјерског мира и консолидације, до правог међувјерског рата и унутрашњег растројства.

На небројено примјера ја ћу покушати да покажем, како он доводи у питање и државни суверенитет и вјерску равноправност па ми дозволите да ове констатације анализирам појединим члановима Конкордата и да их докажем.

Предложени Конкордат, уопште узевши, веома је повољан за Ватикан, тако да кад се упореди са Конкордатима, које је Римска курија склопила последњих педесет година са разним државама, видеће се да га није нигде повољнијег добила. У цијелом Конкордату од 1 до 38 члана, ни на једном мјесту не помиње се ни Устав ни закони југословенске државе. А неколико најважнијих чланова Конкордата допуњени су изјавом, да ће се одредбе вршити по Канонском праву католичке цркве. Уистину, када се и површно упореде основне одредбе Конкордата са начелима Канонског права, све је то израђено тако једнострано, да када човјек чита предложени Конкордат добија утисак да Краљевина Југославија није суверена држава са својим Уставом и са својим законима. Може се мирне душе рећи, да би у случају примања Конкордата од стране Народне скупштине Ватикан постао, не држава у држави, него држава над државом.

Ми смо вијековима живјели, а и данас живимо измјешани у појединим покрајинама, и никада се нису дешавали сукоби ради вјерских питања што нам и сама историја потврђује, него је чак било веома много случајева, гдје су припадници једне вјере и моралном и материјалном снагом потпомогали припаднике друге вјере, да би им подигли њихове богомоље. Таквих случајева има и данас, а нарочито у централним крајевима наше отаџбине. То су чинили и наши владари у средњем вијеку из жеље, љубави и дубоке вјере, да чине једно богоугодно дјело. Многи примјери из наше историје забиљежили су читав низ ових примјера из доба и Цара Душана и Уроша и Милутина и Краља Твртка па и Блаженопочившег Краља Александра. Блаженопочивши Краљ Алекандар показивао је свој широки смисао за вјерску толеранцију и поштовање свих вјера на сваком кораку свог живота. Нисмо га видјели само у вјерским процесијама, када су се проносиле највеће светиње католичке цркве, него смо осетили његову широку руку, кад је год требало помагати подизање богомоља, без разлике којој вјероисповјести припадају.

У колико су припадници једне вјере раније трпјеле прогоне, они су их трпјели само зато, што су били под туђом влашћу. То најбоље потврђују примјери из опште историје, а нарочито из историје бивше Босне и Херцеговине. Историски податци из нашег живота у Босни и Херцеговини, које су у најкраћим потезима ниже навести имају само ту сврху, да прикажу рад једне туђинске управе, која је имала намјеру да по свом начелу „divide et impera” помути склад који је владао међу разним вјерама у тим крајевима.

Наш народ од најстаријих времена није верски патео од стране својих суграђана, него су ње-

гове страховите патње биле од стране избезумљених појединаца, насилника и газија, које је потицала туђинска власт. Као доказ овоме наводим, да смо ми у бив. Босни и Херцеговини још за време турске владавине имали 56 српско-православних основних школа и 235 православних цркава. Само Сарајево ко културни центар ове покрајине, имало је своје српске школе и то основне, продужну школу, нижу средњу школу, девојачку школу, реалку а затим и гимназију. Српска црквена општина имала је за време Турака врло значајну културно-просветну и политичку улогу.

Мене би далеко одвело када бих ја са овога места износио све оно што је наш народ препатио од окупације Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске монархије. Главни је да напоменем да је држање највећих претставника аустријских власти учинило то, да су православни и муслимани третирани као грађани другог реда и да се већ прве године окупације почело са акцијом уништења свих њихових установа. Истина је и то, да смо ми у Босни и Херцеговини упамтили и многа рђава дјела и покушаје од стране једног високог великодостојника надбискупа Штадлера, али га никад друкчије ни муслимани, ни православни, а могу рећи ни католици, нису сматрали него као експонента аустријске политике, јер смо у исто доба видели и рад правог народног католичког свештеника оличеног у нашим честитим Фрањевцима, који су не само водили чисту националну политику братске слоге и сарадње са другим вјерама, него су у исто доба искусили многе прогоне од стране ненародне аустријске управе као и самог Штадлера, као експонента те политике. Не само да су вјерници једне и друге цркве међусобно посјећивали богомоље, него су и врло често и свештеници по потреби један другог замењивали. У свим вјерским манифестацијама учествовали су и једни и други. Међу таквим првосвештеницима био је честити, недавно упокојени бискуп Учелини. За зао дух који данас влада у вођству наше римокатоличке цркве у односу према нашој држави, нашем друштву и другим вјероисповјестима, поучан је примјер баш поступак тога вођства према бискупу Учелинију: Док је покојни Учелини третиран као неки отпадник, дотле се неуравнотежени сарајевски надбискуп Шарић, за кога су све друге вјероисповјести шизматичке, истиче као примјер католика првосвештеника у Југославији. Као диван примјер вјерске сношљивости и братске љубави нека послужи пријем и дочек Ђаковачког бискупа Акшамовића у Срем. Карловцима у православној цркви. Угледног претставника сестринске католичке цркве дочекали су католици са владиком на челу у свјечаним орнатима и тако га на најсвјечанији начин увели у цркву. Овако правилно схваћени принцип вјерске толеранције и братске љубави спровађан још од најдавнијих времена, а ја ћу нарочито да истакнем честитог свештеника Качића Миошића, дон Ивана Мусића, великог Штросмајера и Фрању Рачког. Пуно правилно схватање братске љубави најбоље се манифестовало у доба српског Патријарха Рајачића, који је устоличио Бана Јелачића.

На основу свега овога што сам напред навео јасно се види, да у нашем народу није никада било елемената, који би нам наметали међуверску борбу и неспокојство, него су они увијек долазили споља од једне туђинске власти и непријатеља нашег народа.

Кроз ту призму посматрамо и овај Конкордат који је пред нама.

Дубоко сам убеђен, да је овај Конкордат стварала душа и воља наше браће католика да би он носио у себи све оне одлике широке толеранције и братске сношљивости, која је међу нама увијек владала. Али чињеница да се он доноси данас у сагласности са једном страном силом, по страном диктату, и јесте разлог што носи у себи клицу највеће опасности да може да доведе до међувјерских борби и унутрашњег растројства. (Пљескање на левици).

Сада ћу, господо, прећи на анализирање неколико чланова предложеног нацрта Конкордата.

Ни у једном Конкордату који је склопљен са другим државама није признато право вршења мисије римокатоличкој цркви. То је једино убачено у пројекат Конкордата са нашом државом. Када се правилно схвати и протумачи појам „мисија“ он значи дјеловање римокатоличке цркве у невјерничким и непросвјешћеним земљама. Јер, зашто би иначе ријеч „мисија“ била нарочито истицана у 1 члану Конкордата. Ако се не би разумијевао овај појам у ширем значењу, онда треба да изостане или је требало узети други израз који би означавао слободно и јавно исповедање римокатоличке вјере, и нико не би имао ништа против тога. Овим изразом закорачено је не само у суверенитет државе, него је нанешена увреда другим вјерама и једна тешка и флагрантна повреда принципа равноправности признатих вјероисповјести. Према члану 2 Конкордата укида се рад „congregatio de propaganda fidae“ а ријеч „мисија“ остаје. Како ће онда Ватикан да извршава своју мисију када се укида рад „congregatio de propaganda fidae“. У вези повреде принципа равноправности признатих вјероисповести стоји и чл. 3 пројекта Конкордата. Јер, док српско православној цркви ни црквеним Уставом ни законом није предвиђено ни осигурано право о именовану епископа, дотле Ватикан има право да огласи именованим и постављеним онога кандидата који је од Ватикана означен и предложен, ако Краљевска влада не буде одговорила на предлог о именовану бискупа у року од 30 дана. Овим је чланом дато преимућство римокатоличкој цркви и на тај начин потпуно ударено на начело равноправности признатих вјероисповјести. То се до краја противи и Уставу југословенске државе пред којим све признате вјере имају иста права и третирају се као равноправне. У чл. 6 опет је учињена тешка повреда вјерске равноправности, јер је без икаквих ограничења фиксирано, да бискупи, свештеници или вјерници имају неограничену слободу директног општења са Ватиканом у свим пословима. У свима Конкордатима које је Ватикан склопио са осталим државама та се слобода ограничава само на вјерске послове. Тако је и у немачком Конкордату, румунском па чак и талијанском. Православној цркви одређено је државним законом општење са осталим црквама само ради одржавања канонског јединства и то једино преко врховног државног поглавара.

Чл. 7 говори, господо, о бискупима и даје бискупима право да: „врше слободно своју црквену јурисдикцију и уживају сва права и прерогативе својствене њиховом стању онако као што и признаје Канонско право“. Оваква одредба не постоји ни код једног важећег Конкордата, ова од-

редба, оваква каква је, газе све законе југословенске државе и ставља се над државом, јер приноси државу да она — *volens volens* — призна „*Codex iuris canonici*“.

Члан 11 говори о вјерским правима нејугословенских мањина. Нама, па и читавом свијету познато је, да ни једна држава није боље и јаче чувала међународне уговоре од Југославије. Прихватити овакав пројекат значило би признати, да је наша држава рушила одредбе међународног права; значило би да сами себи потпишемо смртну осуду. Чудновато је уопште, да је наша држава могла признати једној иностраној сили да се меша у наше чисто политичке унутрашње односе. Какве ћемо ми законе и поступак имати у погледу материнског језика за мањине, то не би требало никога да се тиче, сем наше државе, која је у том погледу довољно везана међународним уговорима.

Члан 12 тражи од наше државе, да се призна вјерским редовима и конгрегацијама правна личност, као и право отварања нових домова. Оваквом одредбом не само да се Ватикану дозвољава мисионарска служба, него се до краја понижава сама држава с тим, што се приликом отварања нових домова држава само извјештава „из пажње“ а не по обавези. Конкордат је међународни уговор, и према томе он обавезује обе стране, а не врши се ништа „из пажње“ или, шта више, неке милости према држави. На концу напомињем да оваква одредба не постоји ни у једном другом важећем Конкордату.

Неколико речи рећи ћу о члану 16. Анализирајући овај члан, молим вас, господо народни посланици, да се не схвате криво компарације, које чиним између права датог овим Конкордатом римокатоличкој цркви и права која имају остале вјероисповјести.

Ја сам на почетку свога говора нагласио да Конкордат посматрам са вишег државног становишта. Мислим да сам конзеквентан, кад ове разлике износим, јер оне дерогирају начело равноправности дато чланом 11 државног Устава и уносе међувјерски раздор и суревњивост, а то ће сигурно имати огромне реперкусије по здрав и нормалан рад и развој наше државе.

Чињеница да се равнотежа настоји повратити Уредбом, коју је Влада наговјестила, не мијења ништа на ствари. Организација римокатоличке цркве према вјерама таква је, да се ово начело уопште не може ни применити, а и да може, Владина уредба није саставни дио Конкордата, и према овом важном међународном уговору претставља сипање луга у очи. По сриједи је, не само питање шта ће држави остати кад се свима признатим вјероисповјестима дозволи утрка у грабљењу права и повластица, него и много важније питање, дали ће ова утрка створити перманентну борбу појединих вјера између себе и свих скупа према држави.

Овај члан говори о имовинским привилегијама католичке цркве, које им привилегије дају врло широку компетенцију, какву им не даје ни један Конкордат. По овоме члану не могу се „ни под каквим изговором“ конфисковати нити отуђити црквена имања, осим у случају експропријације, али се у сваком случају мора дати достојна компензација, која мора потпуно одговарати вриједности експроприсаног земљишта. Господо, Закон о српско православној цркви говори о експропријацији, али нигде није нарочито споменута компензација.

Дакле, док је римокатоличкој цркви Конкордатом потпуно загарантована отштета, дотле српској православној цркви није. У колико има говора у другим Конкордатима о слободном стицању и посједу непокретних добара римокатоличке цркве, као и о њиховом управљању, та су права римокатоличкој цркви ограничена. Само су та права у нашој држави без граница. Чак се иде тако далеко да пројекат Конкордата предвиђа да имања римокатоличке цркве остају својина и онда када би становништво, коме служе дотична добра, прешло у другу вјеру. Оваква аналогија не постоји ни у једном другом Конкордату. Последњи, пети став, говори о приходима црквених лица о којима говори *Codex iuris canonici* по коме се Кодексу свештеници ослобођавају од заплена на њихове приходе. Овакве заштите нису нигде предвиђене.

Чланом 20 дају се Ватикану таква права која му ни Аустрија није могла дати, чак ни 1855 године када је склопљен први аустријски Конкордат, па ни Конкордатом 1934 године. „Вјерски фонд“ створен је у XVIII столећу за време цара Јосифа. Током времена црква је изгубила сва права на њега. Сам аустријски Конкордат вели: „вјерским ће фондом у будуће, као и досада управљати држава.“ Вјерски фонд одузет је цркви, али је примљено издржавање свештеника. А сада ми враћамо вјерски фонд, а себи остављамо издржавање свештеника.

Члан 21 укида патронате, али до краја веже државу и њена надлежства, аутономне управе и приватна лица, да морају плаћати црквену накнаду за права, која патронати губе.

У колико има говора у другим важећим Конкордатима о патронатима они остављају интактне обавезе патрона, али исто тако, остављају неокрњена и сва права, која имају држава и приватна лица као патрони. Тако је код већине важећих Конкордата, а специјално код румунског и италијанског, који су укинули патронате без икакве накнаде. И док други конкордати потпуно правилно схватају једну преживелу установу, дотле наша држава прихвата један правни апсурд, по коме мора да плати изгубљена права и да силом натера све своје грађане и поданике, да на својим леђима носе још један незаконит терет више.

У вези чланова 24, 25, 26, 27 и 28 решава се једно од најглавнијих питања за нацију и државу, а то је проблем васпитања деце. Унапред морам нагласити да последњих 200—300 година ни у ком питању Ватикан није водио тако упорну борбу са разним државама, а и данас да је не води, као у питању васпитања омладине. Начелно, римокатоличка црква и данас стоји на становишту, да је васпитање деце и омладине њена дужност и њено право, а школа је само њена домена и да она мора да је јача и утицајнија од свакога, па чак и од саме државе. Зато се она још од реформације бори да влада дечијим душама и у свему ће пре попустити него ли у томе. Али баш ради тога, све државе, па и оне чисто католичке, ако су хтеле да у границама својих компетенција утичу на формирање својих народа, хтеле не хтеле, морале су доћи на томе питању у сукоб са Ватиканом. Јер дозволити Ватикану, да преузме у своје руке изграђивање и формирање будућих нараштаја, значило би за сваку државу одрећи се својих најосновнијих прерогатива и дозволити мимо принципа хуманитета и принципа слободе човјечије мисли, једној једнострано оријентисаној организацији да укочи

цео наш национални рад који држава проводи по Уставу и по законима; значи, дозволити једној установи, са центром и мозгом изван оквира државе, онемогућавање стварања националне и државне кохезије народа наше државе. Разумљиво је с тога, да су се све државе упорно бориле и браниле од ових тежња Ватикана, негдје с већим, а негдје с мањим успјехом.

Из ове и овакве борбе између Ватикана и разних држава изградило се неколико типова разних школа: чисто вјерске, које су стајале под неограниченим утицајем католичке цркве; вјерске симултане у државама са разним вјерама; државне школе са мањим или већим утицајем цркве и коначно такозване лаичке школе, у којима је вјера била сасвим искључена. Чисто вјерске школе, симултане школе, имају Шпанија, Португалија, Немачка и Холандија; вјерске и лаичке Белгија, а чисто лаичке Француска, Швајцарска, Енглеска и Америка.

До ослобођења југословенске земље нису биле ујединачене у томе питању. У Србији и Црној Гори било је тако мало католика, да то питање није претстављало никакав озбиљан проблем. Зато је то све било врло површно обрађено у Конкордатима склопљеним између Ватикана и Црногорске владе и Српске владе и Ватикана 1914 године. У нашим земљама под Аустријом важиле су уговори и споразуми о том питању склопљени између Ватикана и Хабзбурговаца. Чувен је фамозни Конкордат Аустрије и Ватикана који је склопљен 1855 године. У просветним питањима он је био такав, да је против себе изазвао и најконзервативније елементе у самој Бечу, док у Угарској уопште није могао да ступи на снагу. Аустрија је била типично католичка држава, а Хабзбурговци, без сумње, династија која је од реформације на овамо учинила огромне услуге Ватикану. Није онда чудо да је Ватикан имао у њиховој држави тако велики утицај, па и на питање саме просвјетне политике, али захваљујући баш своје посебној положају у оквиру католичке цркве, Хабзбурговци су и мимо Конкордата имали у Ватикану нарочито повлашћен положај. Они су чак постављали бискупе, а не Папа. Овај утицај Хабзбурговци су увек могли да употребе кад је год Ватикан у њиховој држави покушавао да закорачи у државне прерогативе. Па и неки католички владари у просветној политици постепено су еволуирали потискујући цркву из школе са крајњом тежњом потпуне еманципације школе од цркве. То се је десило за вријеме владавине Јосипа II. У Босни, на примјер, Аустрија, није давала вјерским школама право јавности.

После уједињења разумљиво је да се је и за нашу државу морао наметнути проблем сређивања односа између државе и католичке цркве. То се тим пре морало урадити што се наша вјерска подела поклапа са племенском. И стишавањем вјерских страсти без сумње највише би допринело сређивању односа међу југословенским племенима. Али, нажалост, између ниједне државе, па ни католичке и Ватикана, није дошло до потпуног измирења, па тешко да ће моћи и наша држава да постигне нешто трајније. Историја нас уверава, а и вековно искуство показује, да нема државе, која може потпуно задовољити Ватикан, јер он служећи се канонима и институцијама католичке цркве негира сваку световну државу као такву и према томе заузима увек борбен став нарочито у држави разних вјера. То нам најбоље потврђују данашње

прилике у Немачкој, а по готову прилике у Пољској, која важи као типично католичка држава.

Ми смо, господо, држава разних вјера. Грађани југословенске државе припадају организацијама неких девет признатих вјероисповести и када не би код православних само по себи било укорењено начело вјерске толеранције, то би се начело морало примењивати из виших државних и националних разлога. Са оваквим схватањем неће се Ватикан никада помирити, а нарочито не данас на Балкану, гдје он жели да прошири свој утицај, да би накнадио губитке које је из године у годину морао да трпи у својим старим земљама као: Шпанији, Мексику, Француској, Немачкој, Италији и Ческој.

Краљевина Југославија, држећи се чврсто начела вјерске толеранције и пуне равноправности свих признатих вјероисповјести, треба да са разумјевањем и широкогрудошћу излази у свему у сусрет католичкој цркви, али ни у ком случају не смије се дозволити да политика Ватикана крњи суверена права државе и да омета нормалан развој у правцу учвршћивања веза међу југословенским племенима и преко вјерских разлика.

Најмоћније оружје за изграђивање народног јединства и јачање југословенске државне свијести јесте школа. Имајући првенствено то у виду сви наши Устави и просвјетни закони од ослобођења до данас остављају народно просвјећивање само држави. Под утицајем таквих схватања распуштене су све српско-православне школе у земљама негдашње Аустро-Угарске монархије, које су данас у саставу Југославије, а католичка црква задржала је, према разним конкордатима, разне утицаје у ствари васпитања католичке дјеце. Само се мора признати да је Ватикан убрзо прешао у офанзиву на просветном пољу и захваљујући тоталном непознавању проблема или партијској ситничавости и потпуној небризи наших одговорних фактора у Београду, Ватикан је у пракси почео да осваја све нове повластице. Круна његових настојања и у просвјетном питању јесте овај предложени Конкордат од 25 јула 1935 године. Унапријед подвлачим, да је велика погрешка мислити да је овај Конкордат ударац православној цркви. Основно је: сукоб Ватикана и државе.

У просвјетној политици Ватикан према држави има два начина свога рада: у државама чисто католичким он тражи контролу над школством, разуме се све већу и већу, са крајњим циљем, потпуног потискивања лаичког елемента из школе. У таквим државама гдје је католичка вјера државна вјера, она не осећа ту потребу за оснивањем својих посебних школа, ако може да има потпун надзор над државним школама. У државама са разним вјерама црква тежи да строгим сепарисањем католичке дјеце од дјеце и учитеља других вјера ојача код њих вјерски одгој, али у исто вријеме и вјерску нетрпељивост. Зато она у таквим државама форсира отварање симултаних вјерских школа. Ова становишта имала је Римска курија увјек у виду када је правила конкордате са разним државама. На примјер, конкордати са Аустријом 1885 године, са Баварском 1924 године и Пољском 1925 године више су израђени у духу државне школе, али са великим утицајем цркве. Конкордати са Пруском 1929 године, са Немачком 1934 године израђени су у правцу конфесионалних школа.

Наша држава дала је и једно и друго. Одредбе овога пројекта које се тичу просвјете и школ-

ства узимали су из ранијих конкордата католичке цркве само најповољније.

А сада да пређемо на семеништа где се спремају млади људи за свештеничку службу. Семеништима и гимназијама даје се право јавности. У Босни и Херцеговини, на примјер, за време Аустрије, оне тога нису имале. То значи дозволити Ватикану да отвара средње школе у којима ће се без икакве контроле од стране државе одгајати омладина у чисто своме духу са правом да одатле одлазе на више школе. Које су познати резултати васпитања неких језуитских гимназија, тај се неће никада помирити са таквом врстом школа. Чл. 25 предложенога Конкордата обавезује кандидате за положај професора на богословском факултету да морају добити претходно одобрење од надлежног црквеног поглавара. Одузимањем тога одобрења он механички губи право предавања. Ова одредба до краја руши начело аутономије универзитета. Подвлачим, да професори католичког богословског факултета у Загребу и Љубљани, ослањајући се на своју јерархију, изигравају начело слободног избора, а аутономију слободу универзитета на тај начин, што брутално прогоне, или у савјету или демонстрацијама својих студената, све слободоумније и независније духове на универзитетима.

Познати су, на пример, случајеви који су се догодили лањске године у Загребу.

Члан 27 који говори о настави и понашању учитеља у односу на католичке ученике такве је природе, да ће неминовно водити сукобу црквених и просветних власти. Вјерско и морално васпитање увек ће моћи послужити католичком свештенству да, ослањајући се на овај Конкордат, врши нападе на наставнике, са којима нису задовољни. Овом одредбом Ватикан добија код нас право надзора, не само над радом у школи, него и над просвјетним особљем. Четврта алинеја даје право епископату, да пропише обавезно вршење вјерских дужности. То значи, поред постојећих дисциплинских правила нашег Министарства просвјете о понашању ученика у школи и ван ње, дозволити Ватикану да он створи своја посебна правила. Овдје ће се сигурно Министарство просвјете наћи у тако незгодном и тешком положају, да кажњава своје савесне наставнике који одбијају да извршују прописе власти за њих потпуно некомпетентних.

У чл. 32 говори се о брачном праву. Према одредби овога члана „венчање обављено у католичкој цркви, чак и у случају мешовите вјере, имаће самим тим грађанско дејство“. Овим се чланом даје Кодексу канонског права коначна и обавезна снага о браку, по коме би он прелазео преко свих земаљских закона. По овоме Кодексу канонског права страховито је атакиран принцип равноправности услед чега је и до сада веома често долазило до разних незгода и сукоба.

По одредби овога члана сама држава долази у веома тежак положај, јер мешовити бракови нису само питање одношаја са римокатоличком црквом, него одношај и са оном црквом чији члан ступа у брак са чланом римокатоличке цркве.

Држава мора да буде тако рећи мајка, а не маћеха, свих признатих вјероисповјести и на основу тога она мора да респектује и њихов суверенитет.

Оваква одредба о мешовитом браку руши сва права осталих признатих вјероисповјести и у сви-

дентној је противности са државним Уставом.

Чл. 33 говори о оснивању т.зв. Католичке акције. Овом одредбом даје се римокатоличкој цркви пуна слобода оснивања удружења Католичке акције у која ће се моћи уписивати и ученици јавних школа, а то значи од основне школе до универзитета. Овај члан допуњава чл. 12 Конкордата где се католичкој цркви даје неограничено право оснивања редова и конгрегација са пуном слободом рада у свима организацијама и удружењима па чак и у настави. Све се то даје без икакве ограде и без икаквих ограничења, или бар неке резерве, или права надзора над оним што ће радити католичка црква са омладином, коју она увуче у своје организације. По овоме члану Краљевина Југославија даје права једној међународној верској организацији, са управом изван својих граница, да неограничено располаже са душом и телом преко једне трећине њене омладине.

Није потребно наглашавати шта то значи, Чл. 34 даје пуно право Ватикану да може вршити утицај и у државним удружењима за физичко васпитање.

Из овога се члана јасно види, да Ватикану није доста што је кључ просвјетне државне политике у његовим рукама, него им је још трн у оку југословенско соколство. Када га већ није могао растуриати г. др. Корошец, као Министар унутрашњих дела, оним својим фамозним поверљивим расписима и страшним радом на терену противу соколства, ево хоће овим путем преко Конкордата да најпре подрије а за тим наравно и да уништи ову нашу највећу националну институцију.

Треба знати, да соколство има свој много узвишенији циљ и идеалнији задатак. Треба знати, да соколство развија витештво као средство, али његов је прави циљ ширење братства и љубави, челичење карактера, подизање морала и проширивање трезвености. На његовој застави пише „Брат је мио које вјере био”. Зато наше соколство иде к стварању правог и чистог југословенског менталитета, искреног братства и равноправности. Соколство излази из уског племенског и регионалног оквира у један апостолски југословенски национализам и врши — да и то споменем као свештеник — основну идеју хришћанску: „Љуби ближњег свога као самога себе”, која је мисао заједничка и муслиманској вјери. Баш ради тога на соколство се полажу велике наде у нашој држави. Соколство са својом омладином мора постати понос нације и љепша будућност своје отаџбине. (Пљескање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорнице, обраћам Вам пажњу, да ће Ваше време скоро истећи.

Милан Божић (наставља): Још 20 минута — водим рачуна.

Мјесто велике пажње и симпатија које заслужује наше дично соколство, ми данас сви са тешким болом посматрамо како се у појединим покрајинама, на терену, даномице врше персекуције од стране извјесних елемената, а под окриљем разних мрачних типова. Стенографске биљешке из Народне скупштине и Сената у овогодешњој буџетској дебати јасно говоре о документованим излагањима великог броја сенатора и народних посланика о разорним акцијама разних мрачних орга-

низација против нашег соколства, које ни данас не престају под окриљем г. Корошца као Министра унутрашњих дјела. (Пљескање на левици).

На основу свега изложенога, господо народни посланици, јасно је као сунце, да се кроз читав предложени нацрт Конкордата провлачи као нит једна основна чињеница, а та је: атак на принцип равноправности свих признатих вјероисповјести и на суверенитет саме државе. Ово води не само сукоби Ватикана са осталим признатим вјероисповјестима, него води сукобу Ватикана са нашом државом. Ту је тежиште овог предложеног Конкордата! (Пљескање на левици).

Ова истина постаје много и двоструко тежа, када се зна са каквим се тенденцијама и побудама у овим тешким часовима пометености прилази овоме судбоносном послу и каквим је све политичким људима дана пресудна ријеч при ударању смјерница нашој будућности и нашем јавном поретку. Историјско оправдање и мисија југословенске државе мјесто да послужи амалгамисању југословенских племена снажењем југословенске мисли, сада треба да буде инструмент разједињавања и да послужи снажењу сила које разарају њену унутрашњу кохезију и воде њеној сигурној смрти.

Огромна бојазан, господо, свих патриота услед предложеног Конкордата постаје много тежа када уочимо, да је наша унутрашња политика, наопако вођена, довела дотле, да се је са извјесних страна — мимо Конкордата — насрнуло на најосновнија национална добра: јединство народа и на правилан ток и сигуран развој наше државе. Данас извјесни политички људи и партизани постављају јавно и отворено питање ревизије постојећег Устава у таквој форми, која претставља страховит ударац мисли народног јединства, што може далеко да баца у назад наш национални и државни развој. Већ сама та околност, да се покреће уставно питање и да се удара у основ читавог народног и државног живота у овако прозничавом стању у коме се народ налази због несретне политике разуларивања племенских, вјерских и социјалних страсти, у овако узбурканим приликама око наше државе, оправдава највећу бригу и бојазан свих патриота и изискује потребу најбудније опрезности. Не треба, господо, да затворимо очи пред страховитим догађајима, који се дешавају у многим крајевима наше земље. Оваква недостојна политика, која већ двије године унижава ову земљу и њено достојанство, која је завела режим најстрашнијег насиља над свима националним душама у овој земљи, и која је у име свете идеје слободе, дала слободу најразорнијим силама у земљи, допустила да се газе највећи национални идеали и вријеђају најузвишеније народне светиње, заглашујући све то једном страшном олујом снажних парола и великих ријечи. (Пљескање на левици).

Господо, изгледа да ни многа господа Министри у Краљевској влади, као ни многа браћа на десници, не виде шта на терену ради др. Корошец, шта на терену ради др. Крек, шта раде др. Спахо и др. Бехмен? (Пљескање на левици). Зар се, господо са деснице, не сећате, кад је лањске године г. др. Корошец написао у једном чланку у свом листу „Словенец”, 14 маја, да је Југославију створио Маршал д’Епере и да није било Маршала Франшеа д’Епера и његових војника, да је велико питање каква би изгледала карта југословенске државе. Он

је творац наше државне самосталности. И нико, ни од чланова Краљевске владе, ни од вас са деснице, није се бунио кад је оваква бласфемичка пала, и кад се овако плунуло у лице читавој нашој нацији. (Пљескање на левици). Зар се не сећате његових званичних расписа, где је наше југословенско соколство, коме је старешина Његово Величанство наш млади Краљ Петар II, назвао да је комунистичко. (Пљескање на левици). Зар се не сећате лањске године, кад је др. Корошец, приликом туче коју је извршила сарајевска полиција над мирним сељацима од којих су 74 била рањена, рекао да је „само једно ухо било огребено“. Ето какву политику води др. Корошец, као најфаталнији човек од кад постоји ова земља. Он је дозволио да се архијерејске митре и крстови каљају по београдској калдрми. Па зар се не сећате онога збора у Гросупљу, где је г. Министар Крек казао ово: прошле су владе испразниле касе за време добре конјуктуре, и кад би сутра морали да заратујемо са којом страном силом, онда би наши војници ишли у гуњевима и шеширима да бране ову земљу. Ето тако говоре Министри ове земље и свесно на овај начин разривају њене темеље. (Пљескање на левици). Нећу да вам споменем рад г. др. Спахе и г. др. Бехмена, али упамтите да националним елементима кичма пуца и да Босна и Херцеговина није никад упамтила већи терор и персекуције од онога који данас врше ова два Министра, а које као субаша помаже Министар г. Калуђерчић.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, Ви имате свега још пет минута да говорите.

Милан Божић (наставља): Господо, треба искрено и куражно да погледамо истини у очи. Овогодишња буџетска дебата, као и разне, раније дебате у Народној скупштини и Сенату, јасно су документовале избезумљеност партизана и маса, које воде несавесни политичари, као и срозавање ауторитета државне власти на нулу.

Па чули смо, господо, прије неколико дана баш ту, у Народној скупштини, један такав избезумљен глас о нашем соколству, за које читав свијет зна да му је старешина Његово Величанство Краљ Петар II. Шта тек овакова господа и њихови пријатељи раде на терену, када то јавно у овом високом Дому манифестују.

Поред избезумљене и лакоислене политике од стране и владајућих и удружених, која прелази све ограде, насрћући на најосновнија национална добра тим се путем хоће да даде задовољштина племенско-сепаратистичким тежњама, да у овако створеној психози треба да дођу до изражаја и они елементи, који треба до краја да разрију и оне темељне мисли на којима почива наша слобода.

Нико, господо, не би имао ништа против тога, него би се чак и радовао, да је овде по среди један добар Конкордат, који не би понижавао ни државу, нити остале признате вјероисповјести и којим би се допринијело стишавању вјерских страсти међу припадницима разних вјероисповјести и нашој унутрашњој консолидацији.

Господо, нема те жртве коју и данас не би поднијели сви национални елементи, да се убрза остварење једног братског и складног, заједничког живота, свих дјелова нашег народа у југословенској држави. Али сви ми тврдо вјерујемо да се трајан и истински братски живот може постићи

само оном политиком, која ће снажити оне дубоке етичке и духовне елементе, који су заједнички и српском и хрватском и словеначком племену и који их вежу и уједињују.

Господо, сва разна питања у њиховом садашњем несрећном изгледу није скривио народ, а још мање југословенска мисао, која је рођена у срцу и уму највидовитијих претставника баш хрватског и словеначког племена нашег народа. Сва ова зла заострила је наопака и ненародна старопартистичка политика и рђави политички људи од ослобођења до данашњег дана. Стога ми морамо у овоме часу да са презиром гледамо како та иста политика и ти исти људи намећу и приносе на жртву народне интересе у овим мучним и поремећеним временима. То значи отворено гонити народ у најжучнију међусобну борбу у свима крајевима, а у неким и у такве сукобе, који ће претстављати прави грађански рат. Зато нека одговорни политички фактори добро размисле прије него се буду лакоислено заиграли са судбином и највећим интересима народа и државе.

Видите, господо, до које заострености може да се дође. Ја сам споменуо само неколико моментата али је један карактеристичан случај, поред г. Ђуре Јанковића, који је јуче апострофирао неку ранију господу министре и тај случај морам да споменем да видите докле иде избезумљеност многих активних Министара у данашњој Краљевској влади. Јуче су ми причала наша два пријатеља из нашег клуба следеће: Кад су они излазили из Народне скупштине, ту управо при излазу састали су се са Министром г. Војом Ђорђевићем. Почели су причати о Конкордату, а затим се прешло и на болест Њ. Св. Патријарха, за чију болест, ви знате, читав наш народ тврди да је отрован. Међутим, г. Воја Ђорђевић помињући болест Њ. Св. Патријарха рекао је: Па њега су отровали нико други него владике! (Протести на левици.) Видите, господо, под оваквим околностима и у овако разривеним приликама доноси се пред Народну скупштину предлог нацрта Конкордата. Евидентно је да предложени Конкордат, не само да вређа права осталих вјера, јер Ватикану даје преимућства које друге вјере нити имају, нити траже, нити могу имати по својој организацији и по своме односу према држави, него уз то намеће огромне материјалне терете држави, који имају свој корен у далекој прошлости, далеко прије постанка наше државе.

Коликогод нам тешко пада ова неједнакост која је Конкордатом дата једној вјери према осталим вјерама, и колико год нам изгледају неправедни терети који су наметнути иновјерним грађанима, ми сматрамо да је све то ситно и малено према положају у који је овим Конкордатом ставила наша држава саму себе у односу према Ватикану.

У питању је, господо, државни суверенитет, који је на небројено мјеста у овоме Конкордату доведен у питање. Наша Влада нема никаква уплива на постављање бискупа; одузима свештеницима других вјера Уставом загарантована права; дозвољава страном сили да на нашој територији заштићује језичне мањине; даје неограничена права редовима и конгрегацијама; признаје мешовите комисије које ће судити њеним грађанима; дозвољава приоритет канонских прописа пред државним законима; намеће обавезе патронима одузимајући им права на што по земаљским законима

нема нико права; подвргава се паритетним комисијама о спорним питањима о добрима цркве; даје на милост и немилост Епископата судбину својих чиновника: професора богословских факултета, катихета, професора и учитеља; подјељује католичкој цркви огроман уплив на јавне, па чак и приватне школе; обавезује се какви ће бити школски уџбеници; даје војног бискупа и подвргава војне свештенике дисциплинској одговорности Ватикану; ствара хаос у међуверским односима признавајући католичкој цркви апсолутну надлежност код мешовитих бракова; противно Уставу, који забрањује верске и племенске организације, дозвољава католичкој акцији најшире деловање међу грађанством и школама; Соколској организацији намеће јарам и уништава је у основи, и, коначно, као круну свега оставља сва питања отворена прописима канонског права католичке цркве.

Господо, овако гажење свога сопственога суверенитета није никад дозволила ни једна држава, и ја као добар држављанин сматрам за своју сопствену дужност, и за питање части, да својим гласом онемогућим примање оваквог Конкордата. Ради одбране части и интереса Краљевине Југославије, гласаћу против овог Конкордата. (Дуго трајно одобравање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Реч има ради личног објашњења Министар без портфеља г. Војислав Ђорђевић.

Министар без портфеља Војислав Ђорђевић: Господо народни посланици, никад нисам мислио, да ће се један разговор из кулоара, једна шала вођена од свих присутних народних посланика интерпретирати на овако недозвољен начин овде у Народној скупштини.

Дозволите, господо, у свима парламентима, у сваком поштенем друштву сваки даје тумачење својим речима, ја ћу дати тумачење својим речима, онако како сам онда говорио, како сам мислио и како данас мислим.

Битно је у овој ствари то, што је читав разговор вођен на изласку Народне скупштине. Текао је овако: Говорило се међу посланицима опозиције и владине већине о тровању. Један народни посланик, бранећи се, и да не би одговарао озбиљно, јер говорећи озбиљно морао би врло оштро да реагира, казао је ово: Јесте, све смо вас потровали. Ено леже неки на леду већ 10 дана. Ено и Никона, и њега смо отровали. У томе моменту наишао је и г. Васа Јовановић и он је казао: Господине Васо, и Вас смо отровали, ето и Ви већ три дана лежите на леду. Разговор је ишао у том тону, да се не би оштро реагирало. У томе тренутку наишао сам и ја, и кад су извесна г. г. посланици почели поново да разговарају и да инсистирају на овој теми, ја сам онда казао: Добро, желите ли да примимо ту тезу говора увек у шаловитом тону, одржавајући разговор на оном нивоу који је дотле владао. Казао сам: Ја знам из историје средњег века, када је реакционарство вршило тровања, знам да су та тровања увек вршили они који су претендовали да заузму столице оних који су тровани. Према томе, они, који подупиру ту тезу тровања, чине једну врло рђаву и кардинално штетну услугу нашем епископском хору и свима осталима у нашој вери. На то је један од г. г. народних посланика из опозиције казао: Господине Ђорђевићу, ја ћу ово да доставим. На

ово сам му ја пред свима одговорио: Шта, г. народни посланиче, зар се Ви тиме занимаете; зар Ви хоћете једну ствар која се овако у шали интерпретира, на овај начин да интерпретирате? Ето, тако је текао ток нашег разговора! Било је ту доста посланика и ја мојим речима не дајем друго тумачење него шале каква је била о леду и о свима оним тврђењима која сматрам такође за неизбилну шалу кад се говорило о тровању. То је, господо, једно.

Али кад сте ме изазвали овде, ја ћу да кажем само неколико речи. Ја се, не као Министар Воја Ђорђевић, него као православац свом душом, као православац свим својим бићем, као човек који је дао свој обол православној цркви и чији су и претци такође дали свој обол цркви, — ја се буним што се православна црква увлачи у ову полемику и што се на овако недозвољен начин ремети мир и ред у нашој земљи. (Бурно плескање на десници). Господо, једна шала о тровању хоће да се интерпретира недозвољено на мој рачун. А зар, господо, не видите колико ми имамо стрпљења кад сте ви убацили, кад је улица убацивала, па кад је чак један летак штампан којим се алудира на нас поводом тога тровања. Ја то, господо, одбијам од себе, јер ја нисам могао у Патријаршију ни да уђем, а ви сте нашу земљу направили средњовековном земљом, јер се телу да покаже да код нас и сад могу да владају оне методе које су познате само још из времена средњег века. (Протести на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Молим вас, господо, да будете мирни и да не прекидате говорника а ја ћу на крају дати завршну реч.

Министар без портфеља Војислав Ђорђевић (наставља): Господо, црква припада народу и Богу. Она није повлашћена својина малог броја него свих верника. (Милан Мравље: Ви сте направили да је црква монопол ваше странке! Питајте Корошеца! Др. Српко Вукановић: Седите са клерикалцима у влади! — Граја и објашњења).

Претседник Стеван Ђирић: Опوميњем господина Мрављеа и г. Вукановића да не упадају.

Министар без портфеља Војислав Ђорђевић (наставља): Господо, кад сваки од нас хоће да се моли Богу за здравље својих милих који су болни, он тражи кутак мира да у тишини да своју молитву Богу. (Гласови на десници: Тако је!) Ми политичари имамо права да тражимо мишљење гомиле, али црква не, јер она има много нешто веће од гомиле, а то је Бог, и нема права да се овако злоупотребљава. (Одобравање код већине. — Протести на левици).

Господо, можда смо ми, вређани у овоме Дому, много ћутали, ви доста говорите, пустите нас, јер би могли још да говоримо и још нешто више да кажемо. (Одобравање код већине).

Да завршим, господо. Ако би се у Народној скупштини увео тај метод да све оно што се у шали у кулоарима прича, да све оно што један другоме у четири ока каже, износи се овде, онда, господо, не би изгледале овакве седнице, не би нико могао ни са ким да разговара. Господо, кад су већ та господа хтела тако неверно да интерпретирају моје речи код других народних посланика и да их доводе у блудњу, ја сам захвалан г. проти Божићу што је то изнео. Захвалан сам му, јер ми је дао прилике да кажем и ово. Ја бих молио ту

господу нека имају куражи па нека кажу шта су они говорили у возу пред појединим народним посланицима, шта су говорили о подељеним милионима (Одобравање и плескање у центруму и на десници). Нека устане тај и нека куражно каже: ја сам тај који сам доставио тај случај разговора са Војом Ђорђевићем, али нека онда поштено изнесе и шта је он говорио једноме у возу говорећи о подели милиона поводом конкордата или нечега другога.

Господо, не сме се оваквим начином и оваквом интерпретацијом шаљивих разговора наметати једном народном посланику што никада није мислио и што никада није казао. (Одобравање у центруму и на десници).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, један умни хрватски Краљ још пре много векова изрекао је ову лепу изреку: „De strigibus quae non sunt nec ulla mentio fiat” — о вештицама којих нема нека се и не води говор.

Господо, ја мислим да о легендама о тровању Патријарха не треба бар у Народној скупштини говорити, без обзира на то, какве варијанте у том погледу постоје и у каквим варијантама, може бити, прост свет хоће у то да верује. Ја мислим, господо, да у овоме Дому нема ни једнога народнога посланика, ни на десној ни на левој страни, који би могао веровати у ту неразумност да би, ма са које стране, ова легенда могла бити оправдана. Због тога, господо посланици, уколико би се речи ма којег од господе говорника, који су са говорнице о тој ствари говорили, могле схватити као да је то њихово уверење; ја мислим да имам права и дужност са овога места у име господе говорника протестовати, да нико није о томе говорио као о своме уверењу, него да је тиме само хтео информисати Скупштину о ономе о чему свет говори. Према томе не могу допустити ни то да је неко скривио у томе погледу и нешто набацио на једну или другу страну овога Дома, него да је то било једно саопштење онога о чему улица говори. Ја молим, господо народни посланици, да ову моју примедбу узмете на знање с тим да буде жеља свих нас да ова говорница буде место са кога се уноси умирење у народ и према томе место са кога се сузбијају алармантне и невероватне вести, а не место са кога би још такве вести, у које нико разуман не верује, требало распростирати.

Реч има народни посланик г. Војислав Лазић.

Војислав Лазић: Господо народни посланици, моје мишљење о Конкордату јасно је. Оно је одређено, оно је испољено неколико пута досада овде и мислим да сте сви начисто с тим да излазим овде да говорим против Конкордата. Ја сам дужан, господо, да вам изнесем и разлоге зашто сам против Конкордата а изишао сам овде и зато да убедим нарочито другове са деснице, који су дали досада довољно доказа да хоће да гласају за Конкордат, да их убедим да греше и да их убедим да се са тога погрешнога пута врате.

Ја ћу, господо, прво да истакнем питање да ли је нама потребан Конкордат. Многи су наши другови, господо, казали да је потребан, а ја мислим да Конкордат нашој држави са Светом Столицом није потребан. Зашто ја сматрам да није потребан? Сматрам да није потребан зато што ми можемо са нашоном браћом католицима боље да уредимо односе

њихове цркве заједно с њима у оквиру граница наше државе, а да не идемо ни са каквим уговором ван граница наше државе.

Господо, многе државе немају конкордата, па ипак то није доказ да су оне против вере, или да су оне против католичке цркве.

Господо, ја поштујем туђу веру као и своју, ја поштујем веру наше браће католика који су у овој земљи. Али, господо, сматрам да је много боље и за њих и за саму државу да ми наше међусобне верске обичаје, наша међусобна верска питања, регулишемо сами, а не да их регулишемо преко Св. Столице, да их регулишемо преко једног страног лица.

Господо, државе које имају конкордат, већ се одричу тих конкордата. Ми 19 година нисмо имали конкордат са Св. Столицом, али за време тих 19 година није било ни једног сукоба између католичке цркве и државе. Господо, Француска нема конкордата са Св. Столицом, али је ипак она зато у добрим односима са Св. Столицом, и ја мислим да баш овај Конкордат, када буде закључен, да ће помутити добре односе ове државе са Св. Столицом, а у исто време добре односе између свију вера у нашој земљи.

Господо, ових дана бавио се је у Паризу у име Св. Столице кардинал и државни секретар Пачели. Господо, и о његовом раду и о његовом одласку у Париз, и његовим разговорима са Министром спољних послова Француске државе г. Делбосом, издат је коминике који гласи овако: „Света Столица и Република Француска једнако су противне вођењу преговора о конкордату, јер сматрају да је искуство показало да извесне земље крше конкордате које су потписали, а Француска Република респектује и оне које није потписала, и где не постоји режим конкордата осим у Алзасу и Лорену, стварно никакав догађај не мути гаранције између Француске и Св. Столице”.

Господо, видите, Француска као католичка земља нема конкордата, онда, зашто ми који нисмо сви католици, зашто ми који смо измешани, који имамо повећи број вера, зашто да ми морамо по сваку цену закључити Конкордат са Св. Столицом?

Али, господо моја, када су већ надлежни нашли за потребно, да се закључи један конкордат, када се већ и већина Народне скупштине изјаснила да је потребан један конкордат, ја господо, хоћу да узмем у разматрање овај Конкордат, хоћу да видим да ли је добар и да ли се он може примити.

Господо, овај Конкордат значи уговор између две уговарајуће стране, између наше државе и Св. Столице. Господо, овде се је рекло и говорило, да је овај Конкордат већ свршена ствар, говорило се и тврдило, нарочито од стране посланика из већине и од стране самог господина Претседника Владе, да се Конкордат, овакав какав је, мора примити.

Па се онда говори како је он већ свршено дело! А ја, господо, тврдим да ће овај Конкордат бити свршено дело тек онда кад га будемо ми потписали! Овај је Конкордат, господо, до сад у току преговора. Он, господо, нема обавезне снаге за нашу државу као другу уговарајућу страну све док не докле га наша држава не потпише! Сви потписи, господо, који су давани до сада, сви разговори који су вођени до сада, они не обавезују нашу државу! То су, господо, само разговори! Али,

господо, данас-сутра, има да падне потпис са наше стране; и, господо, онда кад га потпишете, кад ви гласате за њега, онда ћете тек обавезати државу, а све дотле држава није обавезна. Ја, господо, сада питам и себе, а питам и вас све народне посланике, да ли ви у име Краљевине Југославије, да ли ви у име југословенског народа смете да потпишете овај уговор! Да ли га смете озаконити кад он данас није закон! Ја, господо, унапред тврдим да ми то не смемо да учинимо! А, господо, зашто не смемо да учинимо, ја ћу само неколико примера да наведем. Ја, господо, сматрам да је са овога места од предговорника из опозиције, који су ових дана говорили, довољно утврђена опасност по нашу државу од овога Конкордата. (Пљескање на левици и повици: Тако је!) Ја, господо, мислим, не само да је овај Конкордат рђава ствар, већ је он, господо, за нашу државу опасна ствар.

Али, господо, ја хоћу да наведем неколико примера, па ви, господо са деснице, који тако олако схватате ствар, промислите мало! Ја, господо, прво хоћу да укажем на одредбе овога Конкордата, по којим одредбама кад оне ступе у дејство наша држава има ортака, има ортака који ће заједно са нашом Владом управљати са нашом државом! А тај је ортак Света Столица, тај је ортак Папа! Е па, господо, смемо ли ми дозволити, да имамо једно страно лице ван граница наше земље, које није Југословен по народности, да има ортаклук у управљању овом земљом са нашом Владом заједно! Господо, то значи, губимо суверено право наше земље! И ја ћу, господо, да вас упозорим на неколико чланова у овом Конкордату па онда промислите да ли је добро или не!

Господо, по члану IX Света Столица у нашој земљи има акредитованог нунција, а наша земља има акредитованог посланика код Свете Столице! Шта значи ово, господо! Значи да се у овом случају Света Столица појављује као друга уговарајућа страна у својству једне силе, у својству једне стране државе! Е, сада, господо, тој једној страни сили, тој једној страни држави ми дајемо велика права у нашој држави. Дајемо јој право извесне управе у нашој држави. (Гласови са деснице: То она свуда има!)

По члану VI: „Ординарији бискупија потпадају у црквеним пословима непосредно и искључиво под Свету Столицу, са којом ће, како они сами, тако и свештенство и верници, имати пуну слободу непосредног општења. Сад, господо, ја вас питам: да ли наши држављани имају права непосредног општења са владом немачком, са владом талијанском, са владом ма које друге стране државе? Немају, господо. Само наша Влада има право општења са владама других држава. И зато ја мислим, господо, да само врховни поглавица католичке цркве у Југославији, треба да има право општења са Светом Столицом, а не и сви свештеници, а не и сви верници. Зашто, господо, ја то мислим? Ја ћу довести све то у везу једно са другим, па да видите, како је Папа ушао полако да са нашом Владом заједно управља нашом државом.

По чл. III он је господар целокупног свештенства католичке вере у нашој држави. Он поставља бискупе. Он једини, господо, има права на то. Држава нема права у то да се меша ништа. Држава не може ништа друго, него само да прими

оно лице, које он буде поставио. Никакве санкције држави нису дате да она може да се огради или да може да спречи постављање једнога лица, које она не би могла да прими. Али, господо, да пређемо преко те ствари па да кажемо: то су верске ствари, нека постави бискупа кога зна и кога хоће, и који је њему по вољи. Али сада имамо једну тежу одредбу од ове. Имамо члан XXXI који говори о верској помоћи католичким војним лицима. Господо, овај члан гласи овако: „Да би се побринула о верској помоћи католичким војним лицима, Света Столица у споразуму са југословенском владом, наименоваће једног војног ординарија, под ког ће потпадати, у вршењу своје службе, војни свештеници”. Даље се говори како и на који начин се постављају војни свештеници, по коме начину опет посредно је јачи утицај Свете Столице од утицаја војних фактора.

После овога долази још тежа одредба која гласи: „Света столица ће објавити један статут који садржи прецизне норме за католичку духовну помоћ у војсци и морнарици а такође у погледу дисциплине војних свештеника”.

Господо, кад Света Столица по Конкордату има право да пропише Уредбу како ће се давати духовна помоћ војницима католицима па, поред тога, има право да пропише и Уредбу о војној дисциплини свештеника у самој војсци, ја вас онда питам, какво право има наша држава, какво право има наш Министар војни. (Гласови са левице: Зашто није овде Министар војни да се изјасни о овој одредби). Ја нарочито упирем прстом на то. Ви који сте били војници и сви ви који сте прошли кроз војску ви знате шта је војска. Ја вас питам сад кад се изврши организација целог свештенства католичке вере у нашој војсци од стране једног страног лица, које са војском нема никакве везе, и када то страно лице пропише чак и норме о дужностима тога свештенства, па пропише и дисциплинска правила, по којима ће ови свештеници имати да буду одговорни за свој рад не војним старешинама, већ духовним, ја вас питам, каква је то војска?! Шта ће да раде онда команданти, кад им свештеници који су у њиховим пуковима не потпадају под њихову команду и њихову дисциплину. Ја вас питам, господо, каква ће бити наша будућа војска, какав ће бити дух у војсци. Ја то питам, господо, због тога, што сви знамо да је потребно имати један дух, једну мисао и једну идеју у целокупној војсци. (Бурно пљескање на левици). Каква ће бити та војска кад тај дух буде диктован из Рима? Ја вас питам, господо, шта ће бити кад наша држава буде у ратноме стању са каквом другом државом, а Папа можда духом и мислима буде на страни оне државе са којом ратујемо, или која ратује против нас, да ли ће онда Света Столица преко овога свештенства, како је оно организовано у војсци, давати дух и правац такав да наша војска заиста победи или ће дати упутство војницима католичке вере да напусте борбу и приђу другој ратујућој страни.

Господо, није мала ово ствар, на коју вам указујем пажњу, немојте се играти са војском, и са народом, немојте се играти са народном одбраном, са највећом светињом нашом.

Ја вам овде не говорим као неки научник или књижевник, ја вам овде не говорим са некога

научнога гледишта, али вам говорим са чистим осећањем, и говорим вам из праксе.

Нас српске војнике и ратнике и српске свештенике је у прошлости водио један дух и једна идеја. Између наших свештеника и наших војника није било никакве разлике.

Ја вас питам, господо, после овога, да ли ће у нашој војсци бити једнога духа, и да ли ће свештеници војни организовани и дисциплиновани од стране Свете Столице са наређењима која добијају отуда имати један исти дух са свештеницима православне вере у војсци и са војницима православне вере. (*Милан Петковић*: Тако, Војо! Живео Војо! Из тебе говори душа српског и хрватског сељака! — Бурно плескање на левици).

Мени је за велико чудо да је уопште могао макар ко у име наше државе да једну овакву одредбу и напише. (*Милан Петковић*: Браво, Војо, такви су као што си ти и створили ову државу!)

Господо, ја мислим не треба ни у војсци, ни ма где ускратити једном човеку да верује што хоће и да своју веру слободно исповеда. Али, браћо моја и господо, ја не могу никада пристати на то да наша војска буде потчињена Римском Папи. (Бурно одобравање на левици.) Господо, мене чуди, да када се расправља овако важна ствар, овако крупно питање, нема присутног Министра војног, да чујемо шта он мисли о овоме. (Живо одобравање и узвици: Тако је!) Он треба да каже, да ли се слаже са нашим осећајима, или са осећајима оних који су ову одредбу у овај Конкордат унели. (*Војислав Гађиновић*: Овај Конкордат највише интересује војску! Потребно је да дође овде Министар војни и да се зна да ли војска одобрава овај Конкордат или не. — *Милан Петковић*: Да, народ жели то да чује!)

Господо, у члану 37 Конкордата каже се ово: „Ако би у будуће искрснула каква тешкоћа по предмету тумачења претходних чланова, или ако би устребао Правилник ради решавања питања која се односе на црквена лица или предмете, а која нису третирана у овом Конкордату, а која се тичу и државе, Св. Столица и Југословенска Влада приступиће споразумно пријатељском решавању тих питања”.

Господо, ево вам још једног доказа како Св. Столица постаје ортак у многим питањима у животу и раду наше државе. Господо, како је то пријатељско споразумевање и решавање? Ја мислим, господо, да и сам овај члан јесте довољан па да видимо како малко по малко суверена права државе падају пред Св. Столицом. Ја, господо, сада нећу да понављам оно што су наши другови већ толико пута овде поновили, што су толико пута документовано овде изнели о штетности овога Конкордата, али морам да Вам кажем неколико речи у погледу просветном. Каква ће бити наша просвета кад овај Конкордат буде ступио на снагу? Ако повучемо један конац свега што има да буде у просветном правцу од основне школе до универзитета видећемо огроман утицај Свете Столице у погледу наше просвете. Она се умешала толико далеко да наша држава није слободна да пропише уџбенике, да уређује просвету онако како национални интереси наше државе захтевају. Господо, чак ни основна настава није остала поштеђена, а да и не говорим о оној великој настави.

Сад, господо, долази материјална страна овога Конкордата. Ја, господо, нећу овде да читам поједине параграфе, јер ћу имати прилике да то урадим у специјалној дебати. Овај Конкордат намеће нашем народу, иначе преоптерећеном, још веће и веће терете. Господо, ми примамо терете, по овом Конкордату, уназад за 150 година! Ја, господо, питам Краљевску владу да нам отворено и јасно каже: колико ће требати милијарди за покриће државног буџета када буде овај Конкордат ступио на снагу. Господо, ми то објашњење нисмо добили, није нам речено какав ће бити финансиски ефекат кад се буде примио овај Конкордат. (*Никола Кабалин*: То не зна ни Министар правде! Реците, господине Министре, колики је ефекат! — *Министар правде Др. Никола Суботић*: Ја сам некада био Министар финансија! — Веселост.)

Господо, чак наша држава неће имати права да слободно проведе аграрну реформу у својој земљи, онако како то народни и сељачки интереси захтевају. Наша је држава ограничена и у томе своме праву.

Господо, а шта да кажемо о политичком делу овог Конкордата? Ми видимо на једној страни да се по овом Конкордату забрањује свештеницима да припадају политичким странкама, а одмах после тога видимо један члан, по коме ће се оснивање католичке акције вршити под заштитом државне власти. Па, господо, да повучемо мало паралелу између тога, шта је учињено са тиме што је свештеницима забрањен политички рад, а затим, што се не само дозвољава већ и фаворизира оснивање католичке акције. Ја мислим, господо, да се тиме хтело казати, тобоже, да се свештеници неће мешати у партијске сврхе, а овамо, међутим, организовањем католичке акције, извршиће се на верској основи политичка организација која ће припадати Клерикалној партији Д-ра Корошца. На овај начин се католичком свештенству одузима право да се слободно опредељују у политичком деловању, већ да силом морају припадати клерикалној странци.

Господо, ја хоћу сада да се запитам, после овако малих напомена, овако кратких напомена и после само ових неколико примера, које сам изнео о рђавој страни овога Конкордата, јер су други другови изнели многе и многе аргументе, по којима овај Конкордат није добар, коме треба овај Конкордат кад он није добар? Зашто се Конкордат форсира, ко њега тражи? Господо, ми смо овде чули са ове говорнице, да овај Конкордат неће наша браћа Хрвати, који су католици а који су у овоме Парламенту. Господо, они кажу: Нама овај Конкордат не треба. А тако исто имамо доказе да и браћа Хрвати, који су ван ове Скупштине, исто тако се изјашњавају и кажу: Ми нећемо тај Конкордат, нама тај Конкордат не треба. А, господо, да се окренемо Србима и да их запитамо и они ће нам рећи: па и нама тај Конкордат не треба. Али, настаје питање: Па коме треба тај Конкордат? Он не треба Хрватима, он не треба великом делу Словенаца, јер овде наши другови из Словеначке заједно са нама устају против овог Конкордата. (*Милан Мравље*: Тако је!) Конкордат неће Срби. Па коме је он потребан толико, да се по сваку цену изгласа и да се изгласа под притиском кундака и бајонета. (Бурно одобравање на левици). Господо, овај Конкордат треба само они-

ма, који га предлажу. А ко га предлаже? Предлаже га Влада Др. Милана Стојадиновића. Он треба г. Стојадиновићу, г. Корошцу и г. Спахи. А зашто је њима потребан тај Конкордат? Њима је потребан тај Конкордат ради одржавања на власти и да помоћу католичке акције шире клерикалну странку др. Корошца међу нашом браћом која су католичке вере. Али, господо, ја мислим да држава не сме да плати тако скупо циљеве овога триумвирата. Не сме држава тако скупо да плати циљеве ЈРЗ. Страначки интереси не могу да се ставе изнад државних интереса, државни интереси иду испред страначких, док овде видимо да страначки интерес иде напред па за њим државни. (Пљескање на левици).

Господо, зар зато што Влада др. Милана Стојадиновића треба да остане и даље на власти; зар зато што треба ЈРЗ овим путем да се пласира у нашем делу народа католичке вере; зар зато да наша држава изгуби суверена права; зар зато у нашу војску да се увуче зао дух убачен са стране? Не! Не! То не смемо никад дозволити. Зар зато да се држава одриче свога права да по својој потреби управља просветном политиком у држави; зар зато да се држава одрекне права на вршење аграрне реформе како интереси народа и државе захтевају; зар зато да се стављају тешке милијарде на плећа нас Срба и Хрвата и Словенаца? (Бурно пљескање на левици).

Господо, најзад зар зато да се посеје мржња, и то страховита мржња између племена наших, између вера наших? Господо, ми смо сви стајали на начелу: брат је мио које вере био, и то начело мора нас руководити и даље. И ми не смемо нити путем овога Конкордата, нити путем другог којег уређења и доношења макар којег закона, посејати мржњу између цркава и вера, па не смемо ни путем овога Конкордата.

Г. Претседник Владе је рекао: „Па шта се вас Срба тиче овај Конкордат, он се тиче само католичког дела нашег народа, само наше браће католичке вере!“ Ја мислим да г. Претседник Владе кад је то рекао да се он грдно пребадио. Ја не могу да замислим како је то могао један Претседник Владе да каже, да се један уговор државни, који се закључује између државе и једне стране силе, са Ватиканом, која је у правом смислу страна велика сила, да се тиче само нашег дела народа католичке вере, а не тиче се целе државе.

Ја мислим да нашу војску не сачињавају само браћа католичке вере, војску сачињава цео народ. Затим материјалне жртве које овај уговор намеће, неће и не могу и не треба да поднесу само браћа католичке вере, ту се обавезује цела држава. А, господо, тако исто и просвета и правац просвете не може да се тиче само Срба, или Хрвата, или Словенаца, цео живот ове земље, цео живот народа у њој тиче се свију нас, свију држављана без погледа да ли смо Срби, Хрвати или Словенци, и без обзира да ли смо православни, католици или муслимани. (Пљескање на левици).

Господин Претседник Владе казао је, да ми морамо да примимо овај Конкордат. Каже: морамо, а ја не знам зашто морамо. Ја нисам чуо ни од кога да је изнео разлоге, зашто морамо да примимо, и питам, који су то разлози који нас силе на то, и који нас гоње на то. Па, господо моја, 1914 године, после убиства престолонаследника аустријског у Сарајеву Аустрија, силна царевина, по-

ставила је ултиматум Краљевини Србији. Краљевина Србија је била мала земља према Аустрији; била је слаба земља према Аустрији, и Аустрија јој је поставила један захтев и рекла: да пристанеш да моје власти пређу преко државних граница, да уђу у вашу Краљевину, да испитују који су ти кривци, који су скривили и припремили атентат на аустријског Престолонаследника Фердинанда. Господо, није се ту баш много захтевало; захтевало се да се пошаљу неколико чиновника да изврше истрагу . . . (Један глас: Да присуствују истрази!) . . . против два официра пуковника Драгутина Димитријевића, званог Апис, и мајора Воје Танкосића и против неког Милана Цигановића. Аустрија је означила та три човека као виновнике и наша држава, иако је Аустрија тражила да њени чиновници само присуствују извињању, и наша влада одговорила је и рекла је: то је мешање стране државе у суверена права наше државе и ми не смемо дозволити никакво мешање ма какве силе у наша права. И то наша држава, наша Краљевина Србија, није примила, иако је знала да је слабија од Аустрије, иако је знала да је Аустрија много јаче и више наоружана и да је многобројнија, иако је знала да ће бити порушен и Београд, који је био на граници, и који је имао да прими најјаче ударце, иако је знала да ће да буде срушена и цела Србија, која ће имати да изгуби све што јој је најмилије, која ће имати да изгуби своје огњиште, своју децу и свој подмладак. Краљевина Србија је бранила свој суверенитет и није дала оно што је Аустрија тражила, него је примила један рат који ју је скупо коштао. И ја сад питам, господо, која је то сила која нас гони да примимо овако тешке одредбе Конкордата, да се одрекнемо свога суверенога права и да допустимо да нам се из Рима регулисавају односи у нашој земљи. (Пљескање на левици). Нема те силе, која нас може на то натерати. Ми, господо, не смемо учинити злочин према нашој земљи. Ја морам да кажем, па макар се моји другови из владине већине љутили, да сметрам да ћемо, ако ми ово учинимо и потпишемо овај уговор, учинити злочин према својој рођеној држави и будућности наше државе. И зато вас ја, господо, братски и другарски све молим да то не чините. Ја се у првом реду обраћам Краљевској влади и захтевам и тражим од ње, да она овај предлог повуче, да не ставља у искушење њене посланике, који су је до сад потпомагали. Ако би се пустило вама са деснице, да вас не веже никаква партијска дисциплина и ако би г. Стојадиновић јавно казао да можете слободно гласати по својој вољи и савести, — ја верујем да би ви са деснице као и са левице послушали глас народа. (Пљескање на левици).

А глас народа, браћо и другови, каже, немојте тај Конкордат да изгласате, немојте тај Конкордат да потписујете. То је глас народа и ја вас молим, послушајте га, глас народа треба да послушамо, пошто ми овде, господо, радимо у име народа, народ нас је послао у име његово да радимо и у име народа ми не смемо да потпишемо овај Конкордат. Па зато, на свршетку свога говора, ја вас, браћо, молим још једном, немојмо да потпишемо овај Конкордат, гласајмо братски и другарски сви против Конкордата. (Одобравање и пљескање на левици).

Претседник Стеван Ћирић: Реч има народни посланик г. Милош Рашовић.

Милош Рашовић, Господе народни посланици, ја сам се јавио да говорим о законском предлогу о Конкордату као законском предлогу, али на жалост, последњи догађаји који се одигравају овде и у целој земљи, опште народно узбуђење и узнемирење показују да ово није више закон о Конкордату већ да је ово један насилан акт, у пуном смислу речи... (Пљескање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, опомињем Вас да не употребљавате такве изразе.

Милош Рашовић (наставља): ... којим хоће једна страна сила да путем насиља, и то на жалост путем наших сопствених бајонета, наметне један уговор, један недостојан уговор а не Конкордат, јер Конкордат, господе, је споразум двеју сила да у пуној слободи обадве странке регулишу сва међусобна питања ради доброг пријатељства, а зар овде има наше слободне воље? Зар постоји наша слободна воља, кад се по Београду пролива крв, кад се пролива крв наших највиших црквених поглавара, кад се вређају наше највеће светиње. Господе посланици, ово је у историји нашег народа један тежак и незапамћен акт...

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорниче, зато што газите Закон о пословном реду бићу приморан одузети Вам реч ако тако наставите.

Милош Рашовић (наставља): Господе народни посланици, ја се не чудим Влади г. Стојадиновића зашто хоће да спроведе на овакав начин овај Конкордат, јер знам зашто она хоће, али ја се више чудим Светој Столици, једној високо моралној институцији. Зар се хоће путем крви да наметне нашем народу један уговор, уговор заливен крвљу нашег народа, уговор по цену живота нашег првог црквеног поглавара, јер сви знамо у каквој су вези са Конкордатом самртничке муке нашег Патријарха и владике Симеона, у каквој су вези са Конкордатом ови догађаји који су се десили у Београду. И зато, господе, овај насилни акт, који нам Света Столица намеће, не може служити Светој Столици као инструмент мира а који би то циљ Конкордата требао да буде, јер зна се да само они уговори који су резултат потпуног споразума могу да буду инструмент мира. Ви сви, господе, знате шта бива са уговорима који се доносе на бази крви. Такви уговори никад нису били добри ни за онога који га намеће, ни за онога коме се намеће. Такви уговори носили су увек у себи клицу немира и раздора. А зар је то циљ Конкордата?

Али, господе, ја мислим с обзиром на свету мисију Свете Столице, да она није толико ангажована да на овакав начин спроведе овај Конкордат, јер верујем да је свесна да ни њој неће користити као такав, јер не одговара својствима њене високе улоге за мир и љубав на земљи. Ја се бојим да није неко трећи заинтересован да се овај Конкордат прими да се њиме унесе у наш народ зла крв, да се браћа заваде кад није могао другим путем да их завади. (Чује се на левици: Тако је!)

Господе, као југословенски националиста морам да скренем пажњу на једну тешку чињеницу која страшно дејствује на наше духове, а то је да је Влада довела у Београд жандарме муслимане и католике који сигурно против своје воље врше дела која изазивају мржњу. Срба на њих и без

њихове кривице, јер они само раде оно што им се нареди. (Бурно пљескање на левици.) И то је, господе, све у истом смислу. То и ово, све заједно даје нам довољно разлога да видимо куда нас то води.

Претседник Владе г. др. Милан Стојадиновић, кад је говорио о разлозима због којих треба да се донесе овај Конкордат, казао је: виша државна потреба то изискује. Треба народ морално да се наоружа. Зар се овако морално оружа народ? Не, господе, није вам Претседник Владе казао праве разлоге, праве разлоге казао је на једном другом месту, које је меродавније за њега и по чимјим инструкцијама он ради. То сте могли сазнати из оног писма г. Цемовића, који је због тога што је то објавио сада у хапси. Ту се каже да је дипломатски претставник наше државе, и то дипломатски претставник баш у Риму, на правом месту казао, да је Конкордат у директној вези са споразумом који је наша држава са Италијом закључила. (Бурно пљескање на левици.) Споразуму са Италијом ми знамо шта је циљ. Још на једном месту у Скопљу Претседнику Владе омакло се случајно да каже искрено своју мисао, али којој није дат публицитет, на једној вечери Ротаријанаца рекао је, да се Конкордат мора примити, јер то је услов за пријатељство са Италијом. Господе, он је после сам цензурисао те речи, јер није желео да ни ви ни народ чујете прави разлог.

Поред осталог, г. др. Милан Стојадиновић казао је у своме експозеу пред Одбором за Конкордат, да овај Конкордат доноси, јер је част државе у обавези. Господе, обавеза државе није овде ангажована, јер обавезу државе може само да да народ преко Народног претставништва. Ни један човек није овлашћен да у име државе даје обавезу, па кад није за то овлашћен онда није ни обавеза пуноважна. Нико не може да обећа што не може да да. У стварању међународних уговора нема, господе, часних речи, нема обавеза јер нико није властан да их да. Има само процедура која кад се обави у потпуности може да обавезе државу.

Зна се, господе, како се та процедура код међународних уговора обавља. Одредбе се прво лица за преговоре; по свршеним преговорима парафира се постигнути споразум. Тако парафирани споразум потпише зато нарочито овлашћено лице па после тога даје се на одобрење Народног претставништва. То је, господе, зато, што кад су у питању крупни државни интереси не поверавају се никад једној личности, једноме човеку, чак ни самом шефу државе. Ни он, дакле, није овлашћен да државу ангажује. Како се сада може говорити о ангажовању државе са једним само парафираним уговором?

Овде су били само обављени прелиминарни преговори, били су парафирани, потписани, али је главна реч наша. Зашто се сада тражи да та наша реч буде пошто пото дата, да не буде глас наше шесте? То је најбољи доказ да се овде хоће нешто друго. Сваки ваш друг који се усудио да гласа против Конкордата искључен је из клуба (Жагор).

Да не постоји, господе, ангажованост државе у овоме случају, да није у питању част државе, ја ћу вам навести неколико примера из дипломатске историје, а који су у супротности са оним што је казао г. др. Милан Стојадиновић: То јест да има само једна држава која није испунила своје обе-

ћање. Има, господо, држава, не које нису испуниле своје обећање, него које своје обећање сматрају важећим само онда ако су дата легалним путем, случај Француске 1817 године. Француска је 1817 год. склопила са Св. Столицом конкордат који је у име Француске потписао 1802 године Министар спољних послова Декар са одобрењем Луја XVIII. Али овај уговор нису примили оба дома и он је оглашен као да није ни постојао. И нико се није нашао да каже да је Француска била нечасна, да није извршила своју обавезу, јер, она није ни постојала све док парламенат не усвоји и уговор.

Имамо још један случај после рата овакве природе. Швајцарска Република и Француска Република закључиле су један уговор о зонама. Тај су уговор потписале обе владе. У Швајцарској је тај уговор прошао и кроз оба дома. Али шта је било после тога? У Швајцарској постоји право референдума. Ако 50.000 становника затраже да се народ изјасни о једном закону, онда се он износи народу на гласање, па је тако било и са овим законом. Народ је гласањем одбацио тај уговор и он више није имао важности и ако је био усвојен од оба дома и у Швајцарској и у Француској. И нико се није нашао да каже да је швајцарска влада нечасна што није извршила један уговор који не постоји.

Ја сам, господо, овом приликом учинио једну компарацију, као што је г. Стојадиновић у своје говору учинио компарацију између Пашића и Јевтића, рекавши да је далеко од тога да упореди Пашића и Јевтића, што у ствари не знам зашто. Али ја с правом, господо, могу рећи да сам далеко од тога да упоређујем част једнога Моте и част др. Стојадиновића.

Други разлог који г. Стојадиновић наводи у прилогу примања овога Конкордата јесте: да је у руци Мандушића Вука свака пушка убојита, што значи, да ће у рукама Милана Стојадиновића бити и рђав Конкордат добар. Господо, ја морам признати да Црногорци нису признали чак ни Вуку Мандушићу да је први Црногорац, али Милану Стојадиновићу су признали, пошто је сам себи ту титулу присвојио, да је он први Црногорац. Али, господо, ја не могу да разумем шта значе ове његове речи: „А у рукама Милана Стојадиновића биће добар и конкордат Јевтићев”. Када је Вук Мандушић рекао да ће у његовим рукама и рђава пушка бити добра, он је мислио на своје јуначко срце и на своје стрељачко око, мислио је да са та два својства допуни што пушци недостаје. А чиме г. Милан Стојадиновић мисли да допуни рђаве стране Конкордата? Мислио је сигурно на своју способност, на своју вештину. Али нека ми не замери ако ја стиховима Горског Вијенца преведем у овом случају те његове речи: Способност и вештина по Горском Вијенцу то би значило: лукавство и превара. Па зар тиме да се послужи? Зар тиме да брани част државе? Ја мислим, господо, да је много часније да се часно одбије овај Конкордат него да се прими али са намером да се нечасно извршује. (Живо одобравање и плескање на левици).

Неки од г. г. говорника са стране владине већине, а и сам г. Министар правде, истакли су да пријем Конкордата диктују виши државни интереси, интереси спољне политике, коју је Милан Стојадиновић подигао до такве висине до какве ни-

када у нашој историји није била. Јесте, господо, Милан Стојадиновић заиста је направио револуцију у нашој спољној политици, он је успео да нашу спољну политику не само скрене са правога пута него да је потпуно обрне. Он је, господо, од наших пријатеља направио непријатеље а од непријатеља „пријатеље”. Али какве пријатеље? Ми господо врло добро знамо из прошлости, и то не из давне прошлости, шта од тих нових пријатеља можемо очекивати и по коју цену њихово пријатељство можемо имати.

Г. Милан Стојадиновић, који држи на своју часну реч, није мислио не само на часну реч наших генерација, него ни на море проливане крви наше браће и наших пријатеља, који су заједно са нама гинули за нашу слободу, већ је своју земљу одвео у табор њихових непријатеља. Зар се тако брани част своје земље; за благодарност — издајство. Конкордатом он нас уводи у коло Немачке, Рима и Ватикана, у коло оних који воде најжешћу борбу не против комунизма, јер то је изговор, него противу руског народа. (Одобравање на левици). Господо, треба двојити бољшевиizam као режим од руског народа. Треба га двојити као што то чине и сами Руси. За време конференције мира са Турском у Лозани, када је један од наших дипломата казао да Југославија не да за руски народ ни пет пара, онда је руски Министар спољних послова Чичерин одговорио: Немојте тако да говорите ви као Србин, немојте да мешате владу са народом; друго су владе а друго су народи; у Русији постоји бољшевичка влада, али постоји и руски народ. Бољшевичка влада може да мрзи југословинску владу, али руски народ не може никад да мрзи југословенски народ, а тако исто уверен сам да југословенски народ може да мрзи бољшевичку владу али не и руски народ. Господо, ја сам уверен да југословенски народ никада неће престати да воли руски народ, да неће престати да му буде захвалан за све оно што је за њега учинио. Мржње између наших влада може да буде али између наших народа не може никад бити. (Бурно одобравање и плескање на левици). Ми можемо водити борбу противу владе која је оличење комунизма, али ми никада не смемо дозволити себи да будемо у редовима бораца који воде борбу противу руског народа. А, овај Конкордат то је наше увођење у редове најжешћих бораца противу руског народа. (Живо одобравање и плескање на левици).

На завршетку, господо, дозволите ми да се вратим на сам предмет Конкордата и да још једанпут нагласим оно што сам у почетку свога говора истакао а то је да овај Конкордат није законски предлог јер је слободна воља са једне стране потпуно угушена, да је савест ваша такође угушена те да је ово потпуно један насилнички акт који се доноси и по цену живота првог поглавара српске цркве. Као такав он никада не може да обавезе југословенски народ ни Југословенску државу, (Бурно одобравање и плескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. Јован Јовановић.

Јован Јовановић: Господо народни посланици, ја немам намјере упуштати су у појединости текста овога предмета о коме овога часа Народна скупштина расправља нити имадем намјере, као члан опозиције, стављати извјесне критичке примједбе

на поједине чланове Конкордата, него хоћу одмах да изјавим да је овакав Конкордат неприхватљив и да је по мојему схватању засада Конкордат између Краљевине Југославије и Свете Столице уопште једна непотребна ствар. (Одобравање на левици). А обзиром на већ постојеће међувјерско уређење по Уставу, моје је убеђење, као што сам већ нагласио, да је нама Конкордат непотребан.

Моје кратко излагање, господо, по овоме предмету неће бити ниуколико ексклузивно нити антагонистичко, а чак ни једном ријечју нећу се дотаћи ни оног великог узбуђења које је у задње вријеме, појавом Конкордата у нашој земљи и престоници настало.

Ствар је ова, господо, врло озбиљна и приступимо јој са највећом озбиљношћу. Иако се у току ове расправе, подродно испитавши предмет, испостави, да је Конкордат за нашу земљу потребан и користан, онда апелирам на све вас да га текстуелно и по нацрту прихватимо. А ако се испостави да је непотребан, онда апелирам на све вас да га отклонимо.

Постоје, господо, разна мишљења о овоме предмету.

Једни кажу да је Конкордат потребан и користан и да га треба прихватити како је предложен. Други кажу да је Конкордат потребан али да би га требало кориговати и на неки начин прилагодити нашим приликама. И једни и други тврде, да нам је Конкордат потребан пошто се верско стање из међу Југославије и римске Свете Столице може само путем Конкордата регулисати. Коначно, трећи мисле да је Конкордат уопште непотребан, јер да је положај свих конфесија у Југославији већ регулисан Уставом, односно; најпре интерконфесионални закон па тек онда Конкордат као политички акт, јер не може се дозволити, господо, да ми у Југославији учемо таљиге а да други држи узде у својим рукама.

Господо, ја хоћу да браним ово задње гледиште, а то је гледиште о непотребности Конкордата, и, као што рекох, нећу се упуштати у његове појединости, дакле, говорићу о њему потпуно начелно.

Краљевина Југославија нема за сада један интерконфесионални закон, али и поред тога свакоме је јасан положај свих законом признатих конфесија по Уставу, и свако зна да Краљевина Југославија нема државне, привилеговане, владајуће вере, него да су све вере према државној власти потпуно координиране и са једнаким правима. Према томе, и римокатоличка црква овде у Краљевини Југославији ужива све државне привилегије, које уживају и остале верске организације, те се на темељу таквог стања може потпуно сматрати као аутохтона. ничим неугрожена, и да је заштићена од стране државне власти.

А то баш сада, господо, у погледу тог међуверског паритета овај Конкордат чини једну диспаритету, чини заправо један инцидент, који тај паритет квари, и поремећује досадању међуверску хармонију у земљи, јер се за римокатоличку цркву ствара изниман положај, што је и нашем државном Уставу противно.

По канонском праву римске цркве излази ово: Конкордат је потребан само онда, када треба да се успостави и осигура трајан мир између цркве и државе. А у католичком праву професора др. Фердинанд Белаја дословно стоји: Конкордат се, дакле, не склапа у уређеним већ у поремећеним приликама.

Како код нас ти односи између римокатоличке цркве и државе ни у колико до данас поремећени нису, и како нема ни слутње да би какви поремећаји наступити могли, то ни с те стране овај Конкордат није потребан.

Римокатоличкој цркви у нашој земљи стоји отворено поље, да своје специјалне односе са државом, интерно, како год нађе за сходно, уреди каогод и остале верске организације, а што се тиче спољних послова са Св. Столицом, ту је Његова Еминенција Папски Нунциј, који те послове на задовољство обе стране обавља.

На темељу свега тога мислим да предложени Конкордат не треба прихватити, а што се тиче мене ја ћу против њега гласати.

То је што сам напоменуо још у почетку оно начелно, а ово све што сам изнео, по моме мишљењу, држим да је у исто доба било и објективно.

Али у овоме Дому има један велики број и оних, који друкчије мисле, и тврде да би овај Конкордат требало прихватити. Они кажу: То је стара ствар, која се провлачи кроз све владе и све Скупштине од оснутка Краљевине Југославије, па да је већ крајње време, да се та ствар једанпут сврши и ликвидира, да се скине са дневног реда, или, боље рећи, да се скине са врата, као да је говор о једном вагону робе, који треба из ватиканског града да се увезе у Југославију. (Пљескање на левици).

Истина је, да ово питање дуго нерешено лежи, али је истина и то да питање Конкордата није дошло с наше стране, него је нама још за рана од стране Ватикана набачено, с те стране стално форсирано, и с те стране ево и данас се форсира.

Дакле, ово је једно туђе питање, питање туђег интереса, које нам је набачено, и опет има нас овде који говоре: Конкордат се мора примити и изгласати. А зашто баш мора? Јесмо ли ми држава и нација или колонија, која треба сваку понуду да прихвати, и да се повије пред сваким ветром ма с које стране тај ветар дувао. (Одобравање и пљескање на левици).

Да, многе су владе и Скупштине биле и прошле, али се једина од њих нашла данашња Влада, која је нашла за мудро, да то питање ријешити. Ваљда да двогодишњицу своје владавине још једним величајним дјелом увелича. (Пљескање на левици.)

А ја вам кажем: да је жив Стјепан Радић и да сједи на једној од министарских столица, никада овај Конкордат пред Народну скупштину не би изнесен био, ма да је пок. Радић био католик. То знају добро и многи од господe, који овђе сједе, али је Радић био друкчија глава, и знао шта ради. Ваља овде напоменути када је ријеч о Конкордату да се ту не ради о католичкој вјери, којој се ми дубоко клањамо него се ради о једном дипломатско политичком акту, а то је нешто сасвим друго. Треба знати ово: још много прије рата, па за вријеме рата, а особито послје рата, моћ и дипломатско политички односи Ватикана у цијелом свету били су знатно поколебани. Једина је била Аустро-Угарска монархија која је била главно упориште Ватикана и његове свјетске политике. И баш, господо, помоћу Конкордата са Аустријом, разних анекса и других допунских декреталних писама и могло се десити, да су у земљама Аустро-Угарске монархије насилничким мјерама стотине хиљада, што српских што руских православних породица поунијашене.

Већ сад грчко-католички митрополит др. Дионизије Њаради из Крижеваца несметано обилази Јужну Србију и неовлашћено поставља своје свештенике по православним парохијама у Штипској епархији или дијецези. Ја сам те свештенике, господо, видио на железничкој станици у Ђевђелији, и мислио сам да су то православни свештеници, али кад су г. Њаради на станици дочекали видео сам да су унијатски. Њихов је рад тамо на југу прозелитски, а да би посао што успешнији био, као и ради саме асимилације и камуфлаже тамошњим приликама, пустили су косе и браде, навукли похабане расе и манторасе, и ставили на главе изблијеђеле камилавке по грчком кроју. Ја сам далеко од помисли, да се то ради са одобрењем и знањем нашег Министра унутрашњих дјела, али, господо, ја вас питам шта ће тек истом онда бити кад се овај Конкордат озакони и ратифицира.

Аустрије је, као што знате, нестало и ватиканска политика изгубила је своје задње упориште. Имаде сада Југославија. Ватиканско је око бистро, и као замјена Аустрији тражи се сад Југославија, а као терен подесан за рад сматра као нека врста Абисиније — тера мисионис. За сам Конкордат, господо, споредно је колико ће имати чланова и какви су ти чланови по свом садржају; нека је Конкордат, да се изразим речима Светог Писма, ситан као Горушичино зрно, нека имаде и само један параграф, али само нека тај параграф прецизира један политичко-духовни суверенитет над једним делом нашег народа, све ће друго лакше ићи. Конкордат имаде значење једног дуготрајног уговора и није га лако раскинути без великих трзавица. Боље је, дакле, не узимати терет на своја плећа, ако се не може збацити кад се хоће.

Наш уважени Претседник Министарског савета учинио је неки дан један експозе о Конкордату са очигледном намером, да присутне посланике и сенаторе убједи, да је Конкордат једна потпуно обична ствар, као и то да ће духовни живот нашег католичког дјела народа под окриљем Конкордата поћи неким нормалнијим путем. Неке од тих експликација у многومه нијесу тачне, и ја ћу се на неке осврнути.

У првом реду случај са протом Миланом Ђурићем, који је био толико концилиантан, да је први пледирао за Конкордат у предратној Србији. Сасвим је нешто друго него данашњи Конкордат по времену. То је била предратна Србија, у којој је државна вјера била православна, а католичка није била ни један од хиљаде. Услед таквих прилика као и у Црној Гори, свака акција Ватикана била је потпуно искључена, па макар какве привилегије тадашњи Конкордат садржавао. Не стоји ни то, да се овим Конкордатом хоће да задовоље Хрвати као католици, јер Хрвати Конкордат нити хоће, нити траже. Хрвати о томе питању имају данас сасвим друкчију концепцију, а то је науч Стјепана Радића, који је дословно рекао: Хрвати ће истом онда бити сретни, када их Рим прокуне.

Најављени амандман Конкордату, који би био као нека врста међувјерског регулатора, не значи ништа друго, него потврђује могућност међувјерске лицитације и утакмице по овом Конкордату, ко ће више, ко ће боље. То би била једна врло опасна међувјерска утакмица, којој никада краја не би било. И ту би могла лако у будућности под-

бацити пушка Мандушића Вука. (Пљескање на левици.)

Упоређење Конкордата са палом мјеницом, која се мора платити, врло је несретне руке. По томе изгледа, да су сви првашњи потписници били бољи мајстори, кад су знали то плаћање избјећи. Сада пак, кад се та мјеница мора искупити, изгледа, да је вјеровник код свог дужника опазио неку слабу страну, или како се то народски каже „ухватио га при пићу”, па неће више мјеницу да продужује, него тражи готове паре. (Пљескање и смех на левици.)

Конкордат, господо, није један уговор о једном предмету, или једном послу, који има да се спроведе и доврши, него је то уговор, који ће имати трајну примјену у животу нашег народа. Ја тврдо вјерујем да амандман неће остати без ефекта, док је овај режим, и док су живи уговорачи с оне стране Јадранског мора, али када свега тога нестане, Конкордат ће већ у недалекој будућности отпочети своје дјеловање, и тада ће наша земља постати поприште нечувених вјерских борби и сукоба, који ће земљу и народ бацити у средњи вијек.

Кад овај Конкордат у историји буде расматран, неће се третирали као потребно државно дјело Краљевине Југославије, нити као дјело државничке мудрости са наше стране, него као дјело једне партије која хоће да се стави изнад државе. (Пљескање на левици.)

Господо, данас се не респектују конкордати ни у оним земљама, где већ постоје, а тога је врло мало, па је право чудо, да не кажем безумље, да га Краљевина Југославија данас хоће да склапа. Што се тиче католичке цркве и њенога уређења овде, и њенога угледа, угодно ми је рећи: нека она у опсегу Краљевине Југославије уређује свој живот како год жели и како захтева њен напредак и развитак, и нека напредује и цвјета у славу Божију, али само — Конкордат никакав! Гласаћу против. (Пљескање на левици.)

Претседник Стеван Ђурић: Има реч народни посланик г. Милан Петковић.

Милан Петковић: Ја бих Вас, молио, господине Претседниче, да се седница одложи за после подне, јер је мален број посланика у сали.

Претседник Стеван Ђурић: Изволите, господине Петковићу, говорити до 2 сата, а у колико не будете готови ја ћу прекинути седницу.

Милан Петковић: Господо народни посланици, из наше дискусије о једноме врло важном и далекосежном питању уређења односа између Краљевине Југославије и Свете Столице види се на један драстичан начин како је у истини парламентаризам изживио и преживео своје. Јер, господо, ако парламентаризам није изживео и преживео своју вредност, онда би се морала дати пуна могућност свакоме народном посланику да пред пуном скупштином, а не пред празним клупама искаже своје мишљење, као преставник народа, односно да народ искаже на уста свога посланика своје мишљење и своје осећање и своје захтеве о важним предметима који се решавају. (Један глас са левице: У сали има свега 25 посланика.)

Господо, ако се хоће о овоме важном питању да решава и да се држе говори пред празном салом кад нема ни кворума, онда, господо, доказ је да је наш парламентаризам на изумирању да је од преживео своје јер не само посланици, него и они који воде велике групе посланичке не воде

рачуна о тим основним начелима Устава и парламентаризма, да посланици говоре, али и да их слуша влада и посланици.

Господо народни посланици, прије него приступим излагању својих мисли и давању своје ријечи по предмету предложеног Конкордата између Краљевине Југославије и Св. Столице, желим да дадем ову изјаву:

Свестан сам деликатности и замашности радње, коју желим да вршим у овоме часу, када ступам на ову говорницу, у намери да дадем своју ријеч по предлогу Конкордата између Краљевине Југославије и Св. Столице. Та деликатност долази од велике и нарочите важности Конкордата као таквог, као уговора за регулисање односа између римокатоличке цркве и државе. Деликатност је и у нарочитим унутрашњим приликама у којима се налази наша земља последњих година, и у часу када се ово питање дискутује. Деликатност је за мене и у мојој професији као свештеника српске православне цркве, иако мој став у дискусији по овом питању — то наглашујем и подвлачим — не одређује и неће одређивати моја професија, него само моје гледање на ствар као грађанина ове земље и народног посланика. (Бурно одобравање на левици).

Гледајући овако на материју која је пред нама и коју ми имамо да оживимо или да јој то ускратимо, — ја ћу се са својим излагањима руководити само интересима нашег највишег државног и народног добра, уз изражаје пуног и дужног поштовања према свима црквеним организацијама и верским убеђењима у нашој Отаџбини.

За објективну оцену Конкордата, који се налази пред нама, ја сам сматрао, а сматрам и сад, да је потребно баш с обзиром на то што сам приметио да ни један од господe предговорника, који је узимао реч по овоме предмету, није се позабавио једном врло важном страном овога питања, — сматрам и сад да је потребно, господо народни посланици, да претходно бацимо макар и летимичан поглед и видимо како су се у историји развијали односи између цркве и државе и какво је стање тих односа данас у већини држава.

До појаве хришћанства религија је увек носила обележје национално. Колико је било народа, толико је било и националних религија. У предхришћанском добу није било ни религије ван народности, ни религијских заједница, као нешто засебно од политичке заједнице или државе.

Историјски је утврђено да су најраније просвећене владавине на Истоку у почетку свог стварања и изграђивања биле изразито теократске; у тим теократским владавинама воља божанства владала је читавим друштвеним животом, преко жречева објављивани су закони и решења по питањима о праву и неправу. Религиозни и политички живот почивали су на једним истим темељима. Право и религија били су дакле идентични појмови и законодавни прописи ма кога народа, сматрали су се у исто време и божанским законима.

Са ступањем Хришћанства на позорницу светску одељен је елеменат религиозни од политичког у јавном животу народном и основана је црква за заштиту и оживотворење религиозних интереса следбеника Христових.

Поред своје духовно-религијске суштине, црква као људска заједница, као друштвени орга-

низам, неминовно ступа у област права и добива своју грађанско-правну личност. На тој чињеници, на тој видљивој страни цркве, заснивао се је и изграђивао у историји а и данас заснива и изграђује однос цркве и државе и однос припадника једне верске заједнице међу собом и према другим вјероисповестима.

У историјском развоју односа хришћанске цркве и државе до данас изградила су се у главном три црквено политичка система:

- 1) Систем јединства цркве и државе;
- 2) Систем цркве као јавно правне установе у државном подручју;
- 3) Систем одвајања цркве и државе.

По систему црквене државе, јединства цркве и државе јавља се у историји црквена држава и државна црква. По том систему, црква се стапа с државом, задржавајући за себе доминирајући положај, како је то изражено у средњовековној власти римског епископа, као поглавара западне хришћанске цркве. Основна мисао овога црквено политичког система јесте та да је Богом утемељена црква, као јединствена, васељенска држава читавог човечанства. У њој је уједињена сва духовна и световна власт, па је зато њезин поглавар Папа носилац врховне власти на земљи. Папа је, дакле, претставник црквене власти, он је апсолутни суверен у тој цркви. Он има власт и над владарима у толикој мери, да може у даним приликама разрешити поданике од заклетве верности према своме владару.

Ова власт највишег претставника римокатоличке цркве изведена је из неколико теорија црквено политичких, а највише из теорије о упоређењу Папског и царског достојанства са сунцем и месецом и из теорије о два мача која је изнесена у чуеној були Бонифација VIII: „Унам санктам”. — По првој теорији сунце и месец су праслике или симболи двеју власти, које управљају светом, власти духовне и световне, Папе и Цара. Сунце претставља духовну, а месец световну власт. Па као год што месец позајмљује светлост од сунца и уступа му у величини, достојанству и сили, тако исто и царска власт добија сјај свога достојанства од папског ауторитета. По другој теорији о два мача, као символу двају власти, духовној и светској, Папа врши непосредно само власт духовног мача, а власт световног мача, и ако припада њему, не врши је он, него по његовој наредби врши је Краљ и војници. Материјални мач и световна власт морају, дакле, бити потчињени духовном мачу и духовној власти.

Из овог средње-вјековног система црквене државе утврђено је и канонизирано касније — поред осталих — и једно нарочито право клира римокатоличке цркве, а то је „privilegium fori”, по коме је клир подвргнут државним прописима само у толико, у колико то црква допушта. По канону 2341 „Codex-a iuris canonici”, баца се анатема на оне, који противно „privilegiu fori” позивају духовна лица пред свјетовне судове.

Полазећи, даље, са гледишта ових теорија, сасвим је природно, да је само Папа, као носилац врховне власти у јединственој црквеној држави, надлежан да одлучује шта спада у дјелокруг цркве, а шта у дјелокруг државе, јер се врховна власт при извршавању мора да разлучује на духовну и свјетовну власт.

Из подређеног положаја свјетовне власти по све логично слиједи, да су државни закони слаби-

ји од црквених Канона и да државни закон нема важности, ако је у противности са Канонима. Свјетовни владари, међутим, немају никаква учешћа у црквеној управи, али су дужни црквене прописе признавати и спроводити их. Напротив, отправљање државних послова под сталним је надзором духовне власти Папине. Папа може поништити не само оне државне законе и прописе, који се противе црквеном праву, него и оне, који су у опреси са интересима цркве и издати друга наређења по свом нахођењу. Он је овлаштен да свргне и свјетовног владара и да свјетовну власт пренесе на другог владара и други народ. Ово право Папе над владарима по средњевековној црквено-државној теорији проистицало је из права посвете и крунисања владара од стране Папе, који су стицали своја владарска права истом посвећењем и крунисањем. На тај начин владари су постајали вазали Папе и добивали своје земље од њега, као сизерена, па су тако читаве земље постајале вазалним државама Ватикана и Рима.

Овај средњевјековни црквено-политички систем црквене државе под крај средњег вјека почео је да губи своје упориште, услед отпора и борбе коју су повели средњевјековни владари против папске власти.

Јединство цркве и државе изражено је осим у систему црквене државе, још и у систему државне цркве. У овом систему црква се стапа с државом и остаје потпуно потчињена државној власти.

Први пријатељски односи између римског царства и хришћанске цркве развили су се у смислу државне цркве, а то је било потпуно у духу римског гледања на религију, као на дио јавног државног живота. Оваково схватање римско дошло је до изражаја и кад је Константин Велики 313 године Миланским едиктом прогласио општу вјерску слободу и кад је Теодосије Велики 392 године дао хришћанству положај државне вјере.

У овом црквено-политичком систему носилац врховне власти у држави врши ту исту власт и у цркви. Васељенске и помјесне саборе, које су имали да решавају чисто вјерска питања, сазивао је цар и проглашавао њихове закључке, иначе ти закључци нису могли имати своју ваљаност без тога. Та потчињеност цркве државној власти није се тешко подносила, јер су и сами владари и у раду на државним пословима руководили се црквеним начелима и сву своју законодавну и управну власт стављали у службу цркве.

Црква, је, дакле, и ако потчињена државној власти у Римском царству, била ипак најмоћнија и најодлучнија корпорација која је имала одлучан утицај на државне послове и на развој политичког живота, али је за тај свој положај служила држави.

Овакво је стање државне цркве било у источном римском царству, а, слично овоме, било је и на западу у новооснованим германским државама, које су настале послје пропасти западног Римског царства 476 године и у Франачкој држави, јер је и овде као и тамо врховна глава и цркве и државе био цар. Тако је и Карло Велики вршио врховну власт као цар, не само у држави него и у цркви, а Папа је уз њега важио само као први епископ Васељенске цркве, који је имао дужност, да надзире духовну страну црквеног живота, али није имао права да независно од цара врши црквену власт. Карло Велики је као и владар источног римског царства присвојио себи права коначног одлу-

чивања и у догматским споровима, независно од Папе, па и Васељенског сабора.

Систем државне цркве на Западу исчезло је од половине XI до XIV столећа, а мјесто њега дошао је опет теократски режим са пуном превласти Папе и цркве над владарима и државом. Од XIV столећа поново се је почео да враћа систем државне цркве из власти свјетовних владара над црквом. Од времена реформације, власт свјетовних влада над црквом дошла је до пуног изражаја нарочито у протестантским подручјима. И у католичким државама власт свјетовних владара над црквом све се је већма јачала од времена реформације и постигла своју кулминацију у XVIII и XIX столећу.

Господине Претседниче, ја бих Вас молио да прекинете седницу. Ја овде изгледам као свештеник који чита палимеје у цркви, а не као посланик који говори са трибине по овако једном важном питању, које дубоко засеца у интересе и живот нашега народа. Молио бих Вас да седницу прекинете.

Претседник Стеван Ђирић: Ја сам рекао да ћемо до 2 сата радити, па после прекинути.

Милан Петковић: Зашто ја баш да будем те судбине кад могу и после подне, после прекида седнице, да продужим говор. У осталом, препуштам Вашој оцени. (Један глас: Нема ни 15 посланика, а то није довољно по Пословнику!)

Као реакција на средњевековну превласт цркве над државом, дошло је потпуно туторство државе над црквом у XVIII и XIX столећу. То је најјаче изражено у црквено-политичком систему аустријског цара Јосифа II, који је у историји назван под именом „Јозефинизма“, у Француској под именом „Галиканизма“, и у Немачкој под именом „Фебронијанизма“. По овом систему „Јозефинизма“ подвргнуто је под државну власт све оно у цркви што није божанског поријекла. Цар Јосиф II настојао је да утицај Папе и римске курије на цркву и свештенство у Аустрији по могућству што више ограничи. Епископима је наредио да сами ослобађају од ових брачних сметњи, а тако исто забрањено им је да се без нарочите цареве дозволе обраћају Папи и у питањима увођења нових празника и свега што се тиче побожности. Високе црквене службе, чије је попуњавање Папа задржао за себе, Цар Јосиф II подјеливао је сам. Напросто је забранио подржавање веза редовима са старешинством у иностранству, а тако исто и путовање монаха у Рим. Он је царским наредбама оснивао бискупије, регулисао жупе и прописивао услове за постизање црквених служби. Укинуо је многе црквене редове и њихове имовине, основао вјерозаконске закладе које служе за подмиривање личних и стварних потреба католичке цркве, а којима је све до сада управљала држава.

Постојање цркве и државе као двију равноправних суверених сила на једном истом подручју немогуће је, јер би биле у сталном међусобном трвењу и сукобима права и дужности. Таквог примера нема ни у историји да су истовремено постојале на истом простору двије потпуно равноправне и суверене снаге.

Под појмом одвајања цркве од државе и у обичном и у техничком смислу те ријечи разумјева се положај цркве као приватно-правног удружења у државном подручју.

Овај црквено-политички систем одвајања цркве и државе заснива се на потпуном непризнава-

њу вјерских удружења од стране државе и на гледању на религију као на посве приватну ствар појединца-држављанина.

У држави која се је потпуно одјелила од цркве, слободно је исповједање сваке вјере, чија наука није у супротности са државним законима, а оснивање вјерских организација нормирано је законима о приватним удружењима уопште. Вјерске организације стичу правну личност на исти начин као и сва приватна удружења држављана, а у регулацију и управљању својих унутрашњих прилика посве су аутономне. Држава се не мјеша у њихову унутрашњу организацију ни у управу њиховом имовином. Закони и прописи вјерских организација сматрају се са стране државе исто као програм и правила приватно-правних удружења, и сва се права и дужности на основу тих статута могу да остваре пред државним форумом само путем редовног суда.

Ово су теориске консеквенције система раставе цркве и државе али у пракси ово је тешко гдје проведено у потпуности.

Најподесније је провела начело раставе цркве и државе Француска, али је и она прекорачила границе у начину, којим је извршено одвајање цркве и државе. После свјетског рата и она је у пракси ублажила многу оштрину овог система.

Сјеверо-америчке државе унијеле су у своје основне законе свега двије одредбе, које се односе на вјеру и то: 1) да се за ступање у државну службу не тражи као услов исповједање извјесне вере; 2) конгрес не прописује никаквих закона о основима религије, нити пак о ограничењу слободе извјесне религије.

На основу ових двеју одредаба загарантована је пуна слобода вјере, а све цркве и религиозне секте сматрају се за обична приватна друштва у Сједињеним Америчким државама.

Према овоме, изгледало би, као да је начело одвајања цркве од државе спроведено у Америци до крајњих консеквенција. Међутим није тако. Јер, свукуд се може у Америци запазити, да је хришћанска цивилизација основ државног живота. И поштовање према црквеним обичајима сачувано је и задржано празновање недеље. Свештенство за војску и морнарицу издржава се из државног буџета. Свештенству су дате извесне друштвене привилегије баш из обзира према њиховој црквеној служби.

Иако је дала пуну слободу за оснивање религиозних заједница, држава је ограничила њихово право у погледу стицања имовине.

У Белгији је такође спроведено одвајање цркве и државе, прокламујући начело слободе религиозног култа, али је ипак држава примила на себе обавезу, да издржава свештенослужитеље, па шта више да им обезбједи и пензију.

Остаје нам још да размотримо систем цркве као јавно-правне установе у државном подручју.

Овај црквено-политички систем односа цркве и државе чини средину између друга два система односа, између система јединства и система раставе цркве и државе. Он поставља за свој основ начело разграничења сфера рада и утицаја цркве и државе према њиховој природи, задаћи и сретствима. У овом систему држава је у свом дјелокругу посве независна од вјерских утицаја, а вјероисповједне организације самостално уређују и управљају својим унутрашњим пословима и потребама. Али иако

се овај систем по независности државе од утицаја црквених и по самосталности цркве у својој унутрашњој управи у томе подудара са системом раставе цркве и државе, он се ипак разликује од њега јавно-правним положајем вјерских удружења, док су она у растави само приватно-правна.

У правној науци спорно је у чему је суштина јавно-правног карактера вјерских удружења по овом систему. Једни налазе суштину у чињеници да и црква сарађује на постигнућу државних циљева; други у привилегисању вјерских удружења од стране државе; трећи у томе, што службеници вјерских удружења у извјесним стварима врше функције државних органа, као на пример, воде матице, вјенчавају, суде у брачним парницама итд.; четврти налазе суштину јавно-правног значаја вјерских удружења у том, што акти црквених службеника имају јавно-правни значај, а сами службеници имају положај јавних званичника и што држава подржава црквени поредак и црквеним звањима даје јавно- и државно-правно знаменовање, па, по потреби, пружи им и своју заштиту.

Међутим, узима се као најоснованије оно мишљење, које каже, да је суштина јавно-правног значаја вјерских организација у државама оваквог црквено-политичког система у оној надлежној власти, сличној суверенитету, коју врше организације над својим члановима независно од државе. Тој власти за вољу, држава ограничава вршење својих суверених права у извесном погледу и до извесних граница и подвргава тој власти своје држављане, одричући се сваке контроле над њом и сваке правне заштите против њезиних одредаба у границама црквене надлежности. Та власт, истина, није суверена у крајњим консеквенцијама, јер држава може снагом своје суверене власти да тај одношај сваког часа измјени, али та је власт, као и државна, свакако јавно-правне природе.

Признајући цркви јавно-правни значај, држава јој признаје и њезину организацију. Врховни претставник цркве не постаје тиме суверен у државно-правном смислу, али добива значај врховне власти над вјернима у границама црквене аутономије. Та се власт битно разликује од власти и управе приватно-правних удружења над њиховим члановима.

Док се власт управе приватно-правних удружења оснива на надлежно одобреном статуту и може да се принудно изврши само путем редовног суда, дотле врховна црквена власт има надлежтвени значај и над њом је искључена свака контрола грађанских судова, који су надлежни за заштиту приватног права. Државне власти немају права да одлучују о црквено-правној обавезности наређења, што их, у границама црквене аутономије, издају законодавни и административни органи појединих вјерских организација, а такође немају права да испитују црквено-правну ваљаност попуњавања црквених служби од стране црквених органа у границама њихове надлежности.

Сад да пређемо на наш државни Устав и да видимо, какав се црквено-политички систем утврђује за нашу земљу и њезине црквене организације тим уставом, као основним законом земље, из кога у свакој уставној и правној земљи морају да проистичу сви остали закони, који не могу и не смеју имати одредаба, којим се стављају ван снаге и дерогирају основна уставна начела и одредбе.

У нашем државном Уставу од 3 септембра 1931 године, чл. 11 став 1, каже се дословно ово: „Ујем-

чава се слобода вјере и савјести. Усвојене вјероисповести равноправне су пред законом и могу свој вјерозакон јавно исповедати”.

Став 2 истог члана Устава каже даље дословно ово: „Уживање грађанских и политичких права независно је од исповедања вере. Нико се не може ослободити својих грађанских и војних дужности и обавеза, позивајући се на прописе своје вјере”.

Одредбом првог члана ујемчено је сваком појединцу држављанину да се слободно определи по свом сопственом убеђењу, да верује или не верује, шта и како хоће; да припада или не припада вери којој му драго и да удружен са својим истомисљеницима заједнички исповеда своју веру или да остане сам ван сваке верске заједнице.

Ујемчена је, дакле, слобода сваке вере док је она у своме идејном, мисаоном и осећајном стању, али се не ујемчава и извршење спољашних видљивих појава и прописа ни једне вероисповести, чији би прописи били у супротности и колизији са прописима о грађанским и војним дужностима и обавезама које прописују Устав и остали државни закони. То је утврђено у 2 ставу овог члана Устава изричном одредбом: „Нико се не може ослободити својих грађанских и војних дужности и обавеза, позивајући се на прописе своје вере”.

Устав је, дакле, потпуно одређен и одлучан кад је у питању преимућство државних или верских прописа у погледу грађанских и војних дужности и обавеза, и стаје одређено и одлучно на гледиште пуног и апсолутног државног суверенитета и преимућства државних прописа над верским, — уколико би колидирали у том погледу.

Да би исто тако истакао пун и апсолутан суверенитет наше државе у питању правног положаја и права утврђивања и признања тога правног положаја вероисповести, уставотворац одмах у другој реченици првог става чл. 11 Устава дели вероисповести и верска удружења на усвојене и признате и на неусвојене и на непризнате, а у првој реченици трећег става истог члана одређено и јасно прописује: да вере могу бити признате само законом.

Према духу и основним начелима нашег државног Устава јасно је и ван сваке је сумње, да ово признање вјера само законом може да буде регулисано, само оним законом, који донесе држава сама или у споразуму са извесном вероисповести. Ван и без државног признања нема и не може дакле бити никаквог другог признања вероисповести, нити га наш Устав допушта другим путем и начином.

Стојећи на гледишту само законског признања вере по логичној конзеквенци Устав само тим законски признатим вероисповестима у ставу 1 свог чл. 11 даје равноправност пред законом и слободу јавног исповедања њихова веро закона, а у ставу 3 истог члана даје право самосталног уређивања њихових унутрашњих верских послова и управљања закладама и фондовима у границама закона, опет само признатим и усвојеним вероисповестима. То Устав чини изричито усвојеним и признатим вероисповестима, за разлику од законом неусвојених и непризнатих.

По овој јасној одредби Устава равноправност вероисповести, слобода јавног исповедања верозакона, право самосталног уређивања унутрашњих верских послова и управљања закладама и фондо-

вима у границама закона, све је то условљено законским признањем односних вера.

Устав, даље, у ставу 5 истог свог члана, озакоњује слободу и право опет само усвојеним и признатим верама да могу одржавати везе са својим врховним верским поглаварима и ван граница државе, уколико то траже духовни прописи појединих вероисповести. Начин како ће се те везе одржавати, Устав даље прописује, да се то има регулисати законом.

И за случај да би се у државном буџету предвиђали издаци за верозаконске сврхе, ти се издаци имају делити само међу поједине усвојене и признате вероисповести, сразмерно броју њихових верних и стварно доказаној потреби.

Док Устав с једне стране суверено даје све ове повластице и преимућства усвојеним и признатим вероисповестима; дотле, с друге стране, суверено ускраћује без разлике свима верским претставницима слободу и право да употребљавају своју духовну власт преко верских богомоља или верских написа у партијске сврхе и уопште у политичку агитацију.

Устав је, дакле, конзеквентно спровео начело пуног и апсолутног државног суверенитета кроз све своје одредбе, којима је дао права и преимућства признатим вероисповестима, као и кроз оне којима је ускратио слободу извесних штетних акција под плаштом верским.

Из овог кратког приказа уставних одредаба нашег септембарског државног Устава о правном положају вероисповести и њиховом односу према држави, јасно је да је наш Устав за црквено-политички систем верских организација као јавних установа у државном подручју, а да одбацује систем јединства цркве и државе, изражен у црквеној држави или државној цркви, као што одбацује и одвајање цркве и државе.

Претседник Стеван Ћирић: Господо, прекидам седницу. Рад ћемо наставити у 3 часа по подне.

Милан Петковић: Молим Вас, г. Претседниче, да наставимо рад у 4 часа. Сва господа народни посланици који нису сада овде присутна претпостављају да ће се рад наставити у 4, као што је то и досада било.

Претседник Стеван Ћирић: Господо, овако је решено у седници шефова група и према томе ја тога имам да се држим.

Седница је прекинута у 14 часова.

(Наставак седнице у 16.20 часова).

Потпретседник Фрањо Маркић: Господо, настављамо јутрос започету седницу. Реч има народни посланик г. Милан Петковић да настави свој започети говор.

Милан Петковић (наставља): Налазећи се у положају када се проводи једна парламентарна пракса, коју проводи Влада г. др. Милана Стојадновића са својом већином, пред празним клупама посланика и пред 10 посланика, ја морам да почетак наставка свога започетог и недовршеног говора започнем са овим ословљењем: Празне клупе и вас десет, господо, народних посланика! (др. Андриј Вуле: Немојте нас вређати, ми смо дошли да Вас слушамо)

Кад смо — макар и у овако кратким потезима — дали приказ, како су се у историји развијали од-

носи цркве и државе и какво је њихово данашње стање, кад смо даље поставили дефиницију и утврдили суштину и битност основних црквено политичких система, у чијем су се оквиру изграђивали и утврђивали раније а и данас се изражавају и утврђују односи цркве и државе; кад смо напослетку утврдили да се је наш државни Устав од 3 септембра 1931 године одлучио за црквено политички систем верских удружења као јавно правних установа у државном подручју; кад смо све ово изложили и утврдили, сад можемо приступити правилном разматрању и објективној оцени: је ли предлог Закона о Конкордату, који се налази пред нама, у сагласности са важећим државним Уставом или се њиме поништавају и стављају ван снаге основне одредбе државног Устава.

Прво и основно начело у односима цркве и државе, које поставља и утврђује наш државни Устав, јесте начело пуног и апсолутног државног суверенитета и преимућства државних прописа над верским, у колико би међу собом колидирани у погледу грађанских и војних дужности и обавеза.

Предлог Конкордата у многим својим одредбама гази ово основно начело државног Устава и поставља суверенитет ватиканске државе над суверенитетом југословенске државе на рођеној територији те исте југословенске државе.

Ево неколико драстичних примера и случајева где се предлоženим Конкордатом Краљевина Југославија деградира на положај вазалне ватиканске државе, негде отвореније, а негде увијеније.

Наименовање црквених великодостојника (чл. 3. Конкордата): Према члану 3 парафираног Конкордата бискупе и надбискупе бира Света Столица.

Сва ингеренција државе у избору и постављању бискупа и надбискупа сведена је на обавезу Св. Столице, да поверљиво упита југословенску владу, да би она (т.ј. Св. Столица) сазнала да ли против кандидата постоје приговори општег политичког значаја и на право југословенске владе, да одговори: постоје ли или не постоје такви приговори.

Света Столица по стилизацији овога члана дужна је само поставити то питање и чекати одговор на то питање у року од 30 дана. И никакве више обавезе не проистичу за њу из овог Конкордата у овом погледу.

Према томе, овде је питање само о једном обичном акту међународне куртоазije, без даљих својих последица и обавеза за Ватикан као уговорну страну, јер нема никакве даље одредбе ни у овом, нити којем другом члану предложеног Конкордата, да је Св. Столица дужна и у колико је дужна уважити приговоре.

Даља је конзеквенција овакве стилизације Конкордата, да се Ватикану не може оправдано пребацивати, да је повредио какву своју уговорну обавезу, ако пређе преко учињених приговора кандидату и приступи његовом наименовању, јер таквих обавеза заиста нема за њега у овом погледу у Конкордату.

Непостојање овакве једне даље одредбе, која би обавезивала Ватикан на уважање приговора Југословенске Владе, ова празнина на штету државе не може се правдати тиме, што се каже, да се у пракси претпоставља добра воља и жеља за добрим узајамним односима код обеју уговорних

страна. Јер, шта онда, ако поред свих тих претпоставки ипак не буде некад те воље и жеље? — Разуме се, у отсуству те добре воље и жеље, а још у отсуству и позитивних уговорних обавеза у том погледу, резултат мора бити на штету државних интереса.

Међутим, баш код те и такве добре воље и жеље не би се избегавала и писмена обавеза, кад се већ доноси уговор међународног значаја, какав је несумњиво и предложени Конкордат.

И тако је у овим одредбама о избору надбискупа и бискупа изигран крупан државни интерес и погажено једно суверено право државе да отклони постављање на својој територији високих црквених функционера, против којих има приговора општег политичког значаја.

Код овог питања постављања надбискупа и бискупа по одредбама предложеног Конкордата имам да кажем и ово:

Ових дана појавила се у јавности једна анонимна полемика расправа или боље рећи одбрана Конкордата у виду расправе под именом „Конкордат и критика Конкордата“.

Јавна је тајна, да је ову полемичку расправу издало Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, дакле оно исто Министарство, које је припремило потписивање у Риму и извршило подношење овој Скупштини на озакоњење потписаног Конкордата. Према томе, има и потребе и оправдања, да се са овога мјеста укаже на тенденцију и често јединствену аргументацију предлагача Конкордата и кроз ову брошуру. На страни 16 ове брошуре у другом ставу каже се дословно ово:

„У овом се члану (т.ј. 3) зајемчује нашој држави, да се бискупи неће постављати без суделовања наше Владе. Пре него Света Столица приступи именовању наша ће Влада бити питана да ли против кандидата постоје приговори општег политичког значаја“.

Међутим, ако се сравни текст Конкордата са овом тврдњом, види се, колико је анонимни писац ове одбране предлога Конкордата безобзиран, и како много рачуна са необавјештеношћу наше читалачке публике. Гдје је та одредба у тексту овога члана? Нема је, а ипак се у овој брошури тврди да је има.

Умјесто такве позитивне одредбе у Конкордату о обавези да Света Столица уважи приговоре Југословенске Владе, бранилац Конкордата ставља нам платонски у изглед досадашњи поступак Свете Столице према нашој држави у питању постављања бискупа.

Бранилац Конкордата треба да зна, да ми знамо, да је одредба по овом питању у предложеном Конкордату идентична са одредбом по истом питању у аустријском Конкордату. И та одредба аустријског Конкордата протумачена је касније у допунском протоколу тако, да у случају приговора кандидата са стране аустријске Владе има се покушати споразум између Ватикана и аустријске владе. А кад тај споразум не успије, Папа има пуну слободу у постављању бискупа — „ist in der Durchführung der Besetzung frei“.

Кад је оваква интерпретација дата идентичном тексту одредбе аустријског Конкордата и коначно дато право Светој Столици да постави за бискупа кога хоће, нека нам бранилац Конкордата каже, на основу чега он предвиђа и ставља нам у изглед повољнију интерпретацију у нашем случају

са стране Ватикана? Ваљда, само на основу његова вјеровања у неку платонску наклоност Ватикана према југословенској држави! Претпоставка и вјеровање једно су, а друго је позитивна одредба и обавеза у међународном уговору, какав је и Конкордат. На крају крајева уговори се склапају и пишу у циљу, да се отклоне све евентуалне произвољне или једностране интерпретације усмених споразума и утаначења. Зато је јасноћа и потпуност сваког, а понаособ оваквог уговора, неопходна! А ако нема те јасноће и потпуности, онда је то могло настати само тако, што је једна уговорна страна, којој то иде у рачун, желела и довела до те нејасности и непотпуности, а друга уговорна страна прихватила ту нејасност и непотпуност из своје немарности и неспособности.

Једно од основних права сваке суверене државе је и право и могућност контроле над кретањем и радом њезиних држављана. Ово тим више, кад је у питању кретање и рад држављана изван граница отаџбине па било то под којим изговором. Међутим, ово основно суверено право југословенске државе укинута је позитивним одредбама чл. 6 овог Конкордата, којим се утврђује пуна слобода непосредног општења не само ординарија, бискупа и свештенства, него и вјерника са Светом Столицом без икаква ограничења. Јер пуна слобода непосредног општења искључује свако ограничење и сваку контролу државе у погледу писменог и личног општења како у мирнодобском стању тако и у случају међународних заплета и сукоба. Искључује даље свако ограничење и контролу и у погледу грађанских и држављанских квалификација. По овој члану може једно лице бити дисквалификовано морално и грађански, али му држава не може спријечити одлазак у иностранство јер оно има законско право пуне слободе непосредног општења. Ово преведено на језик југословенских Павелића и Перчеца, значи ово: кад мудрост неких министара, па који били да били, нађе за потребно да интереси земље налажу дозволу слободног повратка Павелића и Перчеца у њихову Југославију, они ће то и учинити. И они ће се слободно вратити у своју земљу. Па кад и Павелић и Перчец нађу за умјесно и потребно, да опет оду у иностранство, они ће то моћи слободно учинити, јер им је као вјерницима католичке цркве овим Конкордатом омогућено да под изговором потребе непосредног општења са Светом Столицом оду у иностранство, где је и Света Столица.

Они који гласају по партијској дисциплини треба да размисле о овој, да ли могу да гласају и за одредбу којом се отворено доводи у опасност сигурност и безбједност наше отаџбине. Народ није дао овлашћење ни пуномоћство ни једном представнику да гласа за овакву одредбу.

Прва реченица првог става чл. XII предложеног Конкордата дословно гласи овако:

„Држава признаје вјерским редовима и конгрегацијама, које већ постоје у Краљевини, правну личност и њихову вјерску и административну организацију, као и право отварања нових домова, уз извјештавање државних власти из пажње”.

Овим изразом „из пажње” држава Југославија понижена је на нечувен начин и сведена у подређен и вазалан положај према Ватикану и његовим установама. Овим изразом одузето је држави њено суверено право и самог простог сазнања и обавјештења по сили њезиних закона, шта се ради на њезиној рођеној територији. Једном ријечи, утвр-

ђена је апсолутна надмоћност и суверена власт римокатоличке цркве над државом, јер установе римокатоличке цркве при свом установљењу и отварању нису дужне о том ни обавијестити државу по сили њезиних закона, који према овој одредби не важе за римокатоличку цркву, него ће то учинити из снисходљиве милости и пажње.

Ова одредба потсјећа на средњевјековну, побједоносно рестаурирану папску свјетовну власт и превласт над владарима и државама. Она указује на горду и побједничку васкрсну Каносу наше миле и милионским жртвама сазидане отаџбине Југославије.

Последњи став овог члана Конкордата дословно гласи овако: „Новим фундацијама, као и редовима и конгрегацијама, уведеним из иностранства признаће се правна личност према нормама општег права”. Овом одредбом утврђује се дакле правна личност не само за фундације, редове и конгрегације, које су раније уведене из иностранства, него се унапред утврђује правна личност и за све оне фундације, редове и конгрегације, које ће се и у будућности уводити. Да је оваква интерпретација тачна, и да се под новим фундацијама, редовима и конгрегацијама мисли на оне, које ће се уводити у будућности, доказује најбоље то, што је већ у првој реченици првог става овог члана донесена одредба о признању правне личности за вјерске редове и конгрегације и за њих употребљен изриком израз „које већ постоје у Краљевини”. Иначе, чему онда понављање једне исте одредбе за једне временски и по својој суштини исте установе.

Судбоносност ове одредбе је и у томе, што се ни једном једином речју не објашњава и не означава поближе, које је то иностранство из кога се могу уводити у ову сретну земљу нове фундације, редови и конгрегације, којима се и прије њихова увођења осигурава правна личност према нормама општег права. Је ли то иностранство неко даље европско, азијско, афричко или које сусједно европско?! Ми имамо интереса и права да то знамо. Ми имамо и држава, ваљда, има право да зна, колики је обим капитала тих фундација и које све у тим ново уведеним редовима и конгрегацијама.

Док то не знамо, ми имамо разлога и оправдања да страхујемо и верујемо, да нам ова одредба потписаног Конкордата одговара на многа питања, која је постављала сва патриотска јавност наше земље приликом скорашњег закључења пакта пријатељства г. Министра спољних послова наше Богом чувене Југославије са једном сусједном земљом. За сву ту нашу патриотску јавност овом одредбом Конкордата објашњена је и расвјетљена филмска брзина при склапању тога пакта пријатељства, побуде и циљеви његови, као и форсирање доношења и изгласавања овог Конкордата у овој Скупштини.

Исто тако ми имамо права и оправдања да вјерујемо, да нам се ова одредба Конкордата објашњава овим најновијим пактом пријатељства и свим оним што га је пратило, као и његовом коинциденцијом у времену, кад се је код нас најживље расправљало о Конкордату у двоје, у троје и у мањим групама, и поред свих забрана г. др. Милана Стојадиновића, Претседника Владе и г. др. Корошца, да се ово питање не претреса у политичким дневницима и листовима.

Чланом XIII предложенога Конкордата утврђује се двовлашће и два држављанства за службенике римокатоличке цркве у Краљевини Југославији. Једна власт и држављанство југословенско, нарочито кад су у питању бискупи. То двовлашће и двогубо држављанство изражено је у томе што и у чисто грађанским односима и кривицама ових црквених службеника не важе закључци грађанског поступка, нити санкције грађанских закона ако закључци грађанског поступка нису подударни са закључцима канонског поступка.

Тражи се дакле сагласност двију власти, двију држава: ватиканске и југословенске. Без те сагласности нема и не може бити санкција државних закона за злочине или пресуде, или дјела против јавног поретка за лица, која и јесу и нису грађани југословенски у погледу примена санкција грађанских закона за чисто грађанске кривице.

Ово је, дакле, неко ново и до сада непознато и нигде не чувено држављанство: ватиканско и југословенско и власт ватиканско—југословенска у односу на дела и радње и политичке манифестације једних и истих лица.

Ово је све јасно и по државни суверенитет поразно казано у ставовима трећем до шестом чл. 13. Конкордата, који дословно гласи овако:

„Кад свештено лице, које врши неку јавну службу, буде због злочина или преступа стављено под суд од стране власти, онда ће његов црквени старешина такође против њега повести одговарајући канонски поступак, суспендујући га у међувремену од његових функција, кад тежина случаја и одредбе канонскога права буду то захтевале.

Црквени старешина ће сем тога приступити свргавању кривца кад закључци канонског поступка буду подударни са закључцима грађанског поступка.

Ако би владање некога црквенога службеника било такво, да би постало претњом за јавни поредак, грађанске власти ће доставити до знања црквеној власти основе оптужбе, и обратиће се истој да би се постигло смењивање реченога службеника.

Када се по томе питању црквени старешина не сложи са грађанским властима, случај ће се изнети пред једну мешовиту комисију, образовану од представника Министарства правде и представника епископата, који ће се придржавати Правилника установљеног по заједничком споразуму између реченог Министарства и југословенског епископата.

Ако је у случају, напред рассмотреном у питању неки бискуп, онда ће влада испитати ствар непосредно са Св. Столицом”.

Из ових одредаба јасно и несумњиво резултира у даљем интерпретација, по којој су по правима и положају службеници римокатоличке цркве нека врста грађана и чиновника, нека врста емисара ватиканске државе у Краљевини Југославији. Они узимају нарочита права и повластице некога екстериторијалитета, којих права и повластица немају грађани ни једне земље у свету, ни у једној страни земљи. Јер грађанима свих земаља у свету за злочине суде са пуним суверенитетом закони земље где су учинили злочин и друга држава нема права водити никаква поступка по својим законима у погледу злочиних дела својих рођених грађана, која су они учинили у туђој земљи. Нити

имају чинити условним санкције закона оне земље на злочина дела, где су их њихови грађани починили.

Ове одредбе из основа укидају одредбу чл. 4 нашега државног Устава, у коме се дословно каже ово: „Држављанство је у читавој Краљевини једно. Сви су грађани пред законом једнаки. Сви уживају једнаку заштиту власти”.

Јасно је дакле, да овако одређене одредбе чл. 4 нашега Устава о држављанству не могу постојати поред оваквих одредаба чл. 13 предложенога Конкордата.

Чије су одредбе, државнога Устава или Конкордата, јаче и морају бити јаче за нас грађане Југославије нема и не може бити спора. Јаче су одредбе државног Устава из кога само морају и могу да проистичу и остали закони па и закон о Конкордату.

Само се по себи разуме да овај члан по својим одредбама и стилизацији може да служи као непресушан извор за сталне сукобе између уговорних страна, јер се нигде не вели, шта ће бити онда кад се не сложи држава са ватиканским преставницима у мешовитој комисији, или са Св. Столицом кад је у питању бискуп.

Одбрана Конкордата изнесена у књизи Министарства спољних послова „Конкордат и његова критика” на страни 28 последњи став и 29 признаје дословно и отворено да се у одредби о мешовитој комисији ради о политичком деловању црквеног службеника, због кога држава не може да га прогони.

Овومه не треба коментара. Ово је јасно казано и написано.

Једно од основних суверених права сваке државе је и васпитање њезиних будућих грађана кроз школу у свима грађанским врлинама, да би тим васпитањем успела остварити своје државне, националне, социјалне и економско-културне циљеве. А како то може остварити и постићи те своје високе циљеве, ако јој се ускраћују и крње њена права и законске санкције, како је то учињено у одредбама чланова 25 до 28 Конкордата?

Прво: Одредбама ових чланова држави се даје право постављања од надлежних бискупа предложених професора факултета, катихета средњих и основних школа, али се одмах у истим члановима додају одредбе по којима ти исти професори и катихете имају одмах престати са наставом, чим им надлежни бискуп одузме канонску мисију не чекајући да и држава о томе рекне своју реч. И ако су, дакле, професори и катихете претежним делом чиновници, постављени Указом Краљевим, њих стварно разрешава и може да разреши претставник црквене власти, а држави се оставља само дужност, да то прими као готов чин, и да евентуално исплаћује пензију.

Међутим, кад државна школска власт најје за потребно смењивање неког катихете из разлога јавног поретка или из других озбиљних разлога, она ће се обратити надлежном бискупу, да би се споразумно приступило само испитивању случаја.

Већер и суверенијег ускраћивања суверених права државе не може бити од овог конкретног случаја. Јер црквена власт својим актом одузимања канонске мисије професору — катихети, државном чиновнику, одмах га удаљује од дужности, без икаквог претходног споразума са државном влашћу која има то само да прими као свршен чин, а др-

жавна власт, да би постигла смењивање неког професора катихете, мора се скрушено и са подређеним ставом обратити надлежном бискупу, па макар то тражили разлози и јавног поретка или какви други озбиљни разлози.

Друго: Члан 27, став 6 дословно гласи:

„У школама које похађају искључиво или у великој већини ученици католици, учитељи ће такође бити католици у границама могућности, нарочито за предмете који додирују верско образовање ученика; у осталим учиниће се тако, да број учитеља католика одговара увек у границама могућности броју ученика те вере.”

Овом одредбом ускраћено је држави једно од њених суверених права, а то је да према својој нахођењу, потребама, интересима и циљевима поставља учитеља. И ако се ова обавеза државе, да се постављају учитељи католици у школама, где су у великој већини католичка деца — и ако се та обавеза поставља условно „у границама могућности”, она је ипак постављена, и она је ипак обавезна. Њезино апсолутно неиспуњавање доводи државу у положај кршиоца уговора.

Постојање ове макар и условне обавезе претставља двовлашће, два држављанства, и два држављанска права за учитеље, а преко ових и за школе.

Према овој одредби учитељ католик моћи ће да тражи премештај у неко католичко место, позивајући се и на Конкордат, а у томе ће га помагати и црква и доказивати да има могућности, па макар је и не било. Ако се овим правом послужи и српска православна црква и исламска верска заједница, а вероватно да ће се и послужити, кад Конкордатска права и повластице буду и на њих протегнуте, онда ћемо имати државу потпуно диференцирану верски и у просвети. (Бурно одобравање на левици). У крајњем, то води јачању верске нетрпељивости и покличу: католици за се, православни за се, муслимани за се итд. (Др. Војислав Дошен: Па то је Јереза! — Протести на десници). Идући овим путем, једнога дана поставиће се захтев, да не буде један министар просвете, него да свака вероисповест има свог министра просвете. Нека ми се извини на оштрини израза, али ја у овој одредби видим чисто државо-рушилачку тенденцију. Јер по овој логици једнога дана може се рећи и у војсци и у свима гранама државног живота: католици за се, православни за се, муслимани за се итд., итд.

Држава, дакле, у интересу одржања свога јединства и чврстоће не сме прихватити ни слутњу о верском сепарисању у просвети. Јер примање ове, макар и условне одредбе, за државни организам значи што и пуштање, да се под кором стабла залеже црв, који, и ако мален и ситан, полако ће расточити стабло за извесно дуже време.

Треће: Према ставу 6 члана 26 Конкордата катихете поставља на предлог бискупа дијецезана Министар просвете, али га не може преместити из једне у другу бискупију без споразума са ординаријима тих места. И ако је, дакле, катихета државни чиновник, постављен декретом министра или Указом Краљевим, већ према чиновничкој групи, власт министра просвете над њим ограничена је влашћу и цркве. Замислите стање, када се ове повластице примене на све вероисповести, па одговорите, да ли ова одредба неће бити нова и врло велика сметња за успешно спровођење државне и националне школске политике? (Др. Војислав Дошен:

Ако је добар министар, онда ће бити!) Мислите да ће се и овде наћи неки Вук Мандушић?! (Смех.)

Војсци је потребна пуна слобода и независност ни од кога у њезиној организацији обзиром на њезино нарочито устројство и узвишен циљ, коме има да служи. Тако је до сада било у српској и југословенској војсци и она је увек била на висини свога позива.

Та досадашња њој потребна, пуна слобода и независност ни од кога у организацији њеној озбиљно се угрожава одредбом чл. 31 предложеног Конкордата о установи војног ординарија. Наименовање овог ординарија вршиће Св. Столица, по претходном споразуму са Југословенском владом. Војни ординариј вршиће наименовање војних свештеника по претходном споразуму са министром војске и морнарице. Св. Столица вршиће црквено наименовање, а сукцесивно иза црквеног наименовања долази истом њихово наименовање у својству чиновника, које ће вршити влада по нормама државних закона.

Чл. 31 став 2 каже: црквено наименовање војних свештеника вршиће војни ординариј по претходном споразуму са Министром војске и морнарице.

Претпостављање црквеног наименовања војном, макар то било и по претходном споразуму са Министром војске и морнарице, значи запостављање војске и угрожавање њезине неопходно потребне независности, јер овде је војно наименовање зависно од црквеног.

Да је ово опажање тачно, доказ је што се у 5 ставу овог члана Конкордата нарочито подвлачи и изричито каже: да ће сукцесивно наименовање војног ординарија и војних свештеника у својству чиновника вршити влада по нормама државних закона, а Министар војске и морнарице и не спомиње се.

Ја не верујем да је и један Министар војске претходно консултован, пре него што је дата коначна редакција овога члана у комисији југословенско-ватиканској за израду овог Конкордата. Зато би било од неопходне потребе по интересе државе и безбедност ове земље, да овде у Народној скупштини на ово место ступи уважени г. Министар војске и морнарице, и да нам свима ради умирења нас и нашег народа отворено каже и изјави, да ли он у овој одредби члана 31 предложеног Конкордата види опасност по интересе војске, па ако не види, какве гаранције има да ће остати у војсци онај дух, који је до сад владао у нашој победоносној војсци. (Пљескање на левици. — Један глас: Војску не треба мешати у политику! — Одобравање). Ово је питање унутрашње организације наше војске, а није политичко питање. Кад би ви то разумели, не би тако говорили.

Конкордатом се могу решавати питања искључиво и само чистог односа католичке цркве према држави, а не и питања, која засецају у живот припадника и других вероисповести, која дакле спадају у област међувјерских односа. У ред тих односа спадају и мешовити бракови и односи у њима, и, према томе, Конкордатом не могу и не смеју се решавати питања из области тих бракова, јер је такво рјешавање једнострано, а може да буде и пристрасно у прилог једне а на штету друге вероисповести.

Најбољи стручњак црквеног права католичке цркве професор правног факултета загребачког

универзитета г. др. Лановић каже по том питању у својој расправи „Конкордат Југославије са Ватиканом” на страни 105 дословно ово: „Моје је дакле мишљење, да би се питање брачног права уопште имало елиминирати из конкордатских наших преговора, као што је то учињено и код најновијих Конкордата летонског, баварског и пољског. Ако то ма из којих разлога не би било могуће, онда би се могли можда безусловно обавезати, само да ћемо код чистих католичких бракова признавати и за грађанско-правно подручје ваљаним црквено вјенчање. Дочим би једнаку обавезу држава и за мешовите бракове морала везати за услов, да и црква од своје стране призна ваљаним мешовите бракове склопљене пред некатоличким свештеником.”

Овако каже брат Хрват, припадник римокатоличке цркве, најбољи познавалац канонског права римокатоличке цркве и члан делегације за закључење Конкордата из 1925 године.

Међутим, одредбама чл. 32 овог Конкордата питање мешовитих бракова не само да није елиминирано из конкордатских норми, него је шта више решено једнострано и пристрасно у прилог католичке цркве, а на штету осталих вероисповести, јер одредба предложеног Конкордата о мешовитим браковима није везана о услов, да и католичка црква са своје стране призна ваљаним мешовите бракове, склопљене пред свештеницима осталих законом признатих вероисповести у Краљевини Југославији.

Тиме је повређена равноправност вероисповести, прокламована нашим државним Уставом у чл. 11. Исто тако повређено је уставно начело чл. 21 Устава, који каже: „Брак, породица и дјеца стоје под заштитом државе”.

Кад је у првом ставу овог 32 чл. Конкордата унесена одредба, да и мешовити бракови, склопљени венчањем у католичкој цркви, имају грађанска дејства, онда се то није смело учинити, — а да се та одредба не веже о услов, да и католичка црква са своје стране признаје ваљаним мешовите бракове, склопљене пред свештеником других вероисповести, признатих у Југославији. Ово тим прије, кад је познато, да по општем свом црквеном праву католичка црква не признаје ваљаним мјешовити брак некатолика са католикињом или обратно, који није склопљен пред католичким свештеником. Ово се није смело пропустити ни обзиром на одредбу чл. 37 став први предложеног Конкордата, по коме сва питања, која се односе на црквена лица и предмете, а нису расправљена у предходним члановима Конкордата, имају бити расправљена обавезно и према канонском праву католичке цркве, које је на снази.

И тако сада у погледу мешовитих бракова са оваквим конкордатским одредбама и поред допуне у § 2 закона о Конкордату о давању права и властица и другим вероисповестима, које се дају римокатоличкој цркви Конкордатом, имамо ову ситуацију: Римокатоличка црква по свом општем праву не признаје мешовити брак католичког лица са некатоличким који је склопљен ван католичке цркве а не пред њезиним свештеником.

У колико се сад постави питање у духу уставне равноправности, да се мешовитом браку, склопљеном пред некатоличким свештеником између католичког и некатоличког лица, признају грађан-

ска дејства, као и мешовитом браку, склопљеном пред римокатоличким свештеником, решење тога питања учиниће се одмах зависним од непризнавања таквих мешовитих бракова са стране римокатоличке цркве. А законитост и основаност тога непризнавања таквих мешовитих бракова са стране римокатоличке цркве засниваће се и даље на овој одредби чл. 37 став 1 предложеног Конкордата, по којој сва питања која се односе на црквена лица и ствари, а која нису расправљена у предходним члановима, биће расправљена према канонском праву католичке цркве које је на снази, а које не признаје брак склопљен пред некатоличким свештеником.

На наш приговор, да се ипак морају по начелу уставне равноправности признати грађанска дејства мешовитим браковима, склопљеним пред некатоличким свештеником између католичког и некатоличког лица — ето нам одмах римокатоличке цркве, да нам каже: „Ми то не можемо прихватити јер се то противи нашем учењу, конституцији и традицијама”. Тај нам исти одговор већ унапријед даје и Министарство иностраних послова у својој брошури „Конкордат и критика Конкордата” страна 14—16.

Ето нам одмах и римокатоличке цркве, па са њом и г. Министра иностраних послова да нам даље, као и кроз ову брошуру, одговори: „Ово је питање уређено код католика на начин, који одговора организација њихове цркве” (страна 14 став 2) и да одмах даље дода: „Непоштовање њене организације и њених традиција, црква католичка увјек је сматрала за прогон”.

И тако, господо, ово деликатно питање, овако наопако ријешено Конкордатом, ми имамо већ данас на тапету у очи нашег гласања о Конкордату. Ми ћемо га имати и на дан гласања и сутра дан, и стално сваки дан. Већ у свом пристрасном конкордатском решењу ово питање носи клицу међувјерског трвења и сукоба, а никако мира, коме би требало да тежи. Јер на непризнавање мјешовитог брака са стране цркве којој припада једна брачна страна, неминовно ће се изазвати реакција и равномјеран поступак и на страни цркве, којој припада други брачни друг, у сличном случају. И тако ћемо стално имати гажење закона и сталне сукобе, а држава ће бити немоћна да интервенише, јер ће на то имати најмање моралног права, кад се је одлучила да овако пристрасно ријеши ово питање, као што га је ријешила у овом случају.

Ни рука правог Мандушића Вука неће бити кадра да расплете чвор сукоба а немоли рука самозваних Мандушића, који ће се и у будуће јављати.

Један наш уважени друг, бивши министар, и по професији мој брат у Христу католичке вере г. Павле Матица са овог места, кад је говорио о предлогу Конкордата пре неколико дана, устврдио је да и православна црква не признаје мјешовитих бракова. Ја сам на то добацио, да то није тачно и рекао му, да православна црква по своме канонском праву не признаје само црквени значај оних мјешовитих бракова који нису склопљени по њеним прописима а да признаје грађански значај и таквих бракова. Г. Матица остао је упорно при своме тврђењу а помогли су га два присутна министра да је тачно како је он тврдио а да није тачно како сам ја тврдио. Зато сам ја донео књигу „Канонско право” од најбољег канонисте православне цркве др. Никодима Милаша, који у овоме

своме делу о православном црквеном праву на страни 683—685 а у чланку о мешовитим браковима каже изричито ово: „Али ако црква — мисли православна — и не одобрава такав брак мешовит, мора ипак да га трпи, јер су се такви бракови склапали од најстаријих времена цркве и стајали су под заштитом грађанског закона”, а на крају чланка каже: „Грађанске законе у овом питању црква поштује и дужна је поштовати”.

То је она велика широкогрудост православне цркве да не откаже признање мешовитим браковима уколико се они не противе њеним прописима, а одбила је да призна само црквени значај оваквих бракова па макар они и били противни њеним прописима.

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, Ви говорите већ равно саг и по. Скрећем вам пажњу на ово и молим Вас да завршите што пре.

Милан Петковић (наставља): Ово и није дискусија, ја говорим пред празним клупама. Ја сам изишао да као народни посланик по својој дужности кажем оно што треба да кажем. А нека ме извине и господа са левице и господа са деснице што морам рећи да ми је јако жао што говорим пред овако малим бројем народних посланика и с једне и с друге стране.

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, Ваш ће говор ући у стенографске белешке, али ако бисте Ви продужили и даље дуже да говорите, него што по Пословнику имате на то право, то може имати за последицу да неко од Ваших колега народних посланика не дође у могућност уопште да говори, који према споразуму шефова група треба да говори.

Милан Петковић (наставља): Кад је тако, ја ћу онда да изоставим многе ствари и изнећу само још оно што сматрам као најважније.

Врхунац својих успеха према Југославији постигао је Ватикан у одредби 1 става чл. 37 предложеног Конкордата, који дословно каже ово: „Сва остала питања која се односе на црквена лица и стари као такве, а која нису расправљена у претходним члановима, биће расправљена према канонском праву које је на снази”.

Замашност ове одредбе не може се сада ни приближно схватити колико ће њезино дејство у примени бити тешко, поражавајуће и понижавајуће по државу и њене битне интересе, по њен ауторитет и њена суверена права. Читави комплекси питања у свима гранама односа цркве и државе, у грани имовинској, просветној, брачној, политичко-правној итд., искрсаваће и искрснуће као питања нерасправљена а која се имају расправити према канонском праву католичке цркве које је на снази, — а то све по одредби Конкордата која обавезује државу већ унапред на такво његово решење. Гажење суверенитета државе у овој одредби изражено је у томе што се за расправљање нерасправљених питања предвиђа и утврђује само канонско право римокатоличке цркве и његов ауторитет, а државни Устав и државни закони и не спомињу се ни једном једином речи као друга меродавна и одлучујућа основица при расправљању тих питања. Уз одредбе овога Конкордата које су већ позитивне и перфектне, а по којима Краљевина Југославија добија карактер црквене државе, римокатоличког типа, она ће се даље изграђивати и потпуно изградити у будућности у томе правцу

могућношћу и обезбеђењем расправљања нерасправљених питања између цркве и државе само по праву римокатоличке цркве.

Поред тешке капитулације Краљевине Југославије пред Ватиканом, поред одузимања битних суверених права државе по већ позитивним и перфектним одредбама овог Конкордата, овом се одредбом озакоњују и за будућност нове капитулације и нова гажења битних суверених права државе. Сва деликатнија а нерасправљена питања мудра и искусна дипломатија Ватикана постављаће и форсираће, као и овом приликом, кад ми будемо имали тешкоћа унутрашњих или спољних и кад будемо имали на положају слабе министре спољних положаја а таквих ће бити и у будућности.

Мудра и искусна дипломатија Ватикана, по својој искуством освештаној пракси и деловању, одлагала је решење питања Конкордата догод је наше Министарство спољних послова водио велики, мудри и искусни Никола Пашић и на челу државе био Блаженопочивши Велики Краљ Ујединитељ. Одлагала га је и, ево видимо, није се преварила. Дочекала је нашу тешку унутрашњу ситуацију и слабу, нејаку и недораслу дипломатију.

Господо народни посланици, у погледу равноправности вјероисповјести јасно је да је предложеним Конкордатом погажено из основа начело равноправности вјероисповјести у Краљевини Југославији у свима гранама живота и односа цркве и државе у корист римокатоличке цркве. Та неравноправност у корист католичке цркве често је изражена на штету других законом признатих и усвојених вјероисповјести.

Док по чл. 8 Закона о српској православној цркви избор Патријарха и епархијских архијереја потврђује Краљ Указом, на предлог Министра правде, стављен у сагласности са Претседником Министарског савјета; док по чл. 46 Устава српске православне цркве „поступак за избор Патријарха уређен је посебним законом од 6 априла 1930 г.” по коме поступку у избору Патријарха учествују, поред осталих, и активни министри Краљевине Југославије, истина, православне вере; док по чл. 99 Устава српске православне цркве „избор епархијских и викарних архијереја потврђује Краљ Указом на предлог Министра правде” — дотле по чл. 3 предложеног Конкордата у Краљевини Југославији код попуњавања служби високих црквених достојанственика надбискупа и бискупа, није сачувано ни утврђено ни најскромније право државне сарадње, него је сарадња остала илузорна. Не само да држави југословенској није дато право презентације (предлагања кандидата) него јој није огањановано ни право „вета” на ватиканске кандидате. Јер тобожње право вета у ставу трећем чл. 3 Конкордата на ватиканске кандидате није до краја утврђено, него се само састоји у праву државе да буде упитана поверљиво у циљу да би Света Столица сазнала, да ли против кандидата ватиканског постоје приговори општег политичког значаја, и у праву државе да одговори на то питање, без даље гаранције за ефикасност стављених евентуалних приговора. А такво право — како то каже уважени проф. и стручњак канониста г. др. Лановић — не значи никакву озбиљну заштиту државних интереса код попуњавања црквених служби. (Конкордат Ватикана с Југославијом стр. 67 — Расправа г. др. Лановића).

На приговор, да је друкчији поступак у постављању великодостојника римо-католичке цркве, него што је одређен Конкордатом, немогућ по духу конституције и традиција римо-католичке цркве, — ми одговарамо, да има примјера, да је римо-католичка црква отступала од такве конституције и традиција.

Тако су Хабсбурговци, истина, као апостолски краљеви угарски имали истакнуто право наименовања за извесне црквене службе (др. Лановић стр. 62 одељак наименовања). То су право Хабсбурговци вршили прије Конкордата од 1885 а и после његова формалног отказивања 1870 године.

О томе питању каже др. Лановић дословно на страни 64, последњи став, своје расправе по овом питању ово:

„Једино је наше упориште код настојања, да заштитимо државне наше интересе при попуњавању католичких црквених служби у јавно-правном положају католичке цркве на нашој територији, јер из тога произлази за цркву неодољивом силом логичне нужде категорички императив, да код попуњавања својих служби поступи споразумно са државном влашћу”. Па даље каже дословно ово:

„Или ће, дакле, црква да задржи свој доданашињи положај привилеговане јавноправне установе, али онда мора да поступи споразумно са државом у свима важнијим црквено политичким питањима, напосе пак код попуњавања црквених служби, или ће за своје поглаваре да тражи посве везане руке у том погледу, али онда мора у исто доба да захтева и потпуну раставу од државе, па да се задовољи са положајем обичног приватног удружења. Или једно или друго, јер обоје у исто доба никако не иде”. (др. Лановић стр. 65 став 1).

Ето тако католик, најбољи канониста црквеног права римокатоличке цркве. Па зашто се је онда одступило од овог начела при изради предложеног Конкордата.

Као реванш за нарочита права и повластице и слободе католичке цркве у Југославији, које јој се дају овим Конкордатом, — како се то изриком каже у чл. 8 — „Света Столица ће прописати одредбе којим ће активним свештеницима забранити припадање политичким странкама”.

То је чисто унутрашња ствар римо-католичке цркве. И ја не бих улазио у оцену ове одредбе, из дужног поштовања и коректног односа према њезиној унутрашњој организацији. Али с правом и протестом дижем глас против оног прида, који се даје и чини римо-католичкој цркви у трећем ставу овога члана Конкордата и утврђује обавезно деполитизирање свештенства и осталих признатих вероисповести у Краљевини Југославији! Дижем свој глас и протествујем против задирања у унутрашњу организацију вероисповести, којој и ја и хиљаде мојих другова припадамо.

Ми свештеници српске православне цркве не признајемо и нећемо да признамо то право мешања у нашу унутрашњу организацију црквену, ни Југословенској радикалној заједници, ни Ватикану. Ми одбијамо тај насртај на наша грађанска права и питамо се, зашто нама Конкордат хоће да одузме једно од наших основних грађанских права и са каквим се правом Конкордат меша у надлежност унутрашње организације наше цркве?

Одговор је јасан и недвосмислен, а садржи се у самом чл. 8 Конкордата. Ово наше грађанско и

црквено организационо право даје се римо-католичкој цркви као прид на привилегије и слободе које су јој дате овим Конкордатом, а за које се је она одлучила на деполитизацију свога свештенства.

Дакле, права, повластице дате овим Конкордатом римо-католичкој цркви, малене су према њеној жртви, коју она подноси деполитизацијом свога свештенства, па јој као прид треба жртвовати и грађанска права чисто унутрашње организације свих Уставом признатих вероисповести у Југославији.

Стилизација првог става чл. 8 предложеног Конкордата дозвољава и ту интерпретацију, да Света Столица сматра целисходним за своју црквену организацију уопште, да деполитизира своје свештенство, да би јаче могла да апсорбује и искористи на црквено политичком Конкордатском терену сва права, предности и преимућства, која јој се дају Конкордатом. Али, бојећи се, да не би друге вероисповести добиле евентуално на престижу на другој страни услед могућности активног учествовања њиховог свештенства у политици, тражила је и добила деполитизацију свештенства и осталих признатих вероисповести у Југославији.

Не улазећи у оцену приговора и оптужби против клерикализма у крилу римо-католичке цркве, ја тврдим, да у крилу српске православне цркве није никада постојао такав клерикализам, да не постоји ни данас, и да неће постојати ни у будућности.

Зато, ако је Југословенска Влада као уговорна страна из својих властитих побуда, не по тражењу Ватикана, унела у Конкордат одредбу о деполитизацији свештенства и осталих вјероисповести, у које спада и српска православна црква, она зато није имала оправдана основа; ако ли је то ушло из побуда и по тражењу Свете Столице, онда то право поричем и њој.

У погледу термина „некатоличке вјероисповјести”, којим Конкордат назива све остале вјероисповести у Краљевини Југославији за разлику од римокатоличке вјероисповјести имам да кажем ово:

Од најобичније куртоазije а поготово од међународне дипломатске с пуним правом може се очекивати и тражити, да се у овом деликатном случају остале вјероисповјести не називају и не третирају имсном некатоличке вјероисповјести. У овом случају термин „некатоличке вјероисповјести” увредљив је за српску-православну цркву, а мислим и за остале вјероисповјести. Српска православна црква има права да буде названа својим пуним и часним именом, а не да се оваквим термином и називом третира и деградира као нека вјероисповјест другог или трећег реда. Зато протествујем против оваквог унижавања и деградирања српске православне цркве у једном међународном уговору, којим се регулишу односи једне цркве према држави. Вјерујем да се овим мојим ставом и погледом солидаришу и остале вјероисповјести у Краљевини Југославији.

Члан 16 Закона о српској православној цркви дословно каже ово:

„Све државне власти које постоје и које надлежно покрену кривични поступак против свештених лица оба реда или монаха, дужне су одмах о томе да извјесте надзорног архијереја, као и о коначној одлуци, коју буду донеле по дотичном предмету”.

По Закону о српској православној цркви у случају грађанске кривице неког свештеног лица, не тражи се, дакле, од грађанских судских власти ништа више, него да извјесте црквену власт о покретању кривичног поступка и о коначној одлуци. Овдје, дакле, нема никаквог задирања у надлежност грађанских закона и власти.

Међутим, чланом 13 предложеног Конкордата тражи се, да се за вријеме цијелог поступка над католичким свјештеником или редовником, заштити његов духовни карактер, осим ако га не би његово.

По овом члану Конкордата не може се свештено лице римокатоличке вјероисповјести ни свргнути чак ни онда, ако је то лице утврђени кривац за злочин или преступ, ако закључци канонског поступка не буду подударни са закључцима грађанског поступка.

Ако се тражи само смјењивање неког црквеног службеника, чије би владање постало пријетњом за јавни поредак, црквена власт може да се с тим не сложи и случај се упућује пред мјешовиту комисију. У случају да је у питању бискуп, онда се спор има испитивати са Светом Столицом.

Јасно је, да се римокатоличка црква оваквим одредбама Конкордата поставља у привилегисан положај према српско-православној цркви, а то је противно начелу уставне равноправности.

По члану 16, добра и установе католичке цркве остају сопственост њезина, чак и тада, кад становништво, коме та добра и те установе служе, пређе у неку другу вјеру.

Чланом 18 обавезује се Влада, да ће католичкој цркви осигурати економску помоћ и то изричито такву која не смије бити сразмјерно мања од помоћи коју одобрава осталим вјероисповјестима признатим у Краљевини Југославији.

Карактеристично је како се једним чланом овог Конкордата утврђују нарочите повластице само за католичку цркву, а другим чланом јубомерно се чува интерес католичке цркве у економској помоћи са стране Владе, да не би била та помоћ мања него ли ма којој другој вјероисповјести. Тако се кроз све одредбе Конкордата спроводи Уставом загарантована равноправност.

Чланом 20 предложеног Конкордата утврђује се, да добра вјерског фонда припадају искључиво католичкој цркви и да служе искључиво њеним циљевима, а да њима могу управљати само односни ординарији. Утврђује се, даље, да конзистенцију тих добара имају утврдити дотични бискупи у сарадњи са надлежном државном влашћу по нормама општег права.

Црквена имовина и њезино повећање у великим размерама, нарочито са великим површинама земље, ограничавано је у току времена контролом државне власти. Тако су на Западу издавани „легес амортизационис“, по којима су се имовински завештаји и испоруке црквама допуштали до одређене границе и у зависности од државних власти.

Сличне одредбе доносиле су и државе православног Истока.

Ове мјере правдале су се интересима односних држава и њихових поданика.

Под утицајем реформације у XVI и даљим столетима; вршена је на Западу и на Истоку секуларизација црквених добара у циљу задово-

љења потреба односних држава. Ова пракса прелазила је постепено у право држава, и то право у начелу постоји и данас дефакто у свима државама католичког Запада и православног Истока. (Милаш — „Повластице црквене имовине“ страна 158).

По члану 20 предложеног Конкордата, Југославија ће бити једина земља на свијету, која је примила обавезу на повраћај црквених добара, која је секуларизовала чисто католичка аустријска држава. По овом Конкордату, добра вјерског фонда — која су секуларизована још у XVIII столјењу припадају поново католичкој цркви и служе искључиво њеним циљевима, а њима ће управљати односни ординарији.

Одредбама овога члана отвара се, даље, широко поље сталних и безбројних сукоба и неспоразума између цркве и државе.

По логици и аналогно овом члану Конкордата, српска православна црква у Југославији с пуним правом може и треба да тражи накнаду и успоставу свих својих порушених и отетих цркава и црквених имања у току свог петстољетног страдања под туђинском влашћу.

Ако се обавеза, која проистиче из овог члана Конкордата за државу, искористи у пуној мјери и равноправно са материјалним обавезама, које проистичу за државу из Уредбе о Исламској вјерској заједници од 6 марта 1936 године, ако се, даље, томе додају и материјална потраживања, која аналогно овим обавезама једног дана, сасвим оправдано, може поставити и вјероватно да ће поставити и српска православна црква за порушене јој цркве и одузета јој црквена имања за вријеме петстољетног страдања, онда ће наша држава једног дана имати веће финансијске и материјалне обавезе према својим вјероисповјестима, него према свим другим повјериоцима и осталим својим потребама. Она ће у том случају претстављати вечитог и претешког дужника својих вјероисповјести, које ће је материјално просто да испрпу до изнемоглости.

Потпретседник Фрањо Маркић: Молим Вас, господине посланиче, пошто је Ваше време одавно истекло да завршите да не би ометали право говора осталим Вашим друговима.

Милаш Петковић (наставља): Обавезним укидањем свих јавних патроната државе и наметањем материјалних и финансиских терета на државу у вези њихова укидања, држава преузима огромне материјалне и финансиске обавезе на себе према римокатоличкој цркви.

Како патронат претставља скуп почасних и административних права и њихових већином материјалних обавеза према некој цркви и црквеној установи, а пошто римокатоличка црква тражи укидање тих патроната, онда би било логично да са престанком патронатских права престану и обавезе. Тако је по италијанском и румунском Конкордату, а по конкордатима других држава остају обавезе али остају и права.

Међутим, по предложеном Конкордату, једина Југославија од свих конкордатских држава губи патронатска права, али јој се намећу тешке, нове материјалне обавезе.

Даљом одредбом овог члана и приватни патрони могу се разрешити својих патронатских обавеза по овлашћењу за то надлежних грађанских

и црквених власти, уз обавезу да исплате накнаду црквеним тјелима за издржавање односне цркве или црквене установе.

Одредбама овог члана, као и члана 22 овог Конкордата, Југославија се ставља у положај црквене државе римокатоличког карактера. Јер као што преузима на себе обавезе материјалне према римокатоличкој цркви у чл. 21 овог Конкордата, какве у сличном случају није преузела ни једна конкордатска држава на свијету, тако и чланом 22 обавезује се држава да више не може у будућности подвргавати експропријацију, услед нових аграрних реформи, земљишта, која су досада остала у посједу римокатоличке цркве. Овом се одредбом члана 22 држава одриче за сва будућа времена једног свог основног уставног и сувереног права у корист само једне вјероисповјести, док то не чини и за друге вјероисповјести и тиме газу уставно начело равноправности из чл. 11 државног Устава.

Одредбом истог члана о давању праведне одштете римокатоличкој цркви за земљишта, одузета јој досадашњом аграрном реформом, још једном више повлашћује се римокатоличка црква мимо остале вјероисповјести.

Према чл. 17 Закона о српској православној цркви, утврђује се, да се православна настава у свима државним и приватним школама предаје у сагласности са надлежном црквеном влашћу, а по одредбама Закона о тим школама.

Наставне планове и програме за предавање вјеронауке прописује надлежни Министар. За уџбенике вјеронауке прописује се важење прописа Закона о уџбеницима.

Све вјероучитеље премјешта и разрјешава дужности надлежни Министар по одредбама школских закона.

Професори и доценти Богословског факултета бирају се по Закону о универзитетима.

Министар просвете даје одобрење за оснивање црквено-аутономних духовних школа и за наставни план у њима.

Врховни надзор и над овим школама води Министар просвјете. Међутим, по предложеном Конкордату а према чл. 24 римокатоличке црквене власти могу отварати сличне црквено аутономне духовне школе, али с том разликом што се отварање тих школа за римокатоличку цркву не веже за никакво одобрење Министра просвјете. За њих се изриком каже: „да ће оне бити у искључивој зависности од цркве, а о држави и о Министру просвјете нема ни помена.”

Према чл. 25 Конкордата, професори римокатоличких Богословских факултета постављају се такође по Закону о Универзитетима, али њихова служба и ако су указани државни чиновници, мора да престане чим им црквена римокатоличка власт одузме канонску мисију.

Исто тако, према члану 26, катихете средњих и основних школа, иако су државни чиновници, постављени декретом Министра просвјете или Краљевим Указом, обавезно одмах престају са наставом, чим им надлежни бискуп одузме канонску мисију. Из овога јасно произлази, да је црквена римокатоличка власт над државном влашћу, кад може удаљавати од дужности катихете, државне чиновнике, без претходног споразума или чак и питања државне просвјетне власти. (Пљескање на левици).

Државна просвјетна власт по ставу 9 чл. 26 Конкордата не може сама сменити катихету римокатоличке вјере ни из разлога јавног поретка или из других озбиљних разлога, него се мора претходно обратити надлежном бискупу, да би се споразумно приступило само испитивању случаја.

У погледу вјерске наставе и школских уџбеника и не спомињу се одредбе закона државног о тим школама, него се само каже у ставу 3 истога члана, да ће програм вјерске наставе морати бити одобрен са стране надлежне верске власти. Исто то каже се и за школске уџбенике.

По чл. 17 Закона о српско православној цркви, изрично се каже у ставу 4: „Све вероучитеље премјешта и разрјешава дужности надлежни Министар по одредбама школских закона”, а у чл. 26 став 6 предложеног Конкордата изрично се каже: „да се катихете католичких вероисповјести не могу премјештати из једне бискупије у другу без споразума са ординирјима тих мјеста.”

У Закону о српско православној цркви нигдје није утврђено, да на школама гдје су српско православна дјеца у већини или чак сама, да се на тим школама морају постављати учитељи православне вјероисповести или да број учитеља православне вјероисповести треба да одговара сразмјерно броју српске православне дјеце.

Међутим, према чл. 27 став 6 Конкордата утврђује се обавеза државе да у границама могућности поставља вјероучитеље римокатоличке вјере где су сама или већином римокатоличка деца.

Чак овим ставом утврђује се обавеза за државу да поставља римокатоличке учитеље и за предмете који додирују вјерско образовање, а не само за чисто вјерску наставу.

Кад већ морам да завршим, ја ћу да рекнем још двије три ријечи.

Господо народни посланици, у часу када се пред нас поставља једно велико, далекосежно, судбоносно питање, хоћемо ли водити политику пркоса, или политику разума, опортунитета и осјећаја, ја изјављујем да сам за ову другу политику.

Ја сам за политику разума, опортунитета и осјећања, јер је по моме дубоком увјерењу права политика резултанта, компонената разума, опортунитета и осјећања. Ако један од ових елемената фали, то онда није права државна и народна политика.

Запитајмо се сада, господо, шта нам сад налаже политику разума, опортунитета и осјећања, у овоме случају, нама народним посланицима, у чимјим рукама, од чијег гласа зависи будућност ове земље, зависи мир и спокојство њезиних грађана, зависи срећа и будућност читавог југословенског народа, од кога зависи да ли ће Југославија моћи да одржи ону заставу, коју су развили њезини велики оснивачи и творци Блаженопочивши Краљ Петар I Велики Ослободилац и Блаженопочивши Краљ Александар I Ујединитељ и нама је предали у аманет. (Народни посланици устају са својих места и одазивају се: Слава им!)

Пустимо, да нам у овоме часу диктују и наш разум, опортунитет и осјећаји, наши, па ћемо онда одговорити на ово питање. Ја сам мишљења да у овоме часу битни интереси земље и народа траже од нас да ми поступимо мудро и разумно и да се одлучимо да гласамо ни за, ни против, него да гласамо, да се овај Конкордат одложи. А у том међувремену да се дипломатским путем и свима

путевима и начинима, који нам стоје на расположењу, предузму кораци и да порадимо, да би се све оно што је тешко, што руши наш државни суверенитет у предложеном Конкордату, што руши основне одредбе нашега Устава о равноправности вјероисповести, да би се све то елеминисало из овога Конкордата а на мјесто тога унијеле све оне одредбе које ће вратити мир и спокојство и вратити поремећену љубав међу браћом свију наших вјера.

Са изјавом нашега Претседника Народне скупштине, коју је дао у овом високом Дому пре два дана: да треба настојати и омогућити да сваки посланик гласа по својој најбољем убјеђењу и најбољој савјести, ја бих се са том изјавом г. Претседника потпуно сложио. А сложио бих се баш зато, јер сам дубоко увјерен да један огроман број нас, без обзира на лјевицу и десницу, сви мисле да нам у овоме часу наша савјест и опортунитет и осјећање налажу да гласамо против овог Конкордата.

Осјећај љубави према отаџбини мора и треба да буде јачи од онога страха пред дисциплином Клуба и од онога страха од изгоњења из Клуба Југословенске радикалне заједнице код вас, господо са деснице. Ја мислим, господо, да нам у овом случају диктују наши осјећаји, наш разум, опортунитет, да нам све то диктује да се ми одлучимо за ово треће, за златну средину, ни гласати „против“ ни „за“ него за одлагање. Ја ово, господо, предлажем и зато што ми је у сјећању да је за вријеме кад се овде вршила начелна буџетска дебата било мишљења и међу нашим друговима на десници да за овај Конкордат није чак ни Министар др. Антон Корошец. А да је тако било, то ће најбоље знати да нам каже наш уважени друг г. др. Дошен, јер се то говорило у вези са његовим именом. И ја га молим нека нам каже овдје, са овога мјеста, како је било друкчије мишљење у вашим редовима. То он неће казати напамет него на основу писмених докумената, које он има сада у рукама.

Потпретседник Фрањо Маркић: Молим Вас, господине посланиче, и по задњи пут да завршите! Имајте увиђавности према Закону о пословном реду и према говорницима, Вашим друговима, који за Вама долазе.

Милан Петковић (наставља): Кад је тако, Господине Претседниче, ја морам да изјавим кратко и јасно да сам ја против оваквог Конкордата и да ћу гласати против. (Пљескање на левици. — **Др. Војислав Дошен:** Господине Претседниче, молим за реч о повреди Пословника!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Има реч о повреди Пословника г. др. Војислав Дошен. Упозоравам Вас, господине посланиче, да имате права да говорите пет минута.

Др. Војислав Дошен: Господине народни посланици, сада посета ове седнице Народне скупштине изгледа још како тако према оној посети која је била после три сата и која је била пре два сата после подне. Ја сам се обратио председавајућем Претседнику Народне скупштине г. Тирићу са молбом да на основу § 50 Закона о пословном реду у Народној скупштини изврши прозивку. Г. Претседник ми је казао, да он ту прозивку по том параграфу може, али не мора учинити. Међутим, § 90 Закона о пословном реду налаже да се мора поступити по § 50, јер тражи да свакој седници

мора да буде присутно бар $\frac{1}{3}$ од целокупног броја народних посланика. Међутим, г. Претседник Народне скупштине Тирић је казао, да није то узус, да то није пракса, пошто пише у § 90 да Народна скупштина може пуноважно решавати кад је њеној седници присутно $\frac{1}{3}$ народних посланика, а дискусија није решавање!

То тумачење, господо народни посланици, није право, јер се с њим не слаже ни г. Слободан Јовановић. (Глас из већине: Слаже се пракса!) А пракса, ако је противзаконита, онда не важи. Кад би то тумачење било тачно, онда би могло кривично веће окружног суда, кад суди првостепено, да осуствује са члановима, да је присутан претседник, послужитељ и један стражар, одаџија, па после кад дође до суђења, да се онај пресуди на смртну казну, да онда дођу друга четворица судија па да донесу смртну пресуду. Тако изгледа и поступак у овој Народној скупштини. (Глас са деснице: То је решавање!) Јер решавати, као што пише у овом параграфу, значи учествовати у раду, у току седнице Народне скупштине. А шта је седница Народне скупштине? — То нам говори параграфи 48 и 49 Закона о пословном реду у Народној скупштини. Кад се пређе на дневни ред, онда је по праву отпочела седница Народне скупштине, јер пре прелаза на дневни ред, још се не може та седница сматрати отпочетом. Па према томе, кад имамо императиван законски пропис, да мора присуствовати једна трећина народних посланика, онда би била дужност Претседништва Народне скупштине, да се побрине, да тај кворум увек буде присутан. Јер народни посланици треба да одлучују о ономе питању, које се расправља и које је на дневном реду пред Скупштином. Ја сам уверен да овде има много народних посланика, који нису учествовали готово ни пола сата, а може бити и мање у целој овој дискусији, а ипак ће, кад дође гласање, ревносно гласати, па зато питам свакога таквог посланика: да ли ће тај испунити своју савест?

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, пет минута је већ прошло. Ја мислим да сте довољно изнели Ваше становиште.

Др. Војислав Дошен (наставља): Ја нисам усталом имао намеру да говорим о Конкордату, јер је клуб, коме припадам, дао изјаву, да ћемо гласати против Конкордата без дискусије. (Један глас са деснице: Не сви! Појединци!) Сви. А међутим о Конкордату није потребно ни говорити ни са правне, ни са фактичне стране. За мене, као правника, довољан је говор г. Министра правде, па да отворено и комотно могу да гласам против Конкордата, јер је он казао, да ће тај Конкордат да унесе пометњу у судовању нарочито на подручју Апелационог суда у Новом Саду, где ја праксу стварно и обављам. (Глас са деснице: Рекао је мало друкчије!) И иначе, кад се говори о мало друкчије, сетимо се расположења Народне скупштине, које је било 19 фебруара ове године.

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, Ви сте тражили и добили реч, да говорите само о повреди Пословника.

Др. Војислав Дошен (наставља): И ради личног објашњења!

Потпретседник Фрањо Маркић: Ради личног објашњења ја Вам нисам дао реч и не могу Вам

дати реч ради тога, што Вас г. Петковић није апострофирао на тај начин, да би сте требали да одговорите.

Др. Војислав Дошен (наставља): Позвао ме је да потврдим!

Потпретседник Фрањо Маркић: Није потребно да потврђујете. Наћићете начина другом приликом да то потврдите, а не да се сада осврћете на говор г. Петковића. Молим Вас, господине посланиче, изволите отићи на своје место, јер Вама нисам дао реч за лично објашњење, нити је пак то Законом о пословном реду предвиђено. Остављено је увиђавности председавајућег, да ли ће дати реч на лично објашњење или не. Ја не видим разлога да по томе питању говорите и молим Вас, будите љубазни отићи на своје место.

Др. Војислав Дошен (наставља): На завршетку овога објашњења и с обзиром на љубазност г. председавајућег, морам да поновим ово, а то је, да се десница изјавила против Конкордата 19 фебруара ове године, и то кад сам ја у генералној буџетској дебати казао, анализирајући личност г. др. Корошца и г. Стојадиновића, по стенографским белешкама ово:

„Г. др. Корошец, према мојим информацијама, топло жели, да се Конкордат ратификује. (Протести код већине и узвици: Не! Не! — **Александар Дачић:** То ти није тачно! — **Жагор** на десници и узвици: То су два човека!) Не два човека, ви сте ми сви тако упадали!

Потпретседник Фрањо Маркић: Молим Вас, господине говорниче, да ваш говор завршите.

Др. Војислав Дошен (наставља): Ја, господине народни посланици, хоћу опет да констатујем, да је тада, када су ти народни посланици упадали и правили протесте, био и прекид седнице, и баш је г. Маркић председавао, а били су страшни протести, што сам осумњичио Јерезу да је за Конкордат, и било ми је онда врло мило, што ме је Јереза протестима демантовала, и сад ми је мило, јер знам, да је то сада само један покушај, и иначе као што сте увек доследни као десница, вероватно да ћете и сада бити доследни оним упадицама, које сте чинили за време буџетске дебате.

Из ових разлога ја сам баш и казао тада у Народној скупштини ово:

„Мени је врло мило, кад ви кажете, да то г. др. Корошец не жели, и ја зато позивам г. др. Корошца, нека дође на ову говорницу, па нека каже, да га чује Света Столица у Риму, да не жели ратификацију овога Конкордата”.

Пошто г. др. Корошец није дошао на ову говорницу, него је послао своје органе, да се код Саборне цркве изјасне, како они гледају на овај наш Конкордат . . . . .

Потпретседник Фрањо Маркић: Опомињем Вас, господине говорниче, да то нема никакве везе са повредом Пословника.

Др. Војислав Дошен (наставља): . . . Ја вас са деснице упозоравам, да останете доследни оној вашој изјави, коју сте учинили јавно у Народној скупштини без терора ваших партијских шефова, 19 фебруара ове године и да гласате против Конкордата. (Живо одобравање на левици).

Потпретседник Фрањо Маркић: Пре самог одговора на примедбу господина посланика о повреди Пословника, желим да упозорим, да се господин посланик јутрос за време седнице објашњавао о тој ствари са Претседником г. Ђирићем. Господин Ђирић дао је одговор, и да не бих ја одузимао са мојим објашњењем време Народној скупштини, тај одговор могу и ја да примим.

Што се тиче даљег образложења г. Дошена, ја се чудим, како је и зашто тако жучно инсистирало да говори о другом делу повреде Пословника.

Господин Дошен је члан овога високог Дома, као што су сви остали, и г. Дошен да је тражио реч, он би је добио и могао је изразити своје мишљење.

Зар је потребно, драги господине колега, да се објашњавате на тај начин са председавајућим, а ви знате, да ја требам и морам и у интересу овога Дома и у интересу вашем личном да одржавам ред у овој сали. (Одобравање).

Господине народни посланици, пре него што дам реч следећем говорнику, молим вас да узмете у обзир то, да Закон о пословном реду у Народној скупштини прописује могућност свега 1 сат говора, и онда, осим тога, и то, да су се јуче споразумели са г. Претседником Скупштине сва господа шефови клубова и пристали на то, да се сутра после подне закључи дискусија.

Према томе, ако ће господа народни посланици продужити своје говоре и мимо дозвољеног времена, по Закону о пословном реду то ће испасти на то, да ће они говорници — а говорника је највише са леве стране — остати без могућности да кажу своју реч о Конкордату.

Претседник Стеван Ђирић: Допустите, господине, за један тренутак да узмем претседнички сто, да дам одговор на примедбу г. Дошена, кога сам слушао у свом кабинету.

Господин Дошен позива се и на г. Слободана Јовановића.

Дозволите, да прочитам од речи до речи, шта каже г. Слободан Јовановић:

„У пракси има примера, да је на захтев посланика, који су сумњали о постојању кворума, Претседник наређивао прозивку пре преласка на дневни ред, али има исто тако примера, да није хтео наређивати. Стална пракса није још утврђена. Пословник изречно тражи кворум у тренутку решавања”.

Затим г. Слободан Јовановић на другом месту каже:

„Ако и после Претседничког објашњења говорник остаје при своме гледишту, да је Пословник повређен, Претседник одмах позива Народну скупштину, да без претреса реши питање”.

У овоме тренутку не могу, али већ сутра бих вам могао навести безброј примера, да је Народна скупштина одобрила одлуку Претседника да кворум није потребан за време дискусије (**Др. Војислав Дошен:** Али трећи део, који каже да нема седнице кад нема кворума, нисте прочитали!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине Дошену, о томе даље изволите се објаснити и обратити за објашњење у кабинету господина Претседника.

Реч има народни посланик г. Мустафа Мулалић.

Мустафа Мулалић: Мило ми је што могу високи аудиторiji ослонити у плуралу: Господо народни посланици!

Кад се изађе на ову говорницу и погледа у празан простор, добије се вртоглавица. Жалим и Господина Министра правде, што читаво време дебате о Конкордату седи „напамет” сам у министарским клупама. Али, од говора не треба одустати, треба у овако пресудним часовима вршити посланичку дужност, па макар и пред празним клупама, јер, господо народни посланици, одигравају се око нас историјски догађаји и уистину преживљујемо историјске дане. Мој патриотизам и свест посланичке дужности талажу ми, да са овога места кажем, зашто ћу гласати против овога законског предлога, који је на дневном реду.

Конкордат, боље рекућ: Закон о капитулацији (Гласови са левице: Тако је) или, још боље рекућ терминологијом савремене дипломатије: Закон о „вечној” капитулацији, резултат је наших нездравих унутрашњих и спољно-политичких прилика. Док се у земљи враћа систем партизанства, (Један глас са левице: Зло од партизанства) — никакво партизанство није добро, а спољна се политика води у раскорак са народом — док Влада прави скокове а народ стоји верно уз традиције спољне политике, пријатељства и савеза закључиваних на врху Голготе и потписиваних врелом крви, као резултат таквих односа биваће наметање накарадних и штетних закона, као што је предлог Закона о Конкордату, који је на дневном реду.

Тако, већ сутра у шест сати после подне, огласиће свечана звона по скупштинским ходницима и кулоарима, да очуси југословенског народа дају свој „плацет” за Конкордат, који је толико фрапирао наше и страно јавно мишљење, који је толико узбудио националне осећаје народа, који је задао тежак ударац просвећености и слободној мисли и који је створио нове прозелитичке опасности за вере, које се окрећу према „ex oriente lux”-у.

Вама, господо са деснице, пружио је кардинал Пачели руку на пољубац, ви сте је пограбили читаву, као да ће вас вечно миловати благословом и као да ћете Конкордатом решити загонетку наших времена. И, сутра, у шест сати, ви, господо са деснице, унећете свечаној „седиагестатури” вашег додворења, у пуном сјају митра и плувијала ваше политичке обмане, своје троглаво партијско божанство и прославићете у овоме Дому још један дан своје партизанске победе. (Приговори на десници).

Али, пре но што дате свој глас за овакав Конкордат, штетан по националне и културне интересе нашега народа, пре но што кажете „за”, било би добро, да штогод прелистате по библиотекама, можда би још наишли на коју књигу, можда би се још упознали са којим искусним писцем, можда би наишли и на самог Побједоносцева, који би вам казао о Конкордату барем онолико, колико је казао у свом извештају својој царистичкој влади у Петрограду приликом изједначења црква у Ирској. Он је овако говорио: „Римокатоличка црква од часа законске једнакости добила је у целој области пуну могућност ширења и утврђивања свог надмоћног утицаја не само на поједине умове, него и на сва политичка уређења, на судове, администрацију, школе итд.”

Побједоносцевљево речи, господо, обистиниле су се у Ирској, у Пољској, обистинију се још и данас у Пољској, где Сапјеха претреса и кости ослободитеља пољског народа, обистинију се и у Шпанији, и то криво, па ће се обистинити и у Југославији, јер историја, учитељица живота, никада није изневерила своја претказања. Пред том историјом ви ћете, господо са деснице, одговарати, а што се мене тиче, ја се придржавам мудре изреке једног јапанског филозофа из времена прве папистичке пенетрације на далеки Оријент, која каже: „У Јапану нису потребне молитве, јер је овде сама земља света”. Али, када сте већ изнели овај овако штетан законски предлог о Конкордату да га ратификујемо, када сте га подметнули пред нас као темпирану паклену машину, нећемо са афазисом гледати у њу, него ћемо казати своју реч.

Користићу високо културне особине овога Дома, па ћу ући у критику Конкордата сасвим либерално, слободоумно, јер Конкордат не сматрам еванђељем, него политичким актом, респективе, уговором између двају еминентно политичких контрахената.

Господо, нећу се упуштати у подробно разлагање и излагање свога мишљења о појединим параграфима и члановима овог законског предлога. Ја сам узео себи за циљ да осветлим и дам своје мишљење о томе, да ли се овим законским предлогом у истини решавају односи између наше државе и римокатоличке вере, да ли је наш протуговорач, друга уговорачка страна, вера, или је политичка сила, организована страна држава, да ли та државна сила има извесне политичке експанзије према Балкану, да ли постоје на Балкану њене прозелитичке тенденције и да ли за овакав Конкордат постоји преседан у Закону о Исламској верској зајединци.

Кад улазим у излагање свога мишљења о Конкордату овако слободоумно, морам вам рећи, да нисам далтониста. Разликујем све боје. Тако одлично распозанјем границе између религије и политике; између духовнога и материјалистичкога; између догме и критицизма; аксиома и спекулације; границу између „iura in sacra” и „iura circa sacra”; између „potestas spiritualis” и „potestas temporalis”.

И када овако будем слободоумно излагао своје мишљење надам се, да ме неће снаћи ни у каквој форми, „anathema sit”. Али, ако ме и снађе, понећу се као сви они, који су почашћени овим највишим одличјем културе, борећи се против Лојолиних система ограничавања генија човечанске културе и прогреса, против црне супрематије, која у интернационалном смислу за мир и спокојство човечанствар претставља једнаку опасност, као и свака друга опасна интернационала.

Проучавајући овај законски предлог руководио сам се ништа мање него начелом Томе Аквинскога, који каже: „Све што спада у кауза секунде, треба да је истражено”. Помно сам проучио сва питања, која се кроз Конкордат односе на potestas temporalis, то јест на Ватиканску империју, на њену политичку експанзију према Балкану и њену прозелитичку агресивност на Балкану према Исламу и Православљу. Према хришћанској вери стојим у најдубљем поштовању, јер Хришћанство сматрам као и своју религију Ислам, да је најплеменитија цивилизаторка.

Као што се сви овакви акти почињу са светим изрекама, почећу и ја своја излагања о Конкордату у име Свемогућег, Истинога и Милостивога.

Кад са неким склапамо какав било уговор, пре потписа и преузимања уговорних обавеза, ми добро проучимо свога саговорача. Испитамо његове психолошке особине и склоности, његов карактер, морал, темперамент, порекло и прошлост, па ако нађемо да наш саговорач има и биолошке и психолошке и моралне и правне квалификације за испуњавање уговорених обавеза, тек онда потписом перфектуирамо уговор. У конкретном случају, овај конкордатски уговор о „вечној“ капитулацији, потписан је тако рећи *in viso in visis*, као да га није прочитао онај ко га је потписао у име Југославије, као да Влада која нам га подноси ради ратификације, стоји у безизлазном политичком „шах-мату“. (Сава Микић: Сиром др. Ауер, шта ће он на то рећи!).

Господо, да се износи на дневни ред овакав предлог закона о Конкордату, морају да су по среди врло тешке околности или врло крупни разлози. А какви су то разлози, тешко је у овом моменту дискутовати. Зна се да је Милан Стојадиновић, студент права, за докторску тезу о конкордатима зарадио академску титулу „др“, али да Господин др. Милан Стојадиновић, демантујући у мишљењу себе студента, намећући народу овакав Конкордат, жели да заради титулу витеза ордена „војника Христова“, то би био сувише мален разлог да се нашој земљи наметне овакав уговор о „вечној“ капитулацији.

А господо, нама је свима јасно, да овим Конкордатом не може да се постигне „заобилажење“ хрватског питања, јер су и досадашњи експерименти ове Владе остали илузорни. Онај кога су хтели заобићи, јаси коња белца у црном шеширу. Али то није — како се мисли — травестија витештва, то није Дон Кихотство, у томе се крије велика симболика.

Међутим, пустимо испитивање разлога ради кога је овај Конкордат дошао на дневни ред. Тај мистериозни разлог испливаће сам на историјску површину, а ми осмотримо Конкордат овакав какав је.

Овај Конкордат, када му ви ратификацијом дадете пуну законску форму, биће најинтересантнији закон у нашој земљи. Нећу рећи једини у југословенском кодексу, али биће један од врло ретких закона, који неће бити само мртво учио студентима канонског права и предмет полагања државних испита. Овај ће закон бити један од најактивнијих, јер ће друга уговорна страна, одмах после ратификације, тражити његову луну примену, 100% примену, чак и оних одредаба, које је невидљивим мастилом исписала између редака црна рука мистериозног дипломате, а које ће тек наше горко искуство развити својим хемијским изазивачем.

Ко познаје организацију и историју *Civitas Dei*, тај ће одмах из овог Конкордата, чим га прочита, видети, колико је штетан по наше културне и националне, па и политичке интересе. Реч „мисија“, која се налази у почетку овог Конкордата, не значи ширење општег хришћанског принципа „мира и љубави“, него врло активан пропагандни рад у корист једне иностране политичке силе, у корист Ватиканске империје.

Папизам није што и Хришћанство. То нису синоними. Папизам је политичка сила, која имаде све атрибуте модерне државе. *Civitas Dei* има свога монарха, своје ministre, само под другим именима, има своју владу, парламенат, има своје финансије, своју политику и дипломатију, своје нунције, које нема ни једна друга верска организација на земаљској кугли.

Има чак и свој савршено организован Интелигенс сервис.

Хришћанство је, међутим, религиозни покрет, кога је предводио Исус Назарећанин за спас човечанства од пропасти, у коју је неминовно срљало ради искварености римске цивилизације. Истовремено, Хришћанство је социјални и културни покрет, обзиром на примитивизам ондашњег човека, руковођен религиозним идејама, за ослобођење „*homo sapiens*“-а испод римске социјалне државне тираније, и, „*homo sapiens*“-а испод тираније римског религиозног и културног паганства.

Док је Исус Назарећанин рушио по храмовима симболе култа земаљског царства, који заробљују душу и мисао човека, док је ослобађао голубове и робове, док је божанским духом потресао темеље Рима, Содоме и Гоморе ондашње искварене цивилизације, дотле Папизам, замењујући физичко за духовно ropство, враћа изопачене атавизме старог, вечитог Рима и на њима зида своју политичку супрематију над свима народима света. „*Ubi ecclesia catolica, ibi Italia*“.

Хришћанство је скромно, племенито. Ради својих идеја скривало се по катакомбама, за њега се распињало на крст и излагало дивљим зверима, а Рим остаје увек исти, стари, величанствени, сјајни, у злату, сребру и мермеру блештећи Рим, који није никада еманирао правим хришћанским духом, сем леденог интелектуализма и црквеног макијавелизма. Ако је било речи о хуманизму и ренесанси, потеклој у тринаестом до петнаестог века из Италије, та је ренесанса имала своје духовне изворе у генију Дантеа, Петрарке, Ариоста, генију Леонарда Давинчија, Рафаела, Микеланђела, Тициана итд., итд. Све остало је новац, злато, сјај, церемоније, сила, инквизиције, тиранија, као да Тиберијева лоза није изумрла.

За религиозног човека није важно богатство и сјај цркава, црквених ризница и одора, сјај величанствених литија у злату и бриљантима окићеног клира, театралних ритуала, музике и ритмике полусветих девица са гирландама од љиљана, важно је како се истински осећа Бог, какав је хуманизам и какав је социјални осећај према човеку, који се каприцом своје судбине, случајно нашао на овој римо-католичкој планети. Важно је како се осећа Бог, правда и љубав, а не Бог спекулативне логике и теолошке политике, као какав врховни административац Васељене, коме се и молитве упућују службеним путем, наравно, по законима светог фискуса, прописно таксиране. Религија се не усавршава, јер је савршена од своје ревелације. Еванђеље се не мења према моди и савременим политичким констелацијама. Еванђеље не допушта измене, допуне, анексе и новеле. И баш зато што се религији наметнуло tutorство римске теологије, која се може као свака друга дисциплина усавршавати, Рим у социјалном третирању човека није за ове 1904 године коракнуо ни корак напред. За Рим је његов религиозни поданик још увек ре-

лигиозни примитивац оптерећен страхом према природним појавама и магијама, који још ни данас не зна, да се за његову социјалну беду и невољу пролевају „лакрме Кристи“ само по манастирским подручјима. Није ни чудо да за религију вели Давид Фридрих Штраус: „слабост у стадију детињства налазећег се човечанства“.

Да ли овај Лојолин „Civitas Dei“ има у себи нечег духовног, нечег хришћански препородитељског или политичког, нека нам каже Едгар Кине: „Ништа осим провинцијала, ректора, ексминатора, конзулатора, монитора, прокуратора, префеката, гвардијана, али, кажите ми, под свим тим хришћанску душу. У средини, иако бројних уреда, титула и спољних послова, отпада човек, пада Христ“.

Безбројне су историјске чињенице које доказују, да је Римски Примат политички организовано земаљско царство са свима атрибутима државе. Хонтајм својим фебронијанизмом доказао је да Римски Примат не потиче од Христа, већ од Апостола Петра, а то је потврдио и Инокентије III рекавши: „Бог је дао Петру поред духовне и световну власт“. Саме Папе себе сматрају краљевима над краљевима. Инокентије каже: „Као што месец добива светло од сунца, тако и царска власт добива од Папе сјај значајности. Што је ближе, тај је сјај јачи.“

Оволико сам хтео казати, господо, за доказ да наша друга уговарачка страна није склопила овај Конкордат, односно овај уговор о „вечној“ капитулацији, да би решила однос религије према нашој држави, јер је тај однос регулисан нашим основним законодавством, нашим Уставом.

У даљњем аргументирању излагања да је Civitas Dei политички организована Империја још од Николе I, а коју је у данашњем смислу преустројио Игњат Лојолски, хтео бих још да напоменем њен конгрегацијски систем, који нам задаје оправдану бригу, да се после ратификације Конкордата неће моћи избећи прозелитичке опасности, о којима се овде често говорило. Конгрегација инквизиције, која је основана још за Павла III, одговарала би ресору нашега Фушеа, нашег оца Антуна Корощеца. (Пљесак на левици.) Видите, господо, како он у нашој земљи већ пре ратификације строго примењује правила ове Конгрегације, дајући им пун смисао средњег века. Пролива се крв, растурају црквене православне литије, верске службе туђе вероисповести, удара пендрецима по владичанским митрама, крвави високе црквене достојнике итд. итд.

Конгрегација конзисторије вам је институција слична министарству грађевина, која мудро спроводи грађевну политику паралелно са пропагандом, подижући мистериозним финансијским средствима свете објекте и у подручјима где нема католика.

Конгрегација де сакраментис то вам је институција, или министарство слично телефонској централни у коју су укључене све сентименталне жице човечанства.

Конгрегација индекса је слично Корощевом Пресбируу и цензури. Та институција прати сву штампу и публикације и ставља на сваку просвећену и слободну мисао индекс свога проклетства. Сви генији човечанске културе, па и сама култура је под овим црним индексом. Многи наш друг, говорећи о овом законском предлогу, добио је веома високу нумеру овога индекса.

Најзначајнија је, господо, од свих конгрегација, Конгрегација де пропаганде фиде, којој стоји на челу најмоћнији кардинал, тако звани Црвени Папа. То вам је заправо Министарство папске политике и дипломатије, којој није раван ни Балплац, ни Форен офис, ни Ке д'Орсеј. Каква је ова дипломатија у својој динамици и своме замаху и успешности, најбоље је карактеризује Шопенхауер: „То вам је дипломатско биће са много глава, од којих свака другим језиком говори“.

Ова дипломатија има савршен Интелигенс сервис. Читава војску црних шпијона, визитатореса и делегата апостоликоса расејала је по свима континентима да уходе све тајне дворова, знатнијих породица, истакнутијих личности из политике, војске, литературе и уметности. Они се преоблаче на све могуће начине, од мандарина и веселог туристе, до пуританског проповедника и испосника, па до обичног сељака и простог просјака, како би што успешније извршили „мисију“, то јест пронашли свачију Ахилову пету, да у њу из Рима гађају својим стрелицама.

Органи овога Интелигенс сервиса нису обични људи, као органи наше шпијонаже, то су академски образовани органи у свим знаностима и на свим језицима, који су спремани у нарочитим семинарима, следујући при изласку „monitu secretu“.

Ова Конгрегација пропаганде располаже са огромним финансијским средствима, у која се са лева и један знатан део нашег националног капитала. Има огромна непокретна имања, читава краљевска богатства као што је Лијонска и друге знамените асоцијације. Сем прихода од имања, сем светих пореза и данака, сем „Петровог новчића“, ова дипломатска машина позобље и сваку другу пару, ма где се она нашла, јер по старој римској пословици „resunia non olet“.

Папистички капитал је најогромнији, најнепродуктивнији и најасоцијалнији, али на његову секуларизацију нико није смео помислити, јер је то политички веома опасно. Тек је нешто покушао у најновије време Хитлер, али иако је у свом Трећем Рајху успео да сруши Јудентум, ту најмоћнију капиталистичку интернационалу, у овом правцу сумњам да ће успети.

Да ли да на овом месту споменемо Марково Еванђеље: „Лакше ће камила проћи кроз иглене уши, него ли ће богаташ ући у Царство Небеско“.

Политички организаторни механизам ове конгрегације није надмашила још ниједна савремена интернационала. Сва по свету разасута језуитска војска везана је са својим центром духовним вежбама, жељезном дисциплином и војничком субординацијом, коју је Игњат Лојолски пренео из Шпанске војске у којој је служио као официр и борио се за Карла V. Та је војска до зуба наоружана свим врстама најмодернијег оружја, од кога је најубилачкије: демагогија и новац. Демагогија, тај стари римски „опијум за народ“ развио се до виртуозности обмане, а новац је семе, које не бира ни тло ни климу.

Политичку организованост ове прве политичке велесиле срећемо по клерикалним организацијама, које су растурене по читавом свету. Пре француске револуције језуити су имали свој стаљ, који се на друштвеној и социјалној теразији превагивао са племством. Француска је револуција уништила племство, гилотина је одрубила многу истински племениту и невину главу, али су језуити

успели да се попењу на леђа и револуционарном атеистичком пароксизму гомиле без икакве штете, а Фушеу, диктатору гомиле, успело је да ускочи чак и у Наполеонову владу, ништа мање него за министра полиције. (Пљескање на левици).

После француске револуције у свима земљама, еминентно католичким или мешаним, организоване су политичко клерикалне странке, које су моћно деловале на политику земље, а у мешовитим земљама ометале унутрашњу политичку консолидацију. Та срећа није мимоишла ни Југославију. Али, у најсавременије време опазило се, да ни те клерикалне партије нису у могућности да натуре свету апсолутан престиж папизма, па се осетила потреба да се појача ланчка иницијатива организацијом универзалне Католичке акције, коју ћемо називати по скраћеној формули „К. А”. Католичка акција предвиђа у својој организацији и витешке секције, па чак и терористичке, које претпостављају духовној телесну културу, и миру вечито узнемиравање.

Када је један шпански официр пустиловног и бурног живота, слободних љубавних покрета, сусретавши се у животу са једним паметним Мауром муслиманом, и проследивши пут кога му је мазга изабрала, Игњат Лојолски, основао језуитски ред, ускликују је Павле III: „hic est digitus dei”. А када је основана „К. А”, њен је оснутац поздравио Пије XI са нарочитом енцикликом: Свака иницијатива, свака делатност, од најспиритуалније и најзнанственије, па све до најматеријалније и најмеханичније, нужно захтева организацију као средство да постигне свој циљ”.

„К. А.” као интернационална политичка клерикалистичка организација је универзалан апостолат одбране и освајања. Ова два апостолатата као две основне идеје њеног програма упознали смо преко „Католичког Тједника”, који у свом овогодишњем ускршњем броју пише овако: „Одвише се много исцрпљује напор, одвише се много енергије троши, јер нема плана, метода, снага прилагођених потребама. Резултат изађе ништета, или барем у великој диспропорцији са уложеним трудом. Преко организације је могуће скупити пионире на заједничке састанке. Сви ће се скупа сјединити у истом одушевљењу, да онда опет пођу још снажније на тешку задаћу апостолског освајања. Организација је коначно кадра да створи генералне уреде пропаганде, који ће омогућити продирање покрета у индиферентну и непријатељску околину. Циљ акције је да трансформира околину”.

Не може бити јаснији, одређенији и отворенији прозелитизам. Индиферентна околина су такозвани полудивилизовани, урођенички народи, а непријатељска околина је варварски и пагански Ислам, који није „културна идеја и који у себи не садржи зрно културног развика”. Затим, шизматичко, па чак и псеудо-хришћанско Православље, чије је залеђе порушио бољшевизам. Исто тако је непријатељска околина слободно мислилаштво, на које је „Томас енциклика” отворила паклену ватру, и марксизам, против кога је „regum novatum” објавио свети рат, пренешен у најновије време и на Лудендорф—Хитлеров Трећи Рајх.

Католичка акција и Конгрегација де пропаганда фиде су стално у офанзивном ставу према овој индиферентној или непријатељској околини,

водећи час четничке, час фронталне битке, наравно, барутом без дима и детонације и невидљивим отровним гасовима. Обзира нема. Толеранција је такођер. Толеранција је својство наивних и лаковерних. Толеранција је „impria et absurda”. Ако наиђу на јак отпор, задовољавају се и са мањим резултатом. Довољно је да једна часна сестра, вршећи самарићанску дужност у болници, позове самртника да се у последњем часу „спасе”, а ако се стадо обогати и једном шугавом купљеном циганском овцом, успех је велик.

Кроз пропаганду је одавно почео да пенетрира папизам у Јужну Србију. Ко је то посматрао и проучавао, богатио се сазнањем, како је велику историјску улогу одиграла верска аутокефалност српског дела нашега народа, и, како је Растко Немањић заиста крупна хисторијска личност. Исто се тако богати сазнањем о хисторијском смислу и нужности босанског богумилизма и исламизације, која је стајала пет векова као одбранбени зид словенства против латинске асимилације. Свакоме је јасно, да „Colegium Iliricum” значи „Colegium Pravoslavicum et Islamicum”, ништа друго сем „Sacra congregatio de propaganda fide pro negotiis rituum orientalicum”. А доношењем овога Конкордата поставља се понтонски мост преко Јадрана да преко њега инвазијском силином пређе на Балкан пропаганда, који више нема свога залеђа. Ово је почетак најјаче офанзиве.

Ислам је на Балкану одавно осетио навалу пропаганде. Та је навала била веома жестока за време Аустрије у Босни и Херцеговини под командом надбискупа Штадлера, кога се ви сигурно сећате по списима „Срце Исусово” и „Католичка црква”, а кога се ми у Босни сећамо по оној његовој фамозној: „Нолите понере маргаритам анте портас”. Али, ова офанзива у подређивању римокатоличким догмама, сем политичких, културних и привредних бојкота и шикана, није имала значајнијег успеха јер су се муслимани национално освештавали и у заједници са православном браћом сврставали у фалангу верско просветног аутономног покрета, који је био претеча свих познатих вам национално политичких борби за ослобођење и уједињење.

После ослобођења епицентар се преноси на Јужну Србију, али ништа не јеђава у Босни и Херцеговини. Његова еминенција надбискуп Шарић и прети и претскажује: „За стотину година неће бити ни једног муслимана у Босни и Херцеговини, нити ће бити успомена на њих, као што их нема у Лици и Крбави, где су негда живели муслимански легендарни јунаци Хрњица Мујо и Халил, Лички Мустајбег и Будалина Тале”.

Од таквих претња почео се рогушити и дурити, иначе у том погледу хладнокрвни Спяхин орган сарајевска „Правда”, па иако је симпатизер Његове Еминенције, ипак се пита: „Је ли још средњи век?” А у свом прошлогодишњем 28 броју вели: „Господин др. Ујчић истакао је да у Југославији живи милион и по муслимана, који већином, нарочито они у Босни и Херцеговини, говоре нашим језиком. Судбина ових душа не може да буде индиферентна католицима, који имају нарочите родољубиве и крвне дужности према њима. Предмет је достојан озбиљног и савјесног проучавања и овај проблем се не смије никада заборавити. Покојни надбискуп Штадлер саградио је сарајевску катедралу за обраћање Босне, али његово мисионарско дело било је

спријечавано драстичним средствима. Данас је такав рад још тежи, али није немогућ. Постоје пропагандистичка средства и нарочити путеви, који су познати само Господу. Треба молити и радити према инспирацији с неба”.

„Правда” је на ово додала још један платонски коментар, али иако је био платонски, тешко је погодио политички дамар г. дра Мехмеда Спахе, јер г. Спахо у својој политичкој каријери, од изјаве о Тисиној афери па све док није сео на фотељу министра саобраћаја у данашњој Влади, није никад упозоравао своје масе на те опасности по Дин и Ислам, него је увек његов прст упозорења био окренут према националном и Југословенском Београду. Католичка пропаганда за Ислам није била опасна, а национални Београд био је опасан. На таквом указивању прстом на Београд, Господин Спахо је стицао политички капитал, којим данас располаже. Он никада није својим масама на хутбама прочитао „Осерваторе Романо” ни одредбе надбискупа Шарића да се у римокатоличке цркве забрањује улазити у фесу, али је увек говорио свој „вау-вау” опасности за Ислам од националног Београда. (Одобравање и пљескање на левици). Па, ради овога, напред поменутог чланка у „Правди” и платонског коментара изјаве др. Ујчића, морао је сиромаш Узејрага Хаџихасановић, Спахин хрватски аташе, поред својих хефтичних зијарета, замолити нарочиту аудијенцију, да би уверио Његову Еминенцију о др. Спахиној непоколебљивој хрватској лојалности у данашњој Влади и указати му на живу гаранцију, на дра Шефкију Бехмена.

Али, господо, ја мислим да се г. др. Спахо не треба више бојати за Ислам. Ислам је стекао свог моћног заштитника, не у својој сопственој регенерисаној снази европеизацијом, модернизацијом и реформацијом, Ислам је стекао свог моћног заштитника у Бениту Мусолинију, који је опасао Пејгамберову сабљу.

Господо народни посланици, овим што сам до сада изложио била је политичка страна Конкордата ради које морам гласати против. Постоји још и други разлог ради кога морам гласати против, што пропаганда удара на просвећеност и слободну мисао, која је одраз двадесетог века.

Наш историјски рефлектор двадесетог века осветљава нам у тринаестом веку, попут Рембрантове слике, два знаменита савременика: Тому Аквинскога и Роцера Бекна. Први утемељитељ папизма, а други утемељитељ двадесетог века осветљеног електриком, уздигнутом на крилима авијона и развеселеног радиофонијом. Први је оглашен за свеца, а други је као вештац бачен на вечну робију. После ових савременика календар се пунио именима светаца, а индекс се пунио именима генијалних вештаца. Кад бих набрајао примере историјски заслуга по човечанство једних и других, од Галилеја до Пастера, али не нашега Пастера, господине Министре Ђуро Јанковићу, него оног правог Пастера (Смех на левици) одвело би ме далеко. Кад бих вам испричао како је Галилеј увредио достојанство Папе својом научном тезом да је земља мања од сунца, јер је тиме омаловажио земљу на којој се налази папски престо, кад бих вам причао колики су вандализам били крсташки ратови вођени против културе, јер је тада културни пехар био у рукама Арапа, кога смо ми, просвећени европејци, тек касније наследили, кад бих вам причао о нехуманости инквизиције, за време које је Борџијска

избезумљеност отсецала најученије главе, извело би ме из оквира говора, али бих навео безброј разлога, који ми не дозвољавају да гласам за овакав Конкордат.

Потпретседник Фрањо Марки: Молим Вас, господине говорниче, да не наводите много примера, јер имате још свега пет минута времена.

Мустафа Мулалић (наставља): Читав средњи век, а нарочито нови век је век организоване борбе просвећености и слободне мисли против заслепљености. Уиклиф, Савонарола, Мартин Лутер са својих 95 теза, Јан Хус, Фридрих II, Емска пункција, Толеранцпатент цара Јосипа II, Густав Флорбер, Волтер итд. били су претече и вође дуготрајне борбе за победу просвећене мисли. Али, господо, није се могло ипак обистинити Волтерово мишљење, да се „Колос” може срушити ако би се нашло само пет шест професора, који би заједнички предводили борбу. Овај Колос имао је увек начина и могућности да се одржи у центру међународне политике, чак и онда, када се мислило да га је Наполеон уистину срушио заробивши Папу Пија VII, јер чим га је пустио, то јест, чим је Наполеон починио своју историјску грешку, Рим се реорганизовао и извукао своје зарђало оружје. Понтификат женијалног Лава XIII дошао је до сазнања, да се против просвећености не може борити средњовековним методама, па се прихватио најмодернијег оружја, прихватио се језуитизма, са којим се, ево, и наша мала снага има да ухвати у коштац. Језуитизам је врло пажљив, сусретљив, љубазан и насмејан. Сусрећемо га од Галибертија, који је, рекли бисмо, покорно и покајнички пред Бизмарком присуствовао Виљемовим јубиларним свечаностима на изненађење читавог света, а нарочито царице Августине, која му за ручком доноси: „Пазите добро на овај сто, Монсињоре, он има историјско значење, јер је данас први пут изасланик Папе сео за сто прускога краља”. Језуитизам је успео да на пристер-јубилеум Пија IX доведе у Рим и изасланика самога Калифа, а Гледстон није могао пренебрегнути да не позове Папу на јубилеј краљице Викторије. И тако се борба води у језуитским рукавицама. После светског рата сви народи желе да раставе цркву од државе, да веру предају слободном уверењу појединца, у том правцу Лудендорф и Хитлер иду до неопанизма, а у Шпанији на том питању паде престоље и земља се окупа у властитој крви.

Ми смо једини који се у савремено доба бавимо питањем Конкордата и ми смо једини, пред којим се Парламентом налази Конкордат ради ратификације. Кад није успео Гвоздени канцелар, — а мени је жао што ми је скраћено време да и о том говорим, — кад нису успели Таљеран, Метерних, Гледстон, учитељи савремене дипломатије, ја мислим да неће успети ни г. др. Милан Стојадиновић да надмудри папистичку дипломатију. И у његовој руци пушка Вука Мандушића неће бити убојита.

Е, господо, сада се питајмо, у чему ће страдати наш културни интерес ратификацијом оваког Конкордата. То ћемо одмах видети чим се црна пропаганда увуче у све наше просветне и културне институције. Наша национална култура убрзо ће попримити место словенске топлине и духа, леден израз папистичког интелектуализма и ерудициона-

лизма, против кога се борио највећи гениј света, Толстојев „ничево“.

Тај ледени интелектуализам је бесплодан. Погледајмо кроз историју, шта је учинио за процват културе, науке, технике, индустрије, привреде итд., а шта може учинити за данашње социјално незбринуту, ратовима и економским кризама изнурено човечанство, сем дарезљивог делења сакраментарне утехе, коју опет апотекарски наплаћује. Шта је у историји предузео папизам да спречи ратове и покоље, сем ако их није сам рафинирано инсценирао. Вилзон је одиграо улогу Папе, а не Пије X и Бенедикт XV. Зар шпански покољ може бити „у славу Бога на небу и мир људима на земљи“?

Али, господо, поред велике штете коју ће Конкордатом претрпети наш културни интерес, угрожен је и те како наш национални интерес.

Нека ми буде дозвољено да место „три прстена“ исприповедим једну ђачку реминисценцију нашег колеге г. др. Вјекослава Милетића.

Један млади идеалиста пун заноса, разбарушен и црвен од националистичког идеализма седи у гимназијској класи. Час је историје. Можда је његово руменило и помало знак страха да га професор неприправног не прозове пред катедру. Али није имао среће. Професор извади нотес из цепа и прозва: Нека дође Лујо. Наш Лујо изађе пред катедру, а професор постави прво питање: — Кажи ми, Лујо, који су народи словенске крви. Питање беше лако и једноставно и Лујо без премисљања набраја: Хрвати, Срби, Словенци, Бугари, Чеси, Словаци, Пољаци, Руси и Лужички Срби.

— Добро, вели професор, а сада ми наброј све словенске народе римокатоличке вероисповести. То је питање било мало теже, Лујо се мало замисли, али их брзо својим јужњачким темпераментом наброји: Хрвати, Словенци, Словаци, Чеси, Пољаци.

— Дед ми сад кажи: који од тих словенских римокатоличких народа ужива своју државну слободу? Бога ми, тешко питање, јер је то било давно пре светског рата, па се Лујо озбиљно замисли. Труди се силом да пронађе бар једнога, али кад не успе, плану: — Госпе ми, нема ни једнога.

— Добро, вели професор, а сада ми нађи један словенски народ православне вероисповести, који нема своје слободне државе, запита опет мало чудноватим тоном професор и преко наочара погледа радознано Лују, који пребуре по памети, шапуће у себи, и кад не нађе, на исти начин одговори: — Нема ни један.

Професор мало помаче наочаре на носу и заповеди: — Седи, врло добро. Лујо сав забезекнут хтеде упитати зашто му поставља овака питања, која не спадају у данашњу лекцију, али осећајући у себи строгост професорова ауторитета, седе гримасирајући према колегама на своје место. Није разумео зашто га је професор питао, а, како ми се чини, да га још ни данас не разуме.

Дакле, господо, овом малом реминисценцијом из ђачких времена нашег колеге, нашег симпатичног Лује, хтео сам да укажем, да су наша браћа Хрвати изгубили своју државну самосталност одмах, чим су свом националном идеалу претпоставили папистички идеал „рекреације Римског Царства“. Узалудна су била сва каснија кајања, немо-

ћан је био Гргур Нински и сви редом илирски национални романтичари, узалудно је и Штросмајер беседио: „Господ је дао својој цркви таку уредбу, која је кадра зајемчити колико ред, толико исто слободу. Такво папство које је уплетено у све најситније послове света и које се претворило у чисто талијанску институцију, очито не одговара ни идеји ни смеру Господа“.

Још мање је могао успети блаженопочивши бискуп Учелини у данашњим затрованим приликама.

Не замерите ми, господо народни посланици, ако овог момента, при помену овог великог југословенског имена, у знак дубоког пијетета и благодарности југословенског националисте према великом националном борцу бискупу Учелинију, прекинем свој говор за једну минуту.

(Прекида свој говор за 1 минут).

Слава Учелинију. (Гласови: Слава му.)

Колико папизам држи до хрватског национализма, можемо видети писање „Католичког Тједника“: Црква је наднародна, али делује у оквиру народа. Људи за пропаганду су узети из народа, јер боље познају менталитет, темперамент, тежње итд. Једино национална форма одговара савременим потребама.

Докле год наши Хрвати не буду славили свога Ђирила и Методија, Св. Јеронима Стридонскога, Гргура Нинскога и Штросмајера својим срцем и језиком као своје националне свеце и докле не буду сами, из своје средине побожних људи, бирали своје духовне претставнике као и остале вере у нашој Отаџбини, њихов ће национални осећај раздирати Рим и срце ће им откидати од њиховог етничког тела, то јест, од њихове југословенске братске заједнице. Све докле Рим ће ометати и онемогућивати наше југословенско национално и духовно амалгамисање и наше унутарње политичко консолидовање. Папизам је већ нашао начина, да у наш млади државни организам убаци семе Ирског ултрамонтанизма, против кога се борио покојни Стјепан Радић, па је заједно са Пашићем одбацио Конкордат 1925 године иако је био много повољнији од овога.

Да закључим, господо народни посланици.

Оволико сам имао да кажем о Конкордату и изнео сам разлоге ради којих не могу гласати за Конкордат. Ја се надам да сам оборио две тврдње: да је Конкордат закон, којим се регулишу односи римокатоличке вере са Југославијом, јер је однос између Југославије и римокатоличке вере савршено регулисан нашим основним земаљским законима, нашим Уставом, како је регулисан и са осталим вероисповестима.

Ако би постојало, међутим, још штогод, што би требало решити у односу међуверском и са државом, а тих питања сигурно да има, као што је нпр. питање социјалног осигурања свештенства, изједначење календара, изједначење писма и дијалекта итд. то се све може регулисати унутрашњим земаљским законом.

Господо, хтео бих још једну тврдњу да оборим, која се нарочито чује по кулоарима овога високог Дома, да овај Конкордат има свој председан у Закону о Исламској верској заједници. Тога председана нема. Закон о Исламској верској заједници толико је бедан да би могао бити председаном Конкордату, и да би својом материјал-

ном садржином, која је демагошки стилизована, а не претставља никакву реалност, могао послужити за базу постављања захтева адекватних права римокатоличке цркве. Сва материјална страна, сем плата и аутомобила, наба и реиса је мртво слово на хартији.

Ја мислим, да римокатоличкој цркви није до тога да се оваквим законом сроза од узвишене вере на ниво обичне политичке партије. Ја мислим, да није у интересу римокатоличке цркве да се донесе Конкордат не нормалним путем легислативе, него да буде резултат само воље двојице Министара у овој Влади.

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, тај закон, ако буде донесен, донеће Народна скупштина Краљевине Југославије. (Жагор на левици).

Мустафа Мулалић (наставља): Ја се слажем са господином председавајућим и верујем, да ће овај закон донети Народно претставништво, али наравно са својом већином, која се састоји из министромана, министроида, министрофила и гувернаменталаца итд. (Одобравање на левици. — Протести на десници.)

Ја мислим да римокатоличкој цркви није стало до тога, да се оваквим законом као што је онај о Исламској верској заједници прогласи једно пролазно политичко лице, кога је савремена психоза изнела за вођу, „Калифом“, да се том „Калифи“ подреди читава верска хијерархија, као што је Закон о Исламској верској заједници прогласио „Калифом“ и др. Мехмеда Спаху и подредио му све верске службенике од Реис-ул-улеме до последњег сеоског хоџице. (Одобравање на левици.)

Католичкој цркви није у интересу да у своју хијерархију увлачи непотизам, као што је случај са непотизмом господина д-ра Мехмеда Спахе, кога му гарантује Закон о Исламској верској заједници.

Ја мислим да под режимом тога непотизма не би конвенирало римокатоличкој цркви да нпр. г. Мачек смени Бауера и Шарића, а на њихова места доведе своје рођаке, као што је г. Спахо смењено рахметли Маглајлића и све муфтије, да доведе свога брата и своје непотистичке миљенике.

Ја мислим, да римокатоличкој цркви не би било у интересу да даде својим верницима онаква права у управљању са црквеном имовином и у решавању аутономних верско просветних питања, каква је дао Закон о ИВЗ својим верницима. Немојте се заваравати, ако мислите да је милијон и по муслимана задовољно са својим Законом о ИВЗ. Отварање Вакуфско меарифског сабора у Сарајеву, који је на онако демократски начин изабран, није знак тога задовољства. То нису били избори него савршена верска апстиненција, која у себи крије и политичку симптоматичност. Ви сте можда прочитали у штампи, како је добни претседник Вакуфско-меарифског сабора у Сарајеву отворио Сабор речима: „да отвара први сабор кога је изабрала народна воља“, та воља је најординарнији филсификат, јер избори нису ни вршени, јер је г. др. Спахо као активни министар наметнуо своју кандидацију свима окрузима, јер није дао друге листе и јер се гласање није ни извршило. На тај је начин успео, да за чланове Сабора протури само своје рођаке и своје непотистичке миљенике, што свакако не претставља задовољство муслимана. Чак ни тим изабраним члановима

није дозволио слободу воље, па је присуствујући на конституционалној седници излазећи лично на говорницу наметнуо све саборске одборе и комисије. Заборавио је да само још једну изабере. Та комисија треба само два члана, а служила би санитетским сврхама, имајући увек у приправности поњаву, у коју би стрпала извесне чланове, ако их нађе у јарцима, да би могли да га преведу у ријасет...

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, ја сам веровао да ћете Ви завршити свој говор, а ево ја овде стојим и чекам 10 минута.

Мустафа Мулалић (наставља): Господо народни посланици, сви наши међуверски односи решени су Уставом. Све наше признате вероисповести имају пуну слободу исповедања. Сва црквена имовина и сам култ ужива пуну законску заштиту. И без Конкордата у нашим међуверским односима неће доћи до несугласица, ако се само не умеша неко трећи са стране, а мешање тога трећег не можемо одобрити овим законом о Конкордату. Међу нашим верама постоје и услови и елементи за здрав синкретизам, који би био здрава основа за стварање наше националне културе. У све три наше вере постоји један заједнички, исконски, религиозни елеменат, који је наслеђен од нашег преисторијског духовног јединства, кога ни туђе културе, кроз све хисторијске перипетије, нису могле искоренити из душе нашег народа. Тај заједнички религиозни елеменат подгрејава у потсвети Југословена његову исконску словенску тежњу за националним уједињењем. Он је у нашој потсвети толико јак да ослабљује све религиозне интрасигентности, кад ове не би у оквиру савременог клерикалистичког религиозизма, биле засејаване са стране, изван наших националних граница туђинским тенденцијама. Ми још увек имамо заједничке виле, вештице, вукодлаке, вампире и троглаве. Ми имамо заједничку Весну, Ђурђевдан и Ивањданске ватре. Имамо свој појам о души, која лебди на крилима лептира, о паклу и његовој пламеној магли, о рају као убавој башти са дрветом од светла, дафином, липом, босиоком и перуником, са студенцем живе воде из кога тече медовина. То је наш заједнички мит и религиозни осећај, као јак елеменат за наше складно саживљење, иако смо у три универзална верска тобора.

Век верских борби је прошао. Светло двадесетог века осветљава човечанству друге путеве. Средњовековни пароксизам верских борби не сме мо преносити на наше национално и духовно уједињавање. Не правимо од најидеалнијег осећања, од вере и морала, љути отров, који ће згрушавати наш национални виталитет и који ће руинирати наш млади државни организам, тешком муком и великим жртвама однегован.

Кроз наше вере, кроз заједничке узвишене принципе љубави и мира, уједињујмо и наша национална осећања, јер смо кроз историју тешко искуство скупо платили. На Опленцу запалимо заједничку свећу наше братске љубави, поштујући Свевишњег Бога, који нам је ипак... ипак... заједнички. (Бурно плескање на левици.)

Потпретседник Фрањо Маркић: Има реч народни посланик г. Миливоје Перић.

Миливоје Перић: Господо народни посланици, овај законски предлог о Конкордату посматрају само са становишта општих, државних и народ-

них интереса. Заштита тих интереса треба да буде врховни циљ свакога родољубивог држављанина, а поготову чланова овога Дома. У чему су ти интереси? Очигледно у томе: да наша државна и народна заједница буде чврста и складна целина; јер само као чврста и складна целина, моћи ће бити моћна и снажна целина, а само као моћна и снажна целина биће сигурна гаранција за што дужу потпунију народну независност и државну самосталност.

Господо, да наша државна и народна заједница буде чврста и складна нужно је да буде постављена и одржавана на здравим и солидним основама. Јер трошни темељи значе и трошну зграду. Државна зграда може имати граничне стубове, дивне орнаменте, кровну конструкцију од сувога злата, па ипак ће бити склона паду. Први јачи друштвени потрес и буре срушиће ту зграду.

Господо, да би наша државна и народна заједница била чврста и складна целина нужно је да јој буде обезбеђен, у првом реду, верски мир. Према томе, питање вере проблем је од првокласне важности. Ово питање није сложено; није тешко кад огромна већина народа у држави припада само једној вероисповести. У том случају верска заједница и државна заједница јесу лице и наличје једне ствари, у суштини које је сам народ. Ту смо у присуству теократија. Таква теократија била је православна Русија, протестанска Немачка и католичка теократија у Аустро-Угарској. Слично је било и у Србији. Православна вера била је државна вера, дакле срасла је била са народом. Она је служила држави и држава њој.

Али, господо, питање верско постаје много сложеније и теже када смо у присуству више вероисповедних заједница. Свака вероисповедна заједница има, природно, тежње за проширењем. У једној држави једна вероисповедна заједница може се ширити само на рачун друге. Та тежња код једне изазива, природно, отпор код друге, а то доводи до трења, а трење се извргава у сукоб, који морају, на крају крајева, створити верске немире, верске потресе, — оно што може да буде кобно, судбоносно за народну и државну заједницу.

Верско питање у нашој земљи је компликовано и тешко. Ми Јужни словени населили смо се у овим странама, где су владала два утицаја, један из Рима, а други из Византије. Та два моћна утицаја била су једнако у борби око превласти. Та два моћна утицаја у тој борби, поделила су нас, Јужне Словене, на два дела. Један део потпао је под утицај Византије, а други део под утицај Рима.

И тако старо Римско царство, и Западно и оно Источно, налази се у нашој Југославији. Управо, наша Југославија јесте Римско царство у малом.

Господо, у нашој Југославији верски проблем је компликован и тежак. Од укупног броја становништва око 86 одсто је хришћана католичке и православне деноминације, а то значи, претежан број јесу хришћани. Претежан број, који је прирлио, држи и исповеда хришћанску концепцију. Али, разлика између Истока и Запада јесте она разлика која је највећа и која, на крају крајева, може бити судбоносна за нашу земљу. У нама живе моћни утицаји Рима и Византије. Ти моћни

утицаји притајено се боре и могу довести до отвореног сукоба.

Да такве крупне разлике постоје у нама, да ти туђински утицаји живе у нама доказ су држања водећих људи са оне стране који су увек исказивали тежње да северо-западна половина наше земље треба да буде организована као засебна заједница. Ја овде помињем држање Др. Антона Корощца 1917 године у јануару и мају месецу, где је тражио, да се сви Југословени у Аустро-угарској монархији, са претежно католичким вероисповедањем, удруже у једно. Он је такав став имао и 1918 године, када је у Женеви тражио да сви Југословени под Аустро-угарском монархијом образују једну државу, а сви југоисточни делови наше државе образују другу државу, па да се те две државе споје и направе дуалистичку монархију. Северозападни део настањен је претежно католицима, а југоисточни претежно православнима. У том смислу је Др. Анте Трумбић ту скоро чинио предлог. Као што видите, провала између Запада и Истока није тако мала. Зато верски проблем мора да привлачи нарочиту бригу и старање свих родољубивих људи.

Да би тај верски проблем био решен како треба он нужно мора да задовољи извесне захтеве. Има три захтева. Прво, треба да се све вероисповедне заједнице уреду по паритетном систему т. ј. систему равноправности. Али се равноправност не може сматрати материјалистички, механички, апсолутно, јер у природи не постоји једнакост, те према томе ни све вероисповести не могу бити равноправне у буквалном смислу речи. Њихове субјективне квалификације су различите и према томе и њихови односи морају бити различити. Шта значи верска равноправност? То је да држава све вероисповести држи на подједнаком одстојању, да све признате верске заједнице буду према њој у потпуној блискости, да према свима државама буде једнака, да не буде према једнима маћеха, а према другима мајка. Али то не значи да држава свима признатим верским заједницама треба да да оно што даје једној, да даје и другој, или у сразмери величине што даје једној, да даје другој. То значи да држава треба да да свакој верској заједници оно што њој припада, оно што је њој нужно, да би могла да опстоји и да се развија.

Други нужан захтев за уређење верског питања код нас јесте да држава преузме да сама изводи или да контролише извођење васпитања да се васпостави и одржава дух сношљивости, дух верске толеранције.

Ја сам малочас рекао да свака вера у себи садржи тежње за проширењем. Те тежње за проширењем испољене на једној страни одмах изазивају отпор на другој страни. Васпитање у духу верске помирљивости и верске сношљивости учиниће да људи могу боље да разумеју друге вероисповести, да имају дух више помирљив, да у даној околности могу лакше доћи до споразума.

Грађани наши, наоружани духом верске сношљивости и помирљивости, наћи ће увек базу за споразум и на тај начин верски неспоразуми, несугласице, и сукоби биће избегнути. Према томе верски мир биће осигуран.

Трећи захтев био би да држава, дајући свакој вероисповедној заједници оно што јој припада, за себе очува довољно да може бити увек своја.

Држава мора бити и остати према верским заједницама довољно своја, ако не потпуно своја.

Шта то значи? То значи, господо, да држава мора да држи вођице од целокупног народног и државног живота у својим шакама; она мора бити вођа, стваралац јавног поретка.

Према томе, ако је држава једној верској заједници дала више но што јој припада, то не би био никакав разлог да и друга верска заједница то исто тражи. Има више разлога да се одузме од оне верске заједнице којој је више дато а не да се и другој то исто да.

Овде је у питању да се регулише однос државе према римокатоличкој верској заједници. То питање између државе и римокатоличке верске заједнице може бити регулисано на два начина: држава просто може донети један унутрашњи закон о регулисању односа римокатолика према себи, и држава може са Светом Столицом постићи један уговор, који се зове Конкордат, којим ће бити регулисани ти односи.

Од та два начина ја сматрам да је бољи онај први, а то са следећих разлога:

Већина је држава које немају Конкордат. Већина је држава које су, уопште, питање верских заједница регулисале унутрашњим законом;

Друго, сви конкордати закључени између држава и Римске столице носе у себи клицу сукоба између Свете Столице и саме државе, међу потписницима, контрахентима тога уговора. Познате су већ заваде које се пред нашим очима одигравају, а немамо ни један случај код држава, које су законом регулисале те своје односе, да су до таквих сукоба долазиле. Важно је и битно у тој ствари, да се римокатоличкој цркви да што јој треба да се да, било на један или други начин;

Треће, сам Конкордат као један уговор претставља формално једну неравноправност према другим вероисповестима. Он није само један унутрашњи закон, он је у исто време уговор и у колико везује државу, она је везаних руку, није у могућности да према приликама и потребама унутра у својој земљи измени тај закон, да дате власти одузме у даном тренутку или да нове подари римокатоличкој цркви. Држава, очигледно, има слободније руке онда кад је питање односа са римокатоличком верском заједницом регулисала законом. Али та формална неједнакост и стварна је неједнакост. Конкордат самим тим што је Конкордат ремети основни принцип, а то је верска равноправност. Узмимо сад по нашем пројекту Конкордата. У њему су унети неки прописи позитивног кривичног и цивилног права. Света Столица није сматрала за довољну гаранцију што су ти прописи већ у нашем праву. Она тражи још веће гаранције да те одредбе из текста наших закона унесе и у Конкордат и унела их, знајући, да ће Конкордат бити теже мењан него један закон.

Кад ствари овако поставимо и знамо нужне захтеве за исправно регулисање унутрашњих односа између државе и појединих верских заједница, онда према тим захтевима да испитамо садржину нашег Конкордата.

Да ли његова садржина одговара овим захтевима, да ли та садржина не ремети, не вређа основне постулате за праведно и правилно уређење верских односа?

Ја ћу, господо, извршити једну сумарну али упоредну анализу. Јер оно што је речено трудићу

се да избегнем и да не понављам; али, господо, ако не вреди понављати, вреди допунити и вреди нагласити. Ја ћу се одмах задржати на чл. 1.

Члан 1 унео је место „Слободно вршење вере” — „Слободно вршење мисије”. Господо, каже се, па то је исто израз, то исто значи. Било вера, било мисија, то на исто излази. Али, господо, ми знамо да тако није, а да тако није најјаснији је доказ то, што се у 12 познатих Конкордата закључених са европским државама тај израз „мисија” нигде не употребљава. Први случај да је Света Столица у једном Конкордату употребила реч „мисија”, то је наш Конкордат. Господо, да ли је то случајно? Ко познаје вијугаву оштроумност и виспреност ватиканске дипломатије, тај зна да она ништа случајно не ради, да она све предвиђа. И све што је стављено, то је стављено са намером и са одређеним циљем. Господо, ако тај израз „мисија” има исто значење као и „вера”, нека се измени, нека се на место речи „мисија” стави реч „вера”, нека се и у нашем случају поступи онако као и у другим случајевима конкордата.

Господо, ја ћу се задржати сада на члановима 3, 10 и 13. Ти чланови Конкордата се односе на постављање бискупа, жупника и гаранцију њиховог положаја у самој земљи. По тим прописима наша држава нема апсолутно никакве ингеренције у постављању бискупа. То питање да ли постоји каква замерка, јесте чисто формално питање. Света Столица на замерке које би наша влада учинила не мора се ни осврнути. Исто тако Света Столица може поставити кога хоће за бискупа, може поставити човека који је одан држави а може поставити и човека који није одан држави. Кад би Света Столица постављала за бискупе људе национално тако исправне као што је био покојни Штросмајер, наш у истину човек национално свете усмене, онда, господо, против таквог постављања не бисмо имали ништа; али ми знамо да избор Свете Столице може бити и другачији. Ми из искуства знамо да су на бискупским местима седели људи који нису били одани националном и државном јединству, а седе и данас.

Господо, бискуп има право да именује жупнике, као и да укида постојеће жупе, да ствара нове жупе. И у том случају то се врши без апсолутно икаквог учешћа државе. Бискуп може поставити кога хоће за жупника.

Али, господо, што је још интересантније, то је члан 13. По томе члану 13 жупници који би својим понашањем били опасни по јавни поредак, државна власт, држава нема могућности да такве жупнике смени; она има само да захтева њихово смењивање од стране бискупа. Бискуп таквом позиву може се одазвати а може се и не одазвати. То значи да у том случају један жупник, који би претстављао опасност за јавни поредак, могао би остати онде кад држава не би желела и кад би држава употребила све, што јој сам Конкордат допушта да он буде уклоњен.

Господо, цела ова одредба члана 13 није много јасна. Али ипак јасно је то, да се том одредбом пружи потпуна заштита римског клера, бискупа и жупника, од сваког прогона државне власти, и ако би они били повини; они би као и сваки појединац требало да буду подвргнути и пред власти изведени да одговарају и поднесу последице свога рђавог поступања. Ја вас, господо, питам према овоме Конкордату да ли је држави у

овом сектору државног и народног живота ишта остављено? И да ли је она препустила цео тај сектор без своје интервенције Римској Столици?

Господо, члан 14 и члан 37 одељак I говоре да Римско канонско право има се сматрати као да је наше земље право и да има принудну и потпуну важност у границама наше државе, и да све наше власти које су по § 15 дужне да извршују наредбе и пресуде црквених власти, дужне су да извршују и пресуде донесене на основу таквога права. Све наше друго право унутрашње може се мењати, али ово Канонско право може се мењати само онда, ако се измењује Конкордат. То значи да је Канонско право римске цркве државни закон првога реда у границама Југославије. Оно је закон већега ранга него сам наш Устав.

Господо, задржаћу се на члану 18. Члан 18 говори о државној помоћи. Државна помоћ регулисана је у члану 11 Устава и ту су дана два критеријума за процену и расподелу државне помоћи, а то је стварна потреба и број верника односно припадника вере. Та комбинација између те две мере оправдава правилну поделу; а, међутим, Конкордат је напустио то и усвојио само мерило сразмере у броју верника. Господо, то се правда верском равноправношћу. Ја сам малочас додирнуо паритетни систем и том приликом рекао сам да се паритетни систем не може механички и апсолутно тумачити и спроводити, јер оно што припада једном не припада другом. Капа једне величине не иде на свачију главу. Све верске заједнице нису исте. Једна има један квалитет, а друга има други квалитет. Верске заједнице нису израђене по једном обрасцу. Према томе, верске заједнице различито састављене имају и различите потребе и одмеравање државне помоћи само по броју припадника верских у пракси показује се као неоправдано.

Малочас сам рекао, а и сад понављам, да се паритетни систем има разумети тако да се свакој верској заједници да што јој припада *suum cuique*.

Например, муслиманска верска заједница. Ова верска заједница има дужност да оправдава имовинске односе својих верних. Такву једну дужност нема ни једна хришћанска верска заједница. Та дужност која пада на верску заједницу муслиманску ствара потребу, која се на овај начин мора задовољити. Следствено, муслиманска верска заједница, с једне стране, и верске заједнице православна и римокатоличка, с друге стране, немају исте субјективне квалификације. А без истих субјективних квалификација не могу имати ни исту државну помоћ.

Друго, господо, о чему мора да се води рачун, то је и сама могућност појединих црквених заједница. Имате, на пример, црквених заједница које су имућне, које имају својих заклада и прихода од својих фондова у тој мери да им није нужна и сразмерно својих верних помоћ од стране државе као другим верским заједницама које тога немају. Ја нарочито морам да истакнем ово питање о државној помоћи у вези са чл. 20, 21 и 22, где се говори о повластицама које су дане римокатоличкој верској заједници на рачун народне и државне целине у облику разних накнада.

Господо, муслиманска организација има од прилике два пута већу државну помоћ но што их имају организације православне и римокатоличке цркве. Ако би се применио исти критеријум који је унесен у Конкордат, онда би морало да се до-

пусти да православне и римокатоличке заједнице добију још једанпут колико имају, па да би се изравнале са муслиманском верском заједницом у том погледу. Кад би се тим путем пошло, онда би таква сразмера учинила не само једну неправду него би још и непотребно и тешко оптеретила државне финансије. Посматрајући, дакле, ову одредбу Конкордата, мора се истаћи, да је она повредила Устав у чл. 11 и да је исто тако повредила и паритетни систем у својој основи.

Господо, да се задржимо на члановима 20, 21 и 22. Ти чланови говоре, и то прво, чл. 20: да се сви верски фондови који су постојали још за време Јосифа II, дакле пре 150 година, врате римокатоличкој цркви.

Чл. 22 говори о томе да се патронатски односи укидају, а да накнаду даје држава. Накнаду треба да да држава и уколико се не буде остварио повраћај добара верског фонда. Најзад, чл. 22 односи се и на репарације које треба да се учине римокатоличкој цркви у случајевима експропријација извршених за аграрну реформу.

Господо, кад ове одредбе буду изгласане од стране законодавног тела, постаће законом. А кад постану законом, тим самим ствара се обавеза за државу. А чим се створи обавеза за државу, одмах мора да се нађе извор да се тој обавези одговори. Да би могли да знамо да ли је држава у могућности да овакву обавезу прими и да јој одговори, треба да нам се, бар приближно, каже на које суме, на који износ треба да гласи ова накнада коју држава треба да да римокатоличкој верској заједници.

Господо, у сравњењу са осталим конкордацима, данас постојећим, могу да кажем да ни у једном од њих није држава примила на себе ни овакву нити њој сличну обавезу. Једино у конкордату закљученом са Пољском стоји да ће се пољска држава накнадно споразумети са Ватиканом у овом питању.

Примајући, дакле, ову одредбу ми стварамо једну огромну обавезу за саму државу, не знајући колики ће њен износ бити. Свакако, господо, када друге државе нису примиле такву обавезу — није је примила ни Италија која је католичка држава; није је примила ни Пољска која је такође католичка земља; напротив, у конкордату са Италијом стоји да патронатски односи могу бити укинати без икакве накнаде — откуда онда, господо, да ми ту обавезу према римокатоличкој цркви примимо?

Господо, нарочито су тешке одредбе о школству. То су одредбе члана 24, 25, 26, 27 и 28. Школство је врло важно васпитно сретство. Кад знамо из каквих је елемената састављена наша Југославија, онда сва васпитна сретства треба да буду у државним рукама. Јер какву децу васпитамо такву ћемо и државу имати. Ако се деца буду васпитала у духу државног и народног јединства онда ће они сигурно бити поборници државног и народног јединства. (Одобравање на левици). Ако се деца буду васпитала у духу верског и племенског сепаратизма, несумњиво је да ће у своме доцнијем животу остати на том истом становишту.

По члану 24 овог Конкордата семеништа су у потпуној зависности од бискупа. Ту не постоји никаква државна контрола. Бискупи састављају програм, бискупи изводе програм, бискупи постављају професоре. Држава не треба да се инте-

ресује ни какви су ти програми, ни како се они изводе, ни да ли се свештеници васпитавају у духу јединства државног и народног или се упућују у духу верског и племенског сепаратизма. Тако стоји, господо, и са професорима на конфесионалним школама. Бискупи могу да стварају конфесионалне школе без припита државе. Исто тако бискупи могу да стварају програм рада у тим школама. Надзор државе над конфесионалним школама врло је сумњив. Има једна реченица где се овлашћује држава да може присуствовати приликом испита зрелости, и ништа више. У другим конкордатима конфесионалне школе стављене су на равну ногу са приватним школама. Конфесионалне школе могу се оснивати по закону који постоји о приватним школама, то значи само са посебним одобрењем Министра просвете и под његовим надзором.

Тако стоји, господо, и са наставом богословском на Универзитету. И ту и програм и саме наставнике Свети Отац Папа сам поставља.

Господо, тако стоји са наставом.

С друге стране, држава је допустила да у свима школама, приватним, јавним и стручним, веронаука буде обавезан предмет и то најмање два часа недељно. Наставу имају да врше катихете који не могу бити постављени без припита и одобрења надлежног бискупа. Надлежни бискуп када одузме канонску мисију једноме катихети, он је дисквалификован за предавање веронауке и самим тим смењен. Даље, у даљем ставу овога члана одређује се што могу садржавати школски уџбеници, и то је одређено негативно. Школски уџбеници не могу садржавати ништа што је противно начелима католичке вере и што вређа верске осећаје католичких ученика. Ово друго мерило је неодређено. Према томе, у целој нашој држави школски уџбеници имају да се саобразе начелима католичке вероисповести и на тај начин целокупно наше образовање има, у неку руку, да добије печат католичанства.

Али сматрам, да је најтежа одредба која каже да ће се наставници узимати у сразмери броја ученика верника, припадника појединих вера. Таква одредба била је унесена у конкордат са Аустроугарском 1855 године, још у оно време које је било близу средњег века, доба реформације и противреформације. Таква одредба изазвала је незадовољство у целој царевини и због те одредбе после 15 година исти конкордат морао је бити укинут.

Ова одредба, поред тога што одузима нашој држави својство да буде своја, њену суверену власт, што јој одузима право за васпитање, она ремети и начело толеранције и верске трпеливости, оно начело које је изражено у ономе „Брат је мио које вере био”.

Господо, задржаћу се на војним свештеницима. Војни свештеници католици биће постављени од стране ординарија војног, војног бискупа. Војног бискупа поставља Папа. По самој својој дискрецији војне свештенике поставља ординариј. Света Столица прописује и статут о уређењу војносвештеничке службе и о дисциплинској одговорности војно католичког свештеника. Света Столица, чији је шеф један страни владар, на овај начин потпуно се меша у састав и рад наше војске.

Овакве одредбе нема ни у једноме до сада познатом конкордату, она се налази искључиво у нашем Конкордату. Она мора да ремети добар ред ствари у нашој војсци. Сви војни чиновници уопште долазе под једну команду, и јединство команде захтева да и сви војни свештеници дисциплински и правно морају бити одговорни командантима својих јединица. Овом одредбом повређен је основни захтев да држава у овоме важном сектору државног живота буде своја.

Најзад, господо, члан 32 говори о мешовитим браковима. Г. Министар правде додирнуо се ове ствари. Иначе, ми досада нисмо чули од стране владе ништа конкретно о одредбама овог Конкордата. Г. Претседник Владе ни једном речи није конкретно додирнуо ни једну његову одредбу.

Он је говорио више у причама и у фразама, а никако стварно о материји која се у Конкордату налази.

Али, г. Министар правде — било је интересно чути да бар неко брани Конкордат — уместо да га брани, он је сам критиковао ове одредбе. И онолико колико ју је дао, та критика је на своме месту, али ипак није потпуна. Јер, да констатирамо прво: сви конкордати, познато је, садрже одредбе о браку, али ни један познати Конкордат не садржи одредбе о мешовитом браку. Материја о мешовитим браковима не спада у област конкордата, не спада у област вере према држави него у област између вера, и то се може само једним државним међуверским законом да регулише.

До сада је било овако: бракови у католичкој цркви закључени мешовито између православног и католика имали су пуну важност. Исто тако бракови закључени мешовито између православног и католика у православној цркви имали су пуну важност за католика и само пуну важност за православну цркву. Али бракови нису имали важност за католичку цркву, ако је католик један брачни партнер, који је закључио мешовити брак у православној цркви; такве је бракове католичка црква на први захтев брачног партнера католика ништила. И тако је жена постајала конкубина, а деца коју је родила сматрана су као копилад. Тако стање траје већ дуго, па иако то стање тако дуго траје, позвани фактори, којима те чињенице нису биле непознате, нису сматрали за своју дужност да ту материју регулишу, да регулишу те чудне односе који оглашавају децу за ванбрачну, а жене за конкубине.

Међутим, католичка црква се побринула за себе, да мешовити бракови закључени у католичкој цркви имају пуно грађанско дејство не само за католика, него и за православног, свуда и за све, па и за ону територију где вреде грађански бракови. Шта ће бити са православнима? Православне бракове ће и од сада ништити, односно мешовите бракове закључене у православној цркви. Они неће имати обавезног грађанског дејства, као мешовити бракови закључени у католичкој цркви. Али, господо, има једна друга ствар. Приликом венчања супружници се обвезују да ће дати своју децу да се васпитавају у католичкој вери. Узмимо случај да један партнер напусти католичку верску заједницу, и пређе у верску заједницу свог брачног партнера, или коју другу веру, ипак по гласу, духу и слову овог Конкордата, и ако ни један од супружника не буде припадао католичкој

вери, деца се ипак морају доцније васпитавати у католичкој вери.

Наша држава која је препустила да се овако реши ово питање, напустила је властити терен.

Господо, о соколству је много говорено. То што је речено нећу да понављам, али, допуштења, да се католички свештеници увлаче и у ова витешка друштва, у којима се налазе припадници свих вероисповести, биће клица која има да убије ово удружење.

Ја сигурно рачунам да ће соколство односно његов распад бити освета католичке цркве за уништење њезиних орлова. Очигледно напуштање сектора о физичком одгоју у властитом духу, у духу народне и државне целине, отстрањујући утицаје свију вера, чини ми се да је напуштање самог себе.

Најзад, господо, о католичкој акцији. О католичкој акцији говори члан 33. Католичка акција то је удружење верника са циљем да продубљује, проширује морални и духовни живот својих верника. Ако је, господо, то њена дужност, онда је дужност католичке акције истоветна као и дужност католичке цркве, онда између једне и друге дужности нема никакве разлике, онда не би се могло разумети да се једна друга установа, једно друго удружење ствара ради вршења једног истог циља. Али, господо, морам само да подвучем, да католичка акција није овако чиста и јасно дозвољена у другим конкордатима. Тамо је католичка акција, махом, подвргнута одредбама Закона о удружењима. И ако испуњава услове из Закона о удружењима онда им управна, државна власт може одобрити оснивање. Међутим, као што видите код нас, удружење католичке акције, без икакве ингеренције државе, само по вољи, по нахођењу католичких бискупа може се стварати. Али, о правим циљевима католичке акције можемо сазнати од самога Светог оца Папе. Католичка акција није самоникла творевина наших католика, католичка акција то је удружење католичке цркве, а сам Свети отац Папа у својој посланици упућеној лисабонском кардиналу, између осталог, рекао је, да је циљ католичке акције и католизација или хришћанизација политике. Међутим, из одредаба овога Конкордата католичка акција треба да буде ван и изван политике. Папа, који објашњава а који је, уз то, непогрешив, даје тон и упуства за рад целокупном удружењу које се зове католичка акција, он одређује и циљ. А, господо, шта значи то католизација или хришћанизација политике? То би требало да значи да се политика надахне циљевима и методама хришћанске концепције погледа на свет. Кад се узме само по себи то не би било зло. Кад би се у политици служило циљевима хришћанске концепције, ти циљеви су узвишени, идеал једне трећине човечанства, коме једна трећина човечанства греди. То не би било никако рђаво. Онда би наместо издаје, преваре, подвале завладала честитост, поштење; све би било боље и моралније, а самим тим што би било боље и моралније држава би била боља и моралнија, било би боље и моралније свеукупно човечанство. Али, господо, ми знамо да су циљеви једно а методи друго. Ми знамо да се хришћанска црква, односно чак хришћанске цркве, без обзира на њихове разне деноминације нису држале хришћанских метода. Ја вас питам, господо, зар су методе хришћанске методе инквизиције у Шпанији, огањ и мач? Зар су методе хришћанске методе, које су Хабзбурзи

употребљавали против реформације, тамнице, огањ и мач? и зар су методе хришћанске којима су православни превођени у унијате!

Ја, господо, морам да учиним једну констатацију: да се мени чини, да је човечанство на путу Господњем направило само један корак, па чак ни један корак није направило. Што човечанство није напредовало, у главном криви су нехришћански методи: „циљ оправдава средство”, лозинка Лојолина. Ако историјски погледамо човечанство, какво је било пре наступања хришћанске ере, пре 2.000 година, и сравнимо са садашњим човечанством, видећемо, да ту нема никакве разлике. И ако се хришћанске религије не одрекну својих метода, а нарочито католичка црква, метода, које практикује у ширењу вере, у ширењу клерикализма, верског империјализма, и ако се човечанство бројно све више и више налази у редовима хришћанства, на путу Господњем неће се ни мало одмаћи. Човечанство неће прећи из царства људског у царство земаљско. Људи неће изгубити ништа од особина људских ни добити ништа од особина анђеоских.

Кад знамо које су методе рада и кад знамо да католичка црква, па следствено и сама католичка акција, као удружење католичке цркве, не губе из вида свој католички значај, а тај тоталитарни значај проширује се и обухвата читав домен људског живота од рођења до смрти, — породицу, културу, имовину, све, онда имамо да разумемо прави значај, праве циљеве католичке акције.

Господо, ја морам само да вам напоменем, да вам напоменем, да је католичка акција добила име ватикански фашизам. Само то име говори све. Ја вас питам: кад се католичкој акцији да потпуна слобода удруживања, докле те слободе остали грађани по Закону о зборовима и договорима немају, онда је то сигурна клица за скори будући верски немир, верски сукоб и верске ратове. Очигледно, држава усвајајући ту одредбу, она је напустила себе, она је престала да буде довољно своја.

Господо, да се задржим мало на глагољници. О глагољници је повише и подуже говорено. Мене се тиче глагољница толико, у колико је она сретство за приближавање, за амалгамисање саме наше нације.

Ја сам малочас рекао, да постоји између нас разлика у вери и да је та верска разлика велики пролом између становништва на северо-западу наше државе и становништва на југо-истоку наше државе. Наша држава неће бити стварна целина, ако њезино становништво не буде што ближе. А оно ће бити што ближе, ако се поједине преграде и разлике уклањају. Шта је то глагољница? Глагољница је захтев наше браће католичке вере, да се у њиховом црквеном богослужењу врши служба на старословенском језику. Старословенски језик — језик је богослужења у православној цркви. Кад смо, господо, увели један календар, то је већ један знак приближења. Временом увешћемо један црквени календар, и то ће бити други корак приближења. Кад би се увела глагољница у католичкој цркви, онда би то био трећи знак приближења; и онда би свет видео, да између православне хришћанске цркве и католичке хришћанске цркве нема богзна какве велике разлике. То ће свакако утицати на њихово духовно зближење, а њихово духовно зближење чиниће државну заједницу складнијом, здравијом, чвршћом, па зато снажнијом и моћнијом.

Шта се урадило?

Као што смо овде чули, хиљаду година Хрвати се боре за глаголицу и само су једним делом успели по извесним декретима, које су Папа Лав XIII и Папа Пио X, поделили католицима, Јужним Словенима. Те су повластице врло уске, оне се само местимично одржавају.

Био је општи захтев епископата 1918 и 1919 године, да се глаголица безусловно уведе у богослужење у католичким црквама. Међутим, она није уведена. А зашто није уведена?

Ја сам малочас рекао, господо: због оног духа, који се једнако одржава тамо. Ја сам малочас рекао држање г. др. Антона Корошца. Још 1917 године он је тражио триализам у оквиру хабсбуршке монархије, уједињење Јужних славена у оквиру хабсбуршке монархије.

1918 године његово је држање било исто. Он је у Женеви тражио, да се сви северозападни крајеви наше отаџбине са претежно католичким елементом организују као посебна држава и да се југоисточни крајеви наше отаџбине претежно православни, организују у засебну државу. Те две државе чиниле би спојну државу, оне би у неку руку образовале двојну монархију, онакав однос, какав је од прилике био између Аустрије и Мађарске.

Господин Антон Корошец био је од почетка неоступан противник увођења глаголице. Овде је речено, да је 1923 године кад је то питање било отворено приликом израде првог нацрта Конкордата, изјавио, да је противник глаголице. Казао је, да се треба служити културном латинштином, и не примити славенштину. Славенштина му је изгледала варварска, а латинштина културна. Он је био противник варварске славенштине, а за културну латинштину.

Господо, по тим делима и поступцима можемо проценити, квалификовати и одредити поједине личности.

Ја сам тај, који господина Корошца квалификујем као Југословена, као човека, који је одан Југословен. Али, господо, господин Корошец, пред тога што је Југословен, он је и католик. Сад треба да видимо, да ли је г. Корошец већи католик него Југословен.

Из овога поступања се види, да су господину Корошцу више на срцу интереси римске цркве, него интереси своје властите државе. (Бурно одобравање и пљескање на левици.)

Али још нешто, господо. Римска Курија није се увек показивала против увођења глаголице у католичке цркве Јужних Словена. За то је доказ Конкордат са Црном Гором и Конкордат са Србијом, где је свети Отац Папа допустио и у једном и у другом Конкордату глаголицу.

То значи, господо, Папа допушта — Корошец не допушта! Корошец испада већи католик него сам Папа! (Смех на левици.)

Господо, ми смо имали и друге људе католичке свештенике који се нису тако држали. Имали смо Штросмајера; он је био велики католик, али је Штросмајер увек био највећи протагониста увођења глаголице, и, чини ми се, баш на његово настојање издата је дозвола за употребу глаголице у Конкордатима Србије и Црне Горе са Ватиканом. И у многоме, благодарећи његовом настојању, глаголица је уведена и у крајеве наше земље, у којима местимично и данас постоји.

Господо, извршио сам један сумаран преглед.

Потпретседник Војко Чвркић: Господине говорниче, ја Вас молим, да завршите свој говор, јер Ваше време истиче.

Миливоје Перић (наставља): Још није истекло.

Потпретседник Војко Чвркић: Ја нисам тврдио да је Ваше време истекло, али је моје право да Вам укажем, да Вам време истиче, да би сте на тај начин могли заокружити своје мисли и завршити свој говор. Изволите наставити.

Миливоје Перић (наставља): Извршио сам једну сумарну, али упоредну анализу нашег пројекта о Конкордату. На основу те анализе можемо да извучемо закључак, да се у нашем Конкордату налазе одредбе тешке природе, да се у нашем Конкордату налазе све тешке одредбе из других конкордата. Друго, да поврх тога наш Конкордат садржи нових тешких одредаба, које нема ни у једном Конкордату. И треће, да је наша држава, према овим одредбама у многим секторима народног и државног живота престала да буде своја, да је она многе секторе народног и државног живота препустила Римској курији. (Дуготрајно одобравање на левици.)

Господо, према томе закључак је да је Конкордат рђав. Онда се морамо запитати: па зашто се настоји да се Конкордат, иако је рђав, прими. Да је Конкордат рђав, то ни сам Претседник Владе у своје експозеу није порицао. То ни сам господин Министар правде не пориче, чак напротив из његове критике Конкордата могло би се позитивно рећи да и он сам тврди да је рђав. (*Мирко Урошевић:* То ни Мишкулин не пориче!) Конкордат је рђав, а ипак се настоји да се Конкордат прими. А зашто? Чули смо два разлога. Први разлог је, каже се, државна нужда. Тај разлог је рекао сам Министар претседник на другом месту, не у своје експозеу; тај разлог је поновио известилац Одборске већине, овде у Скупштини и казао је: „Државна је нужда”. Господо, ко каже да је државна нужда, дужан је да докаже ту државну нужду. Није довољно само то причати. Треба казати у чему је та државна нужда, али не причама већ чињеницама и не фразама него аргументима. (Бурно одобравање на левици.) Јер, ако постоји државна нужда, онда би смо ми морали да испитамо зло, које би за народ могло да настане из те државне нужде, ако Конкордат, овакав какав је, не би био примљен; и онда то зло, које произилази из нужде, са злом, које произилази из овог Конкордата, да меримо, па, према томе, не које је већ добро а које је мање добро, него, које је веће зло а које је мање зло да ценимо. Господо, ако је веће зло сам Конкордат, у сваком случају треба га одбити; ако је веће зло, које произилази из државне нужде, онда пред тим злом морамо приклонити главу. Једно зло морамо прихватити. Али та државна нужда, тако речена и наглашена, није нам образложена и објашњена.

Даље се вели да Конкордат садржи одредбе, које су тешке другим речима, он није добар, али ми немамо могућности да га променимо, да његове тешке одредбе заменимо бољим, него је једини пут да се изврши ратификација овога Конкордата, да он постане закон и уговор, па ћемо онда тражити његову измену.

Господо, ја ћу да кажем, шта каже наш народ. Његова мудрост каже: Када се два спрежника нађу, они се прво погађају на крају њиве. Никада се њихова погодба о спрези не свршава у средини њиве. Када спрежници дођу у средину њиве, тада место споразумевања раде будак, мотика и раоник.

Тако је и у овоме случају. Ми се налазимо у почетку. Држава је ставила свој потпис преко својих органа. Али исти постаје обавезан тек изгласавањем и озаконјењем Конкордата. Ако га ми, Народна скупштина, изгласамо и озаконимо, то је обавеза за државу; ако га не примимо, нема никакве обавезе за државу. Извршна власт само га је потписала да би омогућила претрес и коначно усвојење од позваног органа, а то је од Законодавног тела. Зар није много лакше и боље, пре него што Конкордат постане обавезан, да се његове тешке одредбе мењају.

Добро, да примимо да се његове одредбе могу променити доцније. Али, самим тим одредбама Св. Столица долази у један врло повољан положај, и тај свој повољан положај она неће напустити и наши захтеви за тим изменама створиће непотребне сукобе, тешке сукобе између католичке цркве и наше државе, а ја вас питам, зашто су нам ти сукоби били потребни? Зар није боље погађати се на почетку њиве, као што то ради наш народ, него ићи у средину, па изазивати сукобе. (Секула Зечевић: Већ данас постоје сукоби!)

Каже се, одредбе Конкордата су заиста тешке, али те одредбе у примени неће бити тешке. Слово и дух закона је једно, а примена њихова у стварности је друго. Слово закона је једно, а човек који примењује је друго. Ако је човек човек, он ће применити дух закона; како гласи ако је човек нечовек, он ће дух закона и слово закона изврнути и у место праве његове примене имаћемо лошу примену. На ту примену сигурно се мислило. Та лоша примена и данас је у нашем законодавству. Ми смо присуствовали у многобројним случајевима где власт употребљава закон самовољно, арбитарно. За то је доказ изгласавање законске основе о иступима, где је све препуштено полицијским властима, где није дата никаква гаранција за слободу грађана. Остављена је потпуној самовољи, арбитарном извршењу власти, односно шефу дотичне гране управе да ли ће неко бити позван, ухваћен и кажњен строго затвором и колико, или ће се са њим поступити благо, ту нема никакве судске гаранције. А таква држава, где нема судске гаранције, није правна држава. Таква држава зове се полицијска држава и таква полицијска држава постојала је у XVIII веку. У XIX веку већ имамо правну државу, а у XX веку држава је добила обележје и социјалне државе.

Али, као што видите, наша данашња управа, која се непрестано рекламира својом демократијом и својим слободоумљем, својим радом чини да наша држава носи битно обележје полицијске државе. (Бурно одобравање на левици).

Кад се то казало, господо, онда се свакако мислило: да од воље наше извршне власти зависи, како ће Конкордат бити примењен. Мислило се тако по томе што се закони унутрашњи примењују самовољно, да ће се тако моћи и закон који има значај међународнога уговора самовољно примењивати. Друга страна уговарајућа, моћна

организација католичке цркве, имаће средства, да натера нашу владу, да у областима у којима на њој леже обавезе извршења, Конкордат и изврши.

Има један део где одредбе из Конкордата не долазе под зависност саме владе. То су решења и наредбе које наше власти морају извршити. Ако их наше власти не би извршивале, извршење тих решења морало би се тражити и признати судским путем, од административних судова.

Ја вам кажем, ако се не мисли поштено и ваљано примењивати Конкордат, онда је много боље незакључивати га.

Неиспуњење и непоштовање обавеза из Конкордата изазваће нове сукобе, који ће довести до много тежих последица између државе и католичке цркве, него да у опште и нема Конкордата.

Ето, господо, са свих тих разлога, руковођен својом савешћу не могу дати свој глас за овај Конкордат. (Бурно одобравање и плескање на левици).

Потпретседник Војко Чвркић: Господо народни посланици, има реч народни посланик г. др. Јордан Аћимовић.

Др. Јордан Аћимовић: Господо народни посланици, као и прошли пут желим и овога пута да истакнем, да не припадам ни једном клубу и ово све што ћу говорити, говорим у своје име.

По питању Конкордата који је на дневном реду, господо, ми смо чули мишљење наших предговорника и ја желим да истакнем са своје стране говоре г. Куманудија, затим говоре г. г. Цветића, Мулалића и Перића. Господо, њихова излагања, учинила су да потпуно сви уђемо у сам предмет о коме се расправља. Они су стручно излагали ствар да свима буде јасна тако да сваки који жели да да свој глас, може да дође на основу њиховог излагања до тачног сазнања и познавања предмета па да закључи како треба да гласа. Иако нисам неки стручњак, ја мислим, да овај Конкордат стварно не ваља и да за њега не би требало дати свој глас.

Ја сам присуствовао дискусији у Одбору, па сам ту уочио да се Краљевска влада није много трудила, да нам пружи доказа, да је овај Конкордат добар, и да нам укаже на добре његове стране. Влада је само настојавала да се дискусија што пре оконча. У Одбору је казао неколико речи у име Владе само г. Артур Махник, који је био и њен једини говорник.

Господин Претседник Владе присуствовао је стално седницама одборским и кад је било гласање дошла је била цела Краљевска влада што је интересантно, јер имамо ретку прилику да видимо Краљевску владу која је на окупу у Скупштини и која дође да прати рад Народне скупштине.

Претседник Владе, пре преласка на гласање, дао је извесна објашњења на учињене примедбе и завршио је: „Примите, господо, овај рђави Конкордат, да би добили добар”.

Господо народни посланици, ја се нећу упуштати у објашњење материје али желим да се осврнем на експозе др. Стојадиновића који је дао пред Одбором бранећи Конкордат. Било нас је које сенатора које посланика око 300. Кад се решава овако једна крупна ствар, која је од великог значаја, потребно је да добро отворимо очи и да водимо рачуна о томе шта радимо; морамо да се

упитамо најпре ко жели овај Конкордат да спроведе?

Ја мислим, да је то жеља др. Милана Стојадиновића као Претседника Владе с једне стране, а с друге стране, да је то жеља ЈРЗ.

Пре свега да уђем у анализу и да видимо ко је др. Милан Стојадиновић? Ја не грешим кад кажем да је он Претседник Владе али не по вољи народној; он није тражио поверење од народа на изборима, него се је накметио на готово. Ако он хоће да решава овако крупно питање, он треба да пође на изборе, али онако како је обећао кад је дошао на власт, а не да после две године чујете да од тога обећања и да од његове декларације није ништа испуњено. Господо, он одговара Круни, а не нама, али ми смо они који одговарамо народу, ми треба да отворимо очи кад дајемо глас.

Сад, господо, да анализирамо Клуб ЈРЗ. (Жагор и приговори на десници). Ми сви знамо, да су посланици, који су изабрани на програму Претседника Владе Богољуба Јевтића, били ти људи који су изневерили тај програм па су просто пресалдумили. (Жагор на десници). Ви знате, да је била постављена на вратима једна књига и сетите се кад сте један по један прилазили и уписивали се у ту књигу и кад сте напунили тефтер, онда сте основали клуб и почели да радите. Због чега? Једино из страха да не одете на изборе. (Протести на десници). Знате колико сте попустили цигарета и шетали нервозно. (Приговори са деснице). Ви сте злоупотребили народно поверење, ви сте бирани на једном програму а сад сте прихватили други програм. А часније би било да сте узели капу у шаке и отишли кућама.

Потпретседник Војко Чвркић: Ја Вас молим, господине говорниче, да имате на уму, да је на дневном реду Конкордат и да о њему говорите.

Др. Јордан Аћимовић (наставља): Ја објашњавам ко жели овај Конкордат и ко ће да гласа за Конкордат.

Ви сте, господо, у више махова дали многа овлашћења г. др. Милану Стојадиновићу да доноси уредбе, па због тога слабо и располажете својим мандатом.

Све је то због тога што сте се ви много уплашили, а ја мислим да не треба да се плашите. Ја могу да вам кажем само ово. Онда кад сте ви основали ту Радикалну заједницу, ви је нисте основали у народу тражећи поверење од њега, него сте насилним путем извршили организацију у народу. Дозволите ми да вам кажем, како се у моме срџу радило. Општинске управе су просто напросто дале распис старешинама села да грађани тога дана морају до 12 сати бити у општини да би се могли уписати у ЈРЗ. Ако хоћете, ја вам могу донети оригиналан акт о томе. (Жагор... Чује се: А како си ти дошао?) Све листе које сам истакао на општинским изборима победиле су.

Дозволите ми, господо, да анализирам мало рачуницу посланика ЈРЗ. Голем је ваш страх, господо. Ви би сасвим друго радили и друкчије гласали за Конкордат да не постоји једно друго питање, а то је питање, ко би заменио г. др. Стојадиновића кад би он пао? Ја мислим, да га не може нико заменити с обзиром на ситуацију. Јер, са његовим падом пада и ЈРЗ., и онда у томе замене нема, па је природно да сте се ви њега ухватили као пијан плота. (Жагор. — Један глас: Па дошао

би Богољуб Јевтић!) Ја не верујем да би г. Богољуб Јевтић после тога могао да дође; али ако дође Удружена опозиција, за вас никако неће бити подесно, јер се бојите да се не прочита указ о распуштању Скупштине, те се зато ви и држите др. Стојадиновића као пијан плота. (Жагор. — Душан Антонијевић: Како си ти биран?) Била су три противкандидата и ја сам изабран вољом народа, а као доказ да сам изабран вољом народа је то, што сам ја члан Општине струмичке и данас, а општина, која има 10.000 становника, није могла силом да ме бира за кмета онда, кад ме је јурила цела полиција. Ваше је, да замотате главу у ћебе и да се завучете у ћошак. (Жагор.) Ви који знате прилике у Јужној Србији, треба да кажете какве сам ја успомене оставио и у Крушеву. (Душан Антонијевић: Одличне!) И ја мислим да су одличне. О томе може посведочити и др. Шајкаревић из Прилепа.

Потпретседник Војко Чвркић: Ја Вас молим да се не осврћете на упадице, већ да говорите о Конкордату.

Др. Јордан Аћимовић (наставља): Господо, ја знам да вам је тешко али не могу ништа да вам помогнем.

Дозволите ми да кажем да сам осетио на вама једну душевну депресију, која се манифестује у виду страха и гриже савести, јер ако неко од вас гласа против Конкордата биће искључен из ЈРЗ, а ако гласа за, па остане у мањини, опет не ваља. Због тога сте у великој неприлици. Ви сте много уплашени, плашите се много, замишљени сте, гледате у земљу, па скидате и значке ЈРЗ. кад изађете у варош, јер се бојите да вас тамо не истуку.

Господо, то није само страх, то је онај највећи страх који се зове зорт.

Потпретседник Војко Чвркић: Молим господина говорника да не упоробљава такве изразе.

Др. Јордан Аћимовић (наставља): Господо, што се тиче ваше гриже савести, и ту има знакова. Виде се ваша изнурена лица, мршавите, употребљавати алкохолна пића више него што треба, грицкате нокте, помало, и поглед вам је неодређен. То су све манифестације душевне забринутости.

Господо, кад сам овако лепо анализирао ваше душевно стање садашње, дозволите ми да наставим. Господо, оставите на страну те упадице. Ми не смемо да изгубимо из вида данашње велико узбуђење нашег народа. Ја ту тешку ситуацију приписујем Краљевској влади коју са овог места оптужујем пред целим народом. Ви ћете рећи да су зато криви православни свештеници, али, господо, да је Краљевска влада допустила слободу штампе по питању Конкордата, ја сумњам да би атмосфера изгледала овако мутна и тешка као што је данас. Међутим, Краљевска влада знајући да би у јавности изгубила битку, њој не остаје ништа друго него да посао сврши у Скупштини са посланицима који су навикли да изгласају сваки Влади предлог. Господо, да је штампа била слободна, ми бисмо данас били начисто с тиме шта мисле Срби, шта Хрвати а шта Словенци по овоме питању. (Један глас са деснице: А Македонци?) Македонци лепо мисле, само они који претстављају Македонце, они ништа не мисле, јер се никад и не јављају овде на говорници. (Један глас: Па ти си ту!) Ја јесам и ја ћу и други пут да дођем.

Господо, ми смо читали разне летке, упуства и брошуре које свакако не би постојале да је штампа била слободна. Читали смо како Владине, тако и опозиционе летке, па понекад и црквене, читали смо и питали се да ли су неки потписи на њима реални, питали се ко пише и у чије име пише. Дозволићете да кажем да је међу овим летцима било и из страних држава, писаних са тенденцијом да се створи што већи хаос. Али да је било слободне штампе, јавност би била обавештена, па се не би по улицама говорило да Папа хоће да нас покатоличи, да је порушена кућа Тодора Тонића. (Тодор Тонић: И није!) Па што не демантујеш у штампи? Него сигурно неће ни то да ти штампају. Ти си ми сам казао да су ти око 20 прозора полупали.

Господо, за овакво стање ја понова осуђујем Владу др. Стојадиновића, која нас је и довела до оваквог хаоса у земљи. Краљевска влада је путем штампе хтела да сугерира народу да је експозе др. Стојадиновића био одобрен од свих присутних посланика и сенатора, иако је било бурних протеста за време тог експозеа од стране чланова одбора. Исто тако читали смо у дневним листовима да је на седници клуба ЈРЗ и Владине већине утврђено да ће сви посланици гласати за Конкордат, иако то није тачно. (Граја).

Потпретседник Војко Чвркић: Господине говорниче, лепо је уносити духа у свој говор, али правити дискусију шаљивом, ја мислим да то није парламентарно.

Др. Јордан Аћимовић (наставља): Господин Потпретседник је дужан да стишава атмосферу у самој Скупштини па мислим да је ова шала добро дошла њему. Господо, ми смо у Одбору видели да су два члана ЈРЗ гласали против Конкордата у Одбору, а шта ће бити у пленуму, то ћемо видети. Ја мислим, господо, да ће дисциплина јавнога мњења јако потиснути дисциплину Клуба ЈРЗ. и да ће се мали број посланика из ЈРЗ. усудити да гласа за Конкордат и ако су почеле претње и изјуривања из посланичког клуба као г. др. Воје Јањића и Никона Лазаревића.

Сад, господо, дозволите ми да се вратим на изјаву др. Стојадиновића у Одбору. Г. др. Стојадиновић у својој изјави рекао је да Конкордат не ваља а тражи да га примимо. Господо народни посланици, ја, хвала Богу, нисам изветрио да бих могао да прихватим овакав мудар савет г. др. Стојадиновића. Можда ће неко са деснице и да га прихвати, али то мене неће ништа изненадити, јер ја сам видео да један део од вас са деснице аплаудира г. др. Стојадиновићу и онда кад он уопште ништа не говори, па није чудо ако гласате за овај Конкордат за кога г. др. Милан Стојадиновић каже да не ваља. (Чује се: Недајте му да чита говор!)

Господо, имајте на уму да се наша земља не налази пред капитулацијом па да примемо што видимо да је рђаво и да штети наше интересе. Ми желимо да осигурамо браћи католицима католичку верску делатност у корист њихове земље Краљевине Југославије а не у корист туђе земље како се то види из овог недостојног Конкордата. Пођимо даље и прочитајмо експозе г. др. Стојадиновића.

Дозволите ми, господо, да прочитам оно шта је он казао: „Метните руку на срце и питајте се: Је ли то право? Католика има раширених по целом

свету. Има великих држава, чисто католичких. Шта ће се тамо рећи за нас, шта ће тамо мислити о нама, ако ми не будемо хтели да решимо католички закон у нашој држави? А да не говорим још и о томе: какво ли би тек страховито оружје дали у руке хрватским сепаратистима који живе у иностранству да објаве целом свету: Народна је скупштина одбила Конкордат, јер се он тиче католика, а већина католика су Хрвати. И зато што смо Хрвати, зато нема Конкордата! Према томе, за нас, рећи ће они, нема правде у Југославији!” То је тако, — добацује неко — али није тако. Ево како је. Пре свега, господо, што се тиче Хрвата, они нису претстављени у овом Парламенту. Хрватских посланика има 50 ван Скупштине и ми треба да чујемо њихово мишљење, а ако се осврнемо на хрватске посланике овде у Скупштини ми видимо да је већина њихова против Конкордата.

Ја мислим да г. др. Стојадиновић греши кад хоће да реши питање Конкордата за Хрвате а без Хрвата и против Хрвата, који сада нису овде у овоме Дому заступљени. Ја мислим да је стога потребно да се из овог важног разлога решавање о Конкордату одложи и да се најпре реши хрватско питање. Решавајући, пак, то хрватско питање ми смо видели да се г. др. Стојадиновић о њега само мало очешао у Брежицама, па се хитно вратио у Београд, рекавши овде да нема ништа ни да дода ни да одузме ономе што је по тој ствари објавила канцеларија др. Мачека. Дакле, према Хрватима ће се учинити велика неправда ако се Конкордат без њих прими. Остаје, према томе, да се Конкордат решава једино на захтев др. Корошца.

Прегледајмо, даље, експозе, где, поред осталог, др. Стојадиновић цитира шта је примио у наслеђе од г. Јевтића, па на крају закључује да су преговори били закључени и каже: „У оваквој ситуацији за мене су постојала два могућа пута: или порећи дату обавезу и изазвати сукоб са Ватиканом, или лојално извршити обавезу, па доцније, у добром атмосфери, у преговорима са Ватиканом, извући максималне користи”. Из овога излази да др. Стојадиновић има да бира између сукоба са Ватиканом и сукоба у својој земљи. Ја мислим, господо, да би сваки од нас био за то, па и сам др. Стојадиновић, да је боље доћи у сукоб са Ватиканом него ли са својом рођеном земљом. Верујем да и Св. Столици не би било тешко нити би осуђивала одбијање Конкордата, јер сматрам да је и Папа, као највећи хришћанин, противник проливања крви, па макар то проливање крви било и на територији ма које нехришћанске земље.

Идемо сада даље. На једном месту г. др. Стојадиновић у своме експозеу каже: „Извините што сам нескроман, имам поверење у самога себе и у своје другове у Влади и ја верујем да ћемо ми закон о Конкордату умети тако да примењујемо да са том применом цео наш народ, без обзира на веру, буде потпуно задовољан, као што је на пример задовољан применом политичких закона.

Господо, ја не тражим милостињу од г. др. Стојадиновића и не желим да од његове воље зависи примена законских прописа. То је највеће зло за све нас. Ја захтевам да се законски прописи примењују онако како је то законом прописано, а не желим законску примену која је базирана на вољи и на расположењу владином. Због тога све овако наопако и иде у овој земљи. Док је Закон о зборовима примењиван онако како у њему пише,

а то је било пре доласка Владе др. Стојадиновића, онда је сваки знао на шта је имао права, па се по томе и управљао. А сада под лажном демократијом зборови се могу одобравати по ђефу а и растурати по ђефу и, што је најважније, у штампи писати по ђефу.

Г. др. Стојадиновић се често позива на пок. Николу Пашића од кога је примио тестаменат на десет година после његове смрти. Међутим, господо, да је жив пок. Никола Пашић па да случајно наиђе у ову дворану и види овај Конкордат који доноси данашња Влада, ја мислим да би др. Стојадиновић побегао кроз оцак из ове сале. Када би Пашић видео ове данашње политичке законе, па Закон о иступима и овај Конкордат ја мислим да би се заплакао. Будите уверени, господо, да Николи Пашићу никада не би пало на ум да разваљује зидове по Београду да би кроз те отворе тј. на аркапију провлачио највећег демократу света. А ми смо доживели да и ово видимо у Београду под Владом др. Стојадиновића. Колико је мени познато, предузете су специјалне мере да се листу „Политика“ онемогући штампање чланака г. Балугџића. Нама је пак свима познато ко је г. Балугџић и које су његове заслуге за ову земљу. Најзад, др. Стојадиновић каже нам у своме експозеу да ми на питању Конкордата полагамо један велики државни испит.

Господо народни посланици, ја имам смелости да кажем да је др. Стојадиновић са својом Владом положио неколико испита овде баш у Скупштини.

Влада је положила први свој испит на својој декларацији обећаваши слободне политичке законе, које није донела ни после две године од обећања.

Влада је положила други свој испит на бирању Претседника скупштине, када је остала у мањини, а оставку није поднела.

Влада др. Стојадиновића положила је трећи државни испит када је остала у мањини у Финансијском одбору а није поднела оставку, па је г. Богавец поцепао записник са те одборске седнице.

Влада др. Стојадиновића положила је и четврти државни испит на питању хапшења наших другова посланика који и данас леже на робији.

Влада др. Стојадиновића положила је пре неки дан и пети државни испит у Сенату који је одложио закон о иступима за јесен.

Најзад, Влада др. Стојадиновића полаже државни испит зрелости на питању Конкордата противу кога су сви, сем др. Корощца, у овој земљи.

Ја молим др. Стојадиновића да ме поштеди од полагања државног испита на питању Конкордата, јер се не осећам спремним да га могу положити, а и професори ми се не свиђају, — право да вам кажем. (Смех).

Господо народни посланици, ја се не бих противио да се католичкој цркви у нашој држави даду и веће компетенције него православној цркви, ако то изискују државни интереси. Али овде се не ради о једном уговору између наших католика и Свете Столице, већ се ради о једном уговору између Краљевине Југославије и Свете Столице, у коме уговору ја видим одредбе које стављају наше државне и националне интересе у опасност, противу којих одредаба мора бити и сваки католик Краљевине Југославије. Поред овога у решавању овога питања не узимају учешћа око 50 посланика католичке вере који претстављају хрватске като-

лике. Па како и сам Претседник Владе тврди да би овај Конкордат могао бити бољи, а ја такође налазим да није добар, то предлажем да се решавање по овоме питању одложи док се не донесе други закон користан, како за све наше грађане католичке вере, тако исто користан и по државне интересе, за који ће и Претседник Владе рећи да је добар. Пошто овај закон о Конкордату не ваља, ја ћу гласати против, а и ви, господо са деснице, треба да се учите да гласате противу свега онога што не ваља без обзира на партиску дисциплину јер државни интереси морају увек бити изнад партиских. (Одобравање и пљескање на левици).

Потпретседник Војко Чвркић: Има реч народни посланик г. Милован Лазаревић.

Милован Лазаревић: Господо народни посланици, питање које овде расправљамо, толико је важно и крупно, да ја с правом од вас очекујем да ћете ме пажљиво и саслушати.

Од када сам народни посланик ово је, господо, други Конкордат који се склапа између наше државе и римокатоличке цркве. Један је решен и примљен од Народне скупштине 1914 године у Нишу, а други је овај садањи кога Влада г. др. Стојадиновића подноси Народној скупштини. О овом Конкордату, донетом у Нишу, говорио је дуго и опширно у Обору г. Претседник Владе и тада нарочито нам упутио питање: Зашто ми данас не би примили овај Конкордат кад је у Нишу примљен и то једногласно онај од 1914 године, кад су на Влади били најбољи државници наши.

Први говорник који је о том Конкордату говорио, како рече г. Претседник, био је један од наших познатих националних раденика пок. прота Ђурић, који је у свом говору нарочито истакао да тај Конкордат треба примити ради правде и верског мира, који нам је увек потребан, а нарочито је нагласио да нам је потребан у оним приликама у којима смо се онда налазили.

Јесте, господо, ми смо тада, 1914 године, тај Конкордат једногласно примили у Народној скупштини, без обзира на политичке и партијске разлике, али тај Конкордат и овај садањи, то су два света који један другог не познају. (Пљескање на левици). У овом Конкордату ни једна одредба није била којом би се рушио суверенитет државе и државно достојанство, и унижавао њен углед као што је случај код овога садањег предлога. (Бурно одобравање на левици). У овом Конкордату није било одредаба које уносе заваду међу верама као овај садањи, зато је он тада једногласно и примљен од целе Народне скупштине. Да је овај Конкордат налик на онај, будите уверени да би и њега примили, јер ми умемо да ценимо и поштујемо исповедање слободе вере, јер оне служе и једна и друга једноме истом узвишеном циљу. Такви смо били, такви смо и остали.

Кад се зна и кад је то непобитна истина, да и православна и католичка вера служе Богу ја вас онда питам, како је Влада г. др. Стојадиновића смела дозволити да се у овај Конкордат уносе одредбе којима се ствара верска завада и унижава православна вера?

Господо, поред тога што се овим Конкордатом вређа православна вера и убацује семе раздора међу верама, њиме се циља и на уништавање дисциплине у нашој војсци ради сепаратистичких смерова. Очевидно види се једна убитачна и разорна

намера, да се помоћу попова и других чиновника који се од стране римокатоличке цркве постављају у нашој војсци и који подлежу по нарочитом статусу који католичка црква прописује, дисциплини католичке цркве а не војним правилима и војној дисциплини!

Ја се, господо, чудим и изненађујем, кад се оваква ствар три дана овде решава да одговорни Министар војни није сматрао за своју дужност да дође и да своје мишљење по овој ствари да Народној скупштини.

Да ничега другог у овом Конкордату нема сем овога, дужност је сваког правог патриоте да гласа против овакве одредбе. (Један глас са деснице: То би значило да сумњате у патриотизам католичких свештеника). Не, ја нимало не сумњам у патриотизам католичких свештеника, али сумњам у добре намере католичких језуита који не служе католичкој вери и нацији, већ кобним циљевима и политици туђина.

Даље, господо, овим Конкордатуром даје се пуна слобода оснивању католичких мисија у нашој земљи. Поред цркве, која има задаћу да се стара о вери, што је сасвим разумљиво и против чега ми неби имали ништа, допушта се стварање мисија које по свему имају политичку задаћу и позадину и друге циљеве, које стоје у супротности с циљевима других вера и које стварају заваду међ њима, а поред тога против су интереса и саме државе.

Такве се мисије нису смеле у интересу угледа наше земље допустити. Што је најгоре, у овим мисијама могу бити и они који нису наши држављани. Римокатоличка црква овим Конкордатуром мисли да примени и према нама оне методе, које примењује вековима међу дивљим племенима Азије и Африке. Ја се њој и не чудим што она примењује овај посао који са двадесетим веком не треба да има ничега заједничког, али се чудим нашој Влади и питам се: зашто она овакве ствари одобрава и иде овим путем?

Нека је свака част оним католичким свештеницима у нашој земљи, који вршећи верску дужност у молитви према Богу, никад не заборављају добро своје Отаџбине. Према Отаџбини и вери не смеју се вршити никакве злоупотребе.

Ко нама гарантује да у оснивању оваквих мисија у нашој земљи, које добијају директиве често пута са стране, да таквих злоупотреба неће код нас бити?

Све оно од чега може доћи несигурност у земљи и што буде сметало њеном правилном развоју, мора се увек отклањати, па било то и од оваквих нежељених мисија. Наш народ у оваквим приликама има згодну изреку за ове мисионаре која каже: „Боље попа везати него за њим натезати”. А ја додајем: боље је овакве мисије уклонити него се доцније кајати. (Пљескање и одобравање на левици).

Овај Конкордат, поред тога што ствара верски раздор и отвара широко поље верских борби у нашој земљи, нарочито онда када нам је мир најпотребнији, он на наш народ мисли поред тога да натовари и толике намете, који се после тешких ратова и економске дуготрајне кризе не могу платити. Са гледишта економског у коме се наш народ данас налази, овај се намет ни у ком случају не може платити поред досадањих великих оптерећења под којима он грца.

Овим Конкордатуром наша се држава обавезује римокатоличкој цркви, да њеним црквама и манастирима у нашој земљи врати сва непокретна добра раније одузета Законом о аграрној реформи. А ако то неби било ма из којег разлога могуће, као што је код нас тај случај, јер су та имања већином насељена хиљадама наших породица, онда, у томе случају, наша се држава овим Конкордатуром обавезује да сва та имања по процени плати у готову. (*Министар просвете Добривоје Стошовић*: Ваљда не мислите, г. Лазаревићу, да та имања треба узети царе?) Не мислим, господине Министре, али Ви заборављате да у нашој земљи постоји Закон о аграрној реформи који је те ствари раније правилно регулисао тако да Ви нисте имали потребе да овим Конкордатуром дајете никоме, па ни католичкој цркви, нове обавезе.

Овде, господо, нема Господина Министра финансија да нам каже и објасни, као одговоран Министар, колико ће изнети овај намет на наш народ. По подацима, које сам ја прикупио од стручних лица, тај намет изнеће између седам до десет милијарди динара. (*Петар Богавац*: Неће ваљда, господине Лазаревићу, изнети двеста милијарди?) Кад твоја ливада, Перо, од неколико хектара, коју си понудио господину Министру војном, кошта неколико милиона динара, не треба да се чудим што огромни комплекси католичких цркава и манастира могу коштати преко седам милијарди динара. (*Бурно одобравање и пљескање на левици.* — *Министар пољопривреде Светозар Станковић*: То је законска оштета.) Закон о аграрној реформи, господине Министре, који подједнако важи како за министре, тако за попове и за све грађане у земљи, ове је ствари раније регулисао тако, да Ви нисте смели мимо један позитиван закон давати нове обавезе. Значи, да Ви, господине Министре, сами законе наше земље не признајете.

Господо, сад вас питам, са чим ви, ако овај Конкордат примите са овим огромним наметима на леђа оголелог нашег народа, мислите изаћи пред тај народ? Размислите добро, господо, о томе пре него што ћете у села и вароши ићи. (Одобравање и пљескање на левици).

Господо, при крају мог говора напоменућу вам одредбу о мешовитом браку, коју Конкордат предвиђа, а која је једна велика орамота не само за православну веру, већ и за нашу земљу. Нимало не треба да се чудите, што се православно свету целој земљи побунио против овога понижења које му се наноси.

Министар правде и вера г. Суботић у своме говору о овоме Конкордату напоменуо је своју бојазан која може, по његовом мишљењу, неповољно и штетно деловати при њеној примени. Па кад и сам г. Министар као први бранилац овог Конкордата, сумња у добре намере овакве одредбе, шта мислите шта ће рећи остали народ православне вере у земљи?

Католичка црква не признаје брак склопљен у православној цркви, такав брак сматра као и да не постоји. По томе излази да би деца из досадањих бракова православне мајке или родитеља била према овом Конкордату копилад? Сме ли, господо, та бламажа да се допусти? (*Миљкан Арежина*: Не признаје такав брак ни наша црква!) Мене не чуди

такво Ваше мишљење, јер Ви те ствари не знате и не осећате.

Према свему овоме, господо, кад овај Конкордат руши из темеља верски мир, руши равноправност вера у нашој земљи, гарантовану нашим Уставом и земаљским законима и залази у области које вређају суверенитет и достојанство државе, а, поред тога свега, ствара огромне намете на наш народ, ја вас сада, као своје другове, питам отворено: смете ли и можете ли од своје савести и обавеза према држави и народу овај Конкордат примити?

Зар, господо, наши стари ђедови и прађедови, робујући туђину 500 година, дајући и животе своје, могоше нашу веру сачувати а ви, њихови потомци, у слободној и уједињеној Отаџбини, зар би могли да је упропастите? (Тодор Тонић: Тако говоре прави конзервативци! — Гласови са левице: Ћути ти, дервишу!) Ја за тебе, г. Тошо, бринем ко ће те као човека без вере опојати и сачувати?

Из свега овога што сам, господо, навео, сматрајући за највећу своју дужност према земљи и нашем народу ја ћу према својој савести гласати против овога Конкордата. (Бурно пљескање на левици).

Потпретседник Војко Чвркић: Има реч народни посланик г. Живојин Аранђеловић.

Живојин Аранђеловић: Господо народни посланици, морате ми признати да је незавидна ситуација моја, у којој сад први пут говорим у овом високом Дому. Толики број говорника те још како спремних и одличних, говорили су о теми и говорили о једном законском предлогу, који је збијен у 37 чланова. Ја, педесети по реду, да сам премудри Соломон, после толиких претреса, шта бих могао да вам кажем ново и добро?

Ја мислим да је излишно понављање за убеђивање људи за и против, а из пажње према свима говорницима, не могу да подвучем имена оних, који су били одлични, јер могу да кажем да ту оцену, без разлике, заслужују сви, те по познавању закона, те по познавању Канонског права, те по познавању историје Конкордата, који су били у покрајинама иза Дрине, Саве и Дунава. Ја тих познавања немам и није ми зазорно да пред вама признам то, али ипак морам да говорим, јер и у хајци против звери, и у повицима, против једног лошег закона саветно је да буде што више говорника. Сви хајкаши не вичу подједнако, сви говорници, можебити, да немају те могућности да говоре онако, како је говорио др. Кумануди, др. Јанко Баричевић или многи други одличници.

Морам признати да и са ове друге стране има говорника, чији су говори достојни пажње, али то су људи који бране криву ствар, а тешко је одбрани криву ствар, па ма како да су вешти говорници, и ма како да они глуме, види се шта је у ствари. (Бурно одобравање на левици.)

Двојица Министара правде говорили су о ствари, један као извештач већине, а други као члан Владе. Може се рећи, да су ти говори били одлични, али се они равнају са оним говорима, у којима бранилац, када брани кривца, каже: усвајам одбрану свога клијента и ништа више немам да наведем у његову одбрану. (Веселост на левици.) То је оно што он мора да каже, али суд,

који има да се забави тиме, он то зна како да цени, а ми смо тај суд, па имамо ствар да разумемо како јесте. Господин извештач већине и господин Министар правде морали су ову ствар да бране, ухватили су се у то коло, а ко се ухвати у коло, у ноге се узда. (Веселост на левици.)

Једна је ствар: ми решавамо о једном законском предлогу, о Конкордату, кога се творци одричу. Ми ћемо за који час, сутра можебити већ у то доба, да прегласамо мериторно о пријему, или непријему тога законског предлога, а још не знамо чије је то дело, коме да кажемо хвала, или ко ће сутра пред народом да одговара за такав закон. (Један глас на левици: Влада!) И Влада и ми!

Ја ћу да се послужим, да ово није напамет речено, баш из спроводног акта о законском предлогу, где се каже да је Конкордат још у јесен 1933 године био готов, па је ћутао негде у фијоци. (Један глас у центруму: Када си ти ишао са Мачеком! — Гласови на левици: То је неумесна приредба!)

Тек је 25 јула 1935 године изнесен да се пусти у ток, са захтевом Владе да се прими.

Господо, мени изгледа, мало онако лукаво речено, да се овакав датум доношења закона о Конкордату баца чак у јесен 1933 године као да хоће да се намигне свима: — зна се, чије је то дело.

Ја мислим, да је после изјава људи, који су имали прилике да раде са Високом особом, грех позивати се на мртве и слаба је то одбрана кад се и крије или ма ко позива за сведока на мртве. Лојалност према покојном великом Краљу, који је свој живот онако трагично завршио радећи за добро своје земље, изискује да не буде помињан у претресу овога закона, за кога не преузима одговорност ни Влада г. Богољуба Јевтића ни Влада др. Милана Стојадиновића.

Ја сам, господо, за вас нов човек, ја сам се ужасавао кад сам из афере Хусејина Кадића прочитао, што буни памет обичних људи а то је, да се незаконски текст, који је прошао кроз оба Дома Народног претставништва, онако донесе и не слаже са законским текстом који је публикован као закон и на основу кога се Хусејин Кадић лако извукао од кривичне одговорности. Ја сам мислио да су то невероватне ствари, али по данашњим причама и по говорима г. г. Министара, који су били очевидци, види се са како се мало знања и мало предострожности управља овом јадном земљом. Утврђено је да је Министар правде др. Ауер скренуо пажњу, па вели: Да прочитамо! Међутим, каже му се: Иди до Рима те да се потпише ова ствар! И да није, господо, он правио једно питање: — па добро, да прочитамо, — онда би отишао и не читајући га, а како се и прича у народу, да је нечитајући и отишао, и потписао свакако из те уобичајене куртоазије да не смеш од онога да тражиш на шта имаш право. (Глас са деснице: Па ми нисмо мала деца да нам тако причате!) Врло лако да нисте.

Да није г. Ауер затражио да се тај уговор и прочита, он је могао лепо да узме, да се спреми за пут и да оде да га тамо потпише. Вероватно има неких ствари које се и у истрази и у друштву не могу да измисле. Ја мислим да она изјава господина Комненовића, да је Министар војске господин Живковић рекао: Море људи, ово није згодно са католичким свештеницима итд. да се то, господо, не може да измисли, и да то г. Живковић

није казао, не би г. Комненовићу остало у памети. Али оно што боли то је, што, после тога, није ништа урађено, а на што је скренута пажња да не ваља, да се то корегира.

Врло лако да господин Лазаревић као ранији парламентарца и зна, кад се створи криза и кабинетско питање, како ствари треба да иду, па може бити да је г. Живковић требао и да да оставку. За мене је г. Живковић исто онако светац, као и г. Богољуб Јевтић. Ја сам опредељен на сасвим другу страну, и имам своју линију. (Жагор).

Ја сам, господо, правио комбинацију, и мисли о ствари за једно врло кратко време, — јер сам у вашу средину и друштво дошао четвртога овог месеца — дошао до овога да се запитам: па, Боже мој, шта је било боље и корисније за земљу: да ли да се донесе један Конкордат, или да ли није било саветно да се пре Конкордата донесе закон о верама у земљи и да се све вере изједначе с једне стране, или је, с друге стране, згодније да се прими к знању ово онако, како је решено и са Српском православном црквом и са Муслиманском организацијом, па сам мислио, да би у овом начину кад донесемо закон наши људи, наши политичари имали једну брану, да се одбране од једнога закона какав је овај закон о Конкордату. Али сад сам ја одустао од тога мишљења. Ја мислим, људи и господо, да су наши преговарачи изгубили добијену парницу. Они су имали и леп закон и згодан изговор и згодну одбрану да овај Конкордат још у самом почетку одбију. Господо народни посланици, кад су наши преговарачи имали садржину члана 11 Устава, шта је њима било потребно да приме реч „мисију“ кад је и у Закону о српској православној цркви и у Закону о исламској верској заједници употребљен текст и израз из самога Устава где се каже овако: „Равноправне су пред законом и могу свој верозакон јавно исповедати“. Мени то није довољно јасно, јер кад неко тражи нешто и ја му не могу дати више, кад сам ограничен уставним наређењем. (Чује се: А ко је крив?) Ја не истражујем кривце, ја говорим о лошем закону, а ви истражујте кривце и пазите да не будете сами кривци. Дакле, код таквог једног јасног уставног наређења, код једног текста и израза који је у Уставу опредељено изнет, и код термина који су употребљени и код Закона о православној цркви и код Закона о исламској верској заједници, наши су људи попустили и пристали на реч „мисија“ и сад да ми овде ломимо врат и да тумачимо шта је то „мисија“, ја то не могу да разумем. А кад буде тумачење ове речи „мисија“, онда ће то тумачење увек бити на нашу штету.

Господо, каже се тамо да су вере све слободне, да је њихова слобода ујемчена и да су оне равноправне. Међутим из 12 члана овога законског предлога излази да нема равноправности према верама, онако како је протумачио човек изван Парламента, човек који по страни ради, човек који је признат као професор административног права на Универзитету. То није наш друг, то је г. Др. Михаило Илић, коме се ништа пребацити не може.

Па да видимо каква је добра воља уставотворца и законодавца била када је у тачки 6 чл. 11 казао овако: „У колико су у државном буџету предвиђени за верозаконе сврхе издатци, имају се делити међу поједине усвојене и признате вероисповести сразмерно броју њихових верних и стварно показаној потреби“. Уставотворац изно-

си два мерила по којима ће се давати та помоћ. Међутим, неискреност изнесена у Конкордату употребљена је ово „стварно доказана потреба“ али тако увиђено да је остало мерило за делење те помоћи само сразмерно броју верних у појединим верама.

Господо, па ја мислим да су они који дају ту помоћ најмеродавнији да кажу то, рецимо „у колико је у државном буџету предвиђено за верозаконе сврхе“. А шта ће бити, ако они, који до носе буџет, не предвиде ништа? Али ово је унесено да се свака крајцара, свака парица извуче. Нећу да кажем да су и у другим верама били пажљивији према својим вернима, али пажња да се свака крајцара од овог народа извуче тешко пада, јер је даје наш народ, који није черкески. Али да се она узме, да се потроши на ствари, о којима ће се решавати, не у Београду, не у нашој земљи, него изван наше земље, у Риму, то је још теже!

Колико је искуство и уставотворца и законодавца било да забрани верским претставницима „да не смеју употребљавати своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или иначе при вршењу своје званичне дужности у партијске сврхе.“ Даље се каже: „Исто тако ником није допуштено да у богомољама или приликом верских скупова и манифестација уопште врши ма какву политичку агитацију.“

То стоји, али ми даље видимо, да, ако може да се спречи рад на говорницама, не може да се спречи у исповедаоницама, ту се онима, који се исповедају, или оној, која се исповеда, шапне на ухо. Ту се уноси раздор и баца угарак у поједине породице, било да се послуша свештеник или да се послуша своја савест, па да се гласа онако како се хоће.

Код таквих прописа у Уставу, ми видимо да су наши изгубили спор и да је Ватикан добио овакав Конкордат који је само наш губитак и њихова добит. Ово изгледа, ја мислим, равно оној народној пословици: Пошаљи сметењака на војску, па седи код куће и плачи!

Али сад ми не знамо који је то био сметењак. Било, да је сметењак Марко или Јанко, ми ћемо бити криви ако овај законски пројекат о Конкордату буде примљен, јер смо ми творци тога закона, јер, ако не одобримо ратификацију, онда нема ништа од тога, што треба да и учинимо, јер, господо, наши претходници из 1925 године говорили су: ми то нећемо, па кад су они могли то да ураде, онда смемо да и ми то учинимо пошто је то корисно да тако учинимо. Мени је тешко било да се у томе друштву, које је послало нашег Министра правде да потпише Конкордат, није нашао ни један човек који би им оно, што су знале наше мајке и прабабе казао, да кад неко полази у Рим, у Италију, да се у народној песми каже: „Латини су старе варалице, пазите се људи и отворите очи, јер не радите за себе него за државу коју сви подједнако волимо“. Да се није мислило искрено са друге стране најбоље је доказ то, што се у једном члану Конкордата каже овако: „о ономе, што свештеник римокатоличке вере у вршењу своје дужности каже, не сме се питати“. Па шта ће нам то кад имамо одредбу у Грађанском законнику да се не мора одговарати на питање и не мора да сведочи, кад се у Кривичном поступку у § 116 тач. 2 каже, да о ономе што је свештеник сазнао у вршењу своје дужности не мора да сведочи. Али уговорним странама, господо по-

сланици, које су углавине Конкордат, слаба су била ова јемства и оне су хтеле боље да вежу људе овим што у Конкордату пише, и да се, на крају крајева, вежу за вредност онога што је написано, да се та вредност цени по Канонском праву, које нема карактер догме, донесене на неком Васељенском или Ватиканском сабору, која би била непроменљива и стална. Напротив свака Папина енциклика може да буде Канонско право ако се кодифицира, и ми смо изложени једној опасности да Папа једном новом енцикликом не створи неко ново Канонско право које ће нас као Конкордат да веже, јер у употреби ових израза, „Канонско право” незгодно је, што се нигде не каже: које је досад кодифицирано и које је сад у вредности.

Господо народни посланици, ја сам казао да нећу да понављам ствари. Нећу да понављам ствари из једног простог разлога да не покварим оно што су одлични говорници изнели и документовали. Ја имам само нешто да кажем на основу оне дебате која се чула у Скупштини и у којој се речло: „Да потпишемо овај Конкордат и да га ратификујемо па ћемо, ако нам понестане пушка Мандушића Вука, за коју незнамо да ли је предњача или острагуша, ако буде потребно, да га мењамо. Не заборавите, господо, да је овај законски предлог о Конкордату један уговор међународне природе, и да ће онога часа кад се он ратификује, кад добије законску снагу, овај члан 22 дати другој уговорној страни, Св. Столици, да она потражи од нас рачуна о одузетом земљишту, за аграрну реформу, за извршене експропријације и т. д. и да ти рачуни изнесу можебити милионе па чак и коју милијарду. Не можемо се ми ту одбранити као пред својим судовима, јер ће друга уговорна страна потражити суд на страни и на тај ће суд, тумачећи овај Конкордат, осудити нас на плаћање и онда ћемо ми наричући рећи: Боже мили, ко ли нам ово натовари?!

Господо народни посланици, ја сам човек у годинама, може бити да мало вас има међу нама који сте мојих година. Ја за ово време памтим шест ратова, памтим и живео сам под владом осам устава 1869, 1888, 1894, 1901, 1903 (мартовски), 1903 (јунски), 1921 и 1931, па да је овај народ само о томе мислио и те уставе проучавао, тешко би му било. Ја сам у своме животу, док сам још био млађи, видео и народни одисај. То је, господо народни посланици, једна страшна ствар, јер они који мисле да никад неће доћи под одговорност и пред закон зато што имају своју владу и своју већину, могу доживети да виде како угарак и ражањ чине оно што је народни одисај чинио осамдесетих година, после пада једне владе која није била добро примљена у народу.

Господо, ако нас само јашу, то ћемо још и да претрпимо, али ако стану и да нас убијају, онда ће гинути и државни саветници и народни посланици, и многи други, јер се неће имати кад да бира него ће нас све послати на онај свет па да Бог позна који је од нас невино страдао. Ја, господо, у овоме законском предлогу о Конкордату, који предвиђа тако тешке стипулације за нашу државу одриче се Устава у корист Канонског права да нам то буде регулатив, — ја у томе видим велико зло, за које ћемо ми пред народом понети пуну одговорност. Да је тако, господо народни посланици, доказ је то што се о томе већ много говори по народу, што нам о томе долазе гласови из уну-

трашњости, и ја тврдо верујем да се ствар неће само на томе свршити ако се овај законски пројекат прими.

Господо, није то лака ствар да се противу човека дигне власт. Није то лака ствар да се сваки протест, па макар он био и најнаивније природе, брани тиме да је то скуп комунистичких елемената. Да је, господо, литија била пуштена да иде из цркве у цркву, да је предводе владике са крстовима и барјацима, онај свет који би ту литију посматрао, не би јој се можда ни придружио, а ако би се неко још и придружио, од тога не би било никакве опасности а најмање такве да би се морала употребљавати и оружана сретства. Ја никако, господо, не могу да разумем то да су увек криве масе а да су жандарми прави, и да те масе, које нису наоружане, увек плаћају трошак: оне нападају, голо руке, а жандарми у одбрани живота врше све што могу!

Ја ћу да вам кажем нешто. Ја сам човек који идем по народу. Био сам очевидцац на једном збору, кад је устао један агитатор па казао: „Браћо, овамо за нашу партију, ово су млади људи, наша је већина, наша је будућност”. А кад он рече: „наша је будућност”, они му из народа довикнуше: Укините ви Закон о заштити државе, па ћете видети где је већина!

Исто тако било је и ово. Једнога дана листови донеше слику једног једногодишњег детета. Лепо обучено, лепо дете, лепо однеговано а тек један од стола довикнуше: „Чујеш Миловане, не морамо данас да ручамо, види како је лепо ово дете!” Нећу да кажем, чије је, само то спомињем, и хоћу да вам кажем, господо, да морамо да водимо рачуна о свим тим појавама, ако хоћемо да будемо на своме месту и ако хоћемо превентивним мерама да се од зла одбранимо. Не може бити никакво зло које долази од владика. Ко пева о злу не мисли; ко носи крст у руци, не иде на то да убија жандаре ни да ствара бунтове на штету своје рођене земље.

Казаћу вам још нешто. У близини мојој има једна црква, звона звоне по сву ноћ и на цркви истакнут је црн барјак. А није им, браћо, ни лако, не само да се не изједначују са црквом која по овоме Конкордату много добија него су постали и пасторчад. Ја се бојим, људи божији, можда ће доћи и наредба да се укину звона, па ћемо доћи у оно време када су клепала била па да се људи крију по гудурама да се моле Богу, само зато, што се људи позивају на лојалност и патриотизам од стране владика и њихових сарадника. Да вас не бих дуже замарао, ја ћу да завршим само још са једном изјавом: да овакав Конкордат није у ствари свршено дело, да ми тај Конкордат можемо одбити и да је саветно да га одбијемо. Приговор који је дошао овде од једнога господина са деснице, мислим г. Грбе, који каже да је овим Конкордатом ангажован потпис нашега младога Краља, ја мислим да то није тачно. Још тај Конкордат није видео потписа Намесништва нити Краљевске владе. То ће бити тек онда кад га ми примимо и кад се ратификује. Немојмо да се заводи-мо и страхујемо од тога да ћемо дезавуисати и омаловажити нашу Краљевску власт ако ово одбијемо. Уосталом, ако ово не можемо да одбијемо, ако је то свршен чин, онда га није требало ни износити пред Скупштину. Зашто о Конкордату ако је свршена ствар, да испира уста и Марко и

Јанко? Ми смо у нашем законодавству имали и много горих ствари. Видите, на пример, Закон о изборима народних посланика, све што је у светском законодавству било најгоре узето је у тај Закон и тако је дошло до тога да људи са 300 гласова улазе у Скупштину, а са 11.000 гласова остају по страни. Исто тако, са 9.000 гласова улазе људи у Скупштину и министрују а са 30.000 остају по страни. (Један глас: Колико сте ви добили?) Ја сам био на опозиционој листи и добио сам више од сва три кандидата владина који су били моји супарници. Ја, истина, доста имам да благодарим и томе што су ме помогли људи г. Хоџере, чија је листа била одбачена. Дакле, када тако стоји са многим нашим законима, не би било првина да примимо рђаве ствари. У сваком случају јасно је, да је наше право и дужност да овај Конкордат морамо одбацити.

На крају, господо, ради карактеристике овога предмета који је на дневном реду, и у вези с тим, дозволите ми, да вам само прочитам један документ који сам добио од једнога г. сенатора, ако хоћете да вам кажем и који је, од г. др. Милојице Јовановића. Тај предмет, дозволите ми, да прочитам. (Чује се: Не морате га читати, предајте га у белешке).

Господо, пошто је ово подужи предмет, ја ћу да замолим господина председавајућег да могу да га предам господи стенографима.

Потпредседник Радисав Вучетић: Изволите, господине посланиче, предајте тај предмет стенографима.

Живојин Аранђеловић (наставља): Пошто сам изложио критици са начелног гледишта овај предлог, сада ћу узети један конкретан случај, који ће свакоме, који хоће да мисли најбоље показати, колико има ружних ствари, које су скопчане са спровођењем овога законскога предлога и које су уперене против интереса наше државе и православног цркве, и ја верујем, да кад би наш народ ово знао, његов би револт био још много јачи и оправданији, јер док се од православне цркве немилосрдно одузимала сва њена имовина, овим се иде противузаконито да се прибаве богатства католичкој цркви путем озакоњења овога предлога о Конкордату између Краљевине Југославије и Свете Столице.

Изложићу тачно и објективно тај случај.

„Калочка римокатоличка надбискупија имала је на нашој територији, која нам је припала после рата, велики посед у величини од преко 15.000 катастралних јутара, од чега преко 6.000 к. јутара под шумом. Овај се посед налази у општинама Бач и Дероње у Дунавској бановини.

Седиште је ове надбискупије и раније увек било, а и сада је, у Калочи, у Мађарској. Она као правно лице потпада под управу Мађарске државе и поменути је посед, пре него што је био дат Калочкој надбискупији, припадао Мађарској држави, што је по свестраном и подробном испитивању свију околности утврђено.

На основу несумњивих прибављених доказа о праву својине Министар пољопривреде Госп. Д-р Деметровић је у смислу § 8 Закона о ликвидацији аграрне реформе, по коме је параграфу за установљење права власности код великих поседа мерило оно стање, које је било по земљишним

књигама на дан 27 фебруара 1919 године, донео своје решење бр. 8622 у вези са решењем бр. 67607 од 25 фебруара 1933 год., којима је оставио ранијем власнику на слободно располагање 872 к. јутра зиратне земље, а цео остатак комплекса од око 14.500 к. јутара оглашен је, пошто је претходно експроприсано у аграрне сврхе, за државну својину, те је као таква уписана на име државе у земљишне књиге.

Цела ова радња била је јавна, правилна и законита, и поменути решења су постала извршна и правоснажна. И сама Калочка надбискупија, као једини раније признати правни власник, помирила се са овим стањем не оспоравајући после тога ни у коме виду право својине нашој држави, и не тражећи више од нас никакву накнаду за ово одузето јој имање. Кратко речено: наша је држава и по извршним решењима и формално по земљишним књигама и материјално, ушавши у пун посед поменутога имања, постала апсолутни и неограничени господар истога имања.

Од земљишта, које је на овај начин прешло у власништво наше државе, подељено је аграрним насељеницима укупно 8.466 к. јутара, и ови по § 11 Закона о ликвидацији аграрне реформе имају да плаћају за свако јутро држави по дин. 2.000.— на име куповне цене, од чега би наша држава имала да прими укупно око 16.000.000.— динара.

Остатак експроприсаног земљишта чини шума, стара до 50 година у величини око 6.000 к. ј., и њена вредност по оцени стручњака износи и у овом времену тешке приведне кризе близу сто милиона динара.

Јасно је и несумњиво, да сада ово државно имање не би могло бити отуђено, или уз накнаду или без накнаде уступљено, поклоњено другоме или уопште напуштено, или извршено одрицање на његову својину само на начин, како то Устав у своме члану 37 наређује, а то је путем закона; потребно је, дакле, да за то постоји не само решење надлежног Министра и Краљевске владе, већ и одобрење Сената и Народне скупштине.

Међутим, једним незаконитим актом, па чак и употребом једне намерно направљене неистините јавне исправе, тајно и кришом подводећи све ово под строго поверљиво, донето је у Министарству пољопривреде једно решење пов. бр. 227 од 17 августа 1933 год., којим је учињен један страховити атак на државну касу и државну имовину, јер је на основу тога решења и поменути неистинито састављене исправе држава избрисана као сопственик из земљишних књига, а имовина враћена на старог сопственика без његовог пристанка, и тиме намерно створено једно такво правно и фактично стање, да цела ова државна имовина, противзаконито без икакве накнаде припадне другоме.

Овим поверљивим решењем, које је напред цитирано, Министар пољопривреде, наследник Министра Др. Деметровића, поништио је његово раније решење и наредио је Среском суду у Ошацима, да се наша држава као сопственик целога имања избрише из земљишних књига и на тај начин лиши своје имовине, која њој искључиво и неоспорно припада.

Када је Срески суд у Ошацима примио ово наређење, сматрао је да га не може извршити,

пошто на њему није била стављена ознака, да је „извршно” те се обратио поново Министарству пољопривреде актом бр. 4529 од 19 августа 1933 год., са тражењем, да му се „извршност” тога наређења писмено потврди.

На овај захтев Срескога суда Министарство пољопривреде послало је свој одговор актом бр. 55339 од 1 септембра 1933 год., који гласи: „Оверава се, да против предњег решења г. Министра пољопривреде нема више „правног лека” те да је исто правоснажно и извршно”. У исто време враћено је Среском суду поверљиво решење Пов. бр. 227 са наређењем „за хитну provedбу” решења у земљишним књигама у смислу ранијег тражења Министарства пољопривреде.

Међутим, овај извештај Министарства пољопривреде, да је поменуто поверљиво решење правоснажно и извршно, и да противу истога нема правнога лека неистинит је. На оригиналном решењу не постоји у томе смислу никаква клаузула. Употребљена је неистина у администрацији једнога Министарства у послатом извештају суду свесно и намерно, да би држава била лишена све своје имовине, непосредно или посредно, у корист извесних лица.

Да је све било овако, да је употребљена неистинита исправа да се некое прибави користи на штету државе, потврђују следећа факта:

1) Жалба Каточке надбискупије Државном Савету од 25 октобра 1933 год., коју је Државни Савет као надлежно и правилно поднету противу решења Министра пољопривреде Пов. бр. 227 од 16 августа примио и узео у поступак. Дакле, неистина је „да није било правног лека”, као што је то Министарство пољопривреде својом овером на акту, упућеном Среском суду, тврдило.

2) Пресуда Државног Савета бр. 6578 од 12 марта 1934 год., којом је одлучено, да се решење Министарства пољопривреде Пов. бр. 227 поништи, према којој се одлучи као извршној морала одмах и без одлагања у земљишним књигама довести ствар у пређашње стање, држава увести понова као сопственик имања, а оване би морало истовремено да следеће наређење, да се са имања одмах депоседирају они који су га бесправно уживали, близу хиљаду катастралних јутара шуме исекли и продали, и друге велике користи неовлашћено вукли.

Међутим, све већ близу три и по године по тој ствари није ништа рађено. Имање се по земљишним књигама не преноси на државу и државна се шума и даље немилосрдно сече и сатира од стране оних, који никаква права на њу немају. Докле се један сиромаш сељак, који се усуди, да у државној шуми отсече само једно дрво, да би себе и своју децу за време тешке студени огрејао и од болести и смрти спасао, осуђује на огромну казну, докле се овде јавно толерира, да се девастирају читави комплекси државних шума, чија вредност прелази много милиона динара.

Но сада је наступила још једна већа опасност од оваквога рада, а то је могућност, да може убрзо наступити један такав моменат, када ће несумњиво цела ова државна имовина пропасти држави и пасти у руке оних који никаква права на њу немају.

Оно исто Министарство пољопривреде, у коме је донето оно незаконито поверљиво решење,

да се држава лиши своје огромне имовине у корист трећих лица, одлаже све ове радње, које по дужности треба да изврши, чекајући да тај моменат наступи, а Министарство финансија мирно посматра, како ће држава да изгуби стотилијонску имовину у оно исто време кад се егзекуцијом наплаћује порез и од највеће сиротиње, продајући јој и последњу краву и овцу, последње залихе жита и кукуруза за исхрану деце и најпотребнију покретност: бакраче, простирку и покривку, све што се у једном убогом дому може наћи.

Који је то моменат, који може наступити?

Најбољи ће нам одговор дати сам текст чл. XXII предлога Конкордата између Свете Столице и Краљевине Југославије, који је наша Краљевска влада усвојила и који је упућен на решавање Народној скупштини, за шта је већ изабран нарочити Скупштински одбор. Он гласи: „Земљишта која су остала у поседу цркве, обезбеђују јој се, и неће моћи више бити подвргнута накнадним експропријацијама услед нових аграрних закона без претходног споразума са надлежном црквеном влашћу.

Према оваквом стању ствари и на основу свега што смо изложили, дужност је Краљевске владе да нареди, да се одмах изврши „извршна и правоснажна” одлука Државног савета, којим је поништено незаконито решење Министра пољопривреде Пов. бр. 227, а то је, да се непокретност одмах од стране Среског суда у Оцацама поново упише у земљишним књигама на име државе, као што је то и пре овога незаконитога решења било, и да одмах и без одлагања држава уђе у посед овога имања, те да се путем извршних државних органа уклоне са посуда сва она лица, која против закона имовину уживају, како би се јасно и несумњиво утврдило, да у моменту, када предлог Конкордата добије силу закона није био на месту нико други који је био у поседу тога државног имања.

Цитирана одредба чл. XXII Конкордата као да је предвиђала овај случај, те је и смишљено тако стилизована да се самим, ма и случајним и бесправним налажењем у поседу имања, стице неоспорно право својине над њим. У томе случају не вреде ни тапије ни пуноважне извршне одлуке највиших државних судова.

Поводом оваквог случаја грубог, противузаконитог и по државне интересе штетног рада, Народна скупштина мора узети свој став и одредити своје држање. У Сенату је још 1934 године била истакнута незаконитост овакова рада од стране сенатора господина Милоја Ж. Јовановића, па верујем да ће Сенат при решавању овог законског предлога узети у одбрану државне интересе.

Ја не знам колико има оваквих случајева, али ми је овај један познат, а он је врло тежак, незаконит и ружан.

Он је у толико тежи, што се у актима упућеним Државном савету уз жалбу противу решења Бр. 227 налазио случајно и ненамерно спроведен и један акт Министарства спољних послова, у коме се поводом питања Министра пољопривреде шта да ради после одлуке Државног савета, којом је поништено решење Министра пољопривреде, одговорило, да папски нунцијус господин Пелегринети захтева, да се ништа по овој ствари не ради, док се не реши предлог Конкордата.

Дакле, по захтеву претставника католичке цркве, наша је Влада чекала до овога момента са извршењем одлуке Државног савета да би прибавила богатство католичкој цркви оштећењем наше државе са преко стотину милијона динара.

Господо посланици, завршавајући свој говор морам да кажем да ћемо погрешити ако будемо гласали за овај законски предлог. Кад се је могло толико дуго чекати, зар се није могло сачекати још неколико времена да дођу овамо и Хрвати, јер мене је нарочито обрадовала изјава господина Николе Преке, који каже: ја сам Хрват, нас је мало овде, више их је тамо, а ова ствар тиче се Хрвата. Треба да сачекамо њих. Господо, ми за многе ствари чекамо пунољетство Високе особе, па да сачекамо и за ово. Неће бити штета, јер ни до сада није била штета од чекања.

Ја ћу гласати испред себе — јер групе немам — против овог Конкордата. (Одобравање и пљескање на левици.)

Потпретседник Радисав Вучетић: Има реч народни посланик г. Миленко Глишић. (Граја и протести са левице: Са претседничког места речено нам је да ћемо радити до 9 сати!) Народни посланик г. Миленко Глишић хоће ли да говори? (*Илија Михаиловић:* Треба поштовати оно што говорите!)

Претседник Стеван Ђирић: Господо, ми смо заиста јуче на седници са господом шефовима група начинили споразум да се данас држе седнице до 9 сати са једним сатом прекида! Поред свега тога Претседништво је било толико предусретљиво према г.г. говорницима да је г. Милан Банић говорио 11 минута више него што је Законом о пословном реду допуштено. (*Илија Михаиловић:* Нисмо ми за то криви!) Г. др. Ауер, који није био забележен као говорник из клуба Југословенске националне странке, говорио је 13 минута, г. Војислав Ђорђевић, који такође није забележен као говорник, говорио је 16 минута, г. Игњат Стефановић, који није био забележен као говорник, говорио је 1 минут; г. Милан Петковић говорио је 54 минута више него што је Законом о пословном реду допуштено; г. Мустафа Мулалић, који је такође као г. Петковић из клуба Југословенске националне странке, говорио је 16 минута више него што је Законом о пословном реду допуштено; г. Миливоје Перић говорио је 18 минута више него што је Законом о пословном реду допуштено! Ми ништа друго више не тражимо него увиђавност од господо са којима смо начинили споразум да још једном говорнику допусте да одржи свој говор. Мислим, ко жели да буде објективан и ко види колико је Претседништво Народне скупштине и поред овога споразума дало прилике баш члановима Југословенског националног клуба да говоре један и по сат више него што су имали права, мислим да из кавалерства треба да допусте да још један говорник говори, да бар данас толико уштедимо, да само још тога јединог говорника чујемо, и ако сам убеђен да тај говорник неће говорити и искористити онолико времена, колико смо дали вама који сте имали прилике да говорите више. Господо народни посланици, додајем и то да сам имао част да говорим са још неким г.г. шефовима група, не свим, и они на то пристају. Према томе молим г. Миленка Глишића да узме реч! (*Илија Михаиловић:* Господине Претседниче, ја мислим да би требао да бу-

де ред и не можете тражити од нас да не поштујемо оно што уговорите! Ви сте уговорили са шефовима група да рад траје до 9 часова, почели смо у 8 часова и један сат смо прекинули, и ви сада, Господине Претседниче, то не поштујете и и апелујете на нашу увиђавност да пустимо још једног говорника да говори. Ако вам је стало до једног говорника узмите га са оне стране. Ви не можете од нас тражити да наш говорник говори пред празним клупама и после 9 часова!) Господо народни посланици, допустите ми да исправим једну тврдњу г. Илије Михаиловића, коју је у незнању учинио.

Ми смо се заиста договорили, да пауза траје један сат. Међутим трајала је сат и по. (*Илија Михаиловић:* Требало је да траје један сат!) Немојте тако, господо посланици, кад је Претседништво продужило паузу за пола сата на вашу жељу, сада пребацити то као погрешку Претседништва Народне скупштине. (*Илија Михаиловић:* Изволите, ето Вам говорника, па узмите са Ваше стране!)

Ја апелујем на г. Никона Лазаревића, народног посланика, да он одржи своју реч. (Протести на левици.)

Господине Михаиловићу, питам Вас да ми кажете са руком на срцу: да ли је порушен споразум, кад је Претседништво Народне скупштине продужило паузу за пола сата и допустило укупно говорницима да два и по сата дуже говоре, него што је Законом о пословном реду допуштено. (Пљескање на десници). Метните руку на срце, па ми одговорите као поштен човек, за каквог Вас знам. Немојте примењивати уговор тако без увиђавности. (*Илија Михаиловић:* То се само по себи разуме да говори, али немате права да тражите од нас, да оно, што уговоримо, не поштујемо!) Молим вас да изволите саслушати г. Никона Лазаревића.

Никон Лазаревић: Господо народни посланици, Српска православна црква, која је у нашој предратној Србији била једина државна црква, она је била творац српског национализма, који је створио не само Краљевину Србију, него и Југославију. После ослобођења и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у нову, велику Краљевину Југославију под славном Династијом Карађорђевића, Српска православна црква није тражила никакве привилегије за себе у овој новоствореној југословенској држави и ако има највећих заслуга за њено стварање. Она је, напротив, држећи се начела, „брат је мио које вере био“ пристала да буде изједначена у својим правима са свима другим религијама и црквама па и са онима, које нису имале никакве заслуге за стварање ове државе. Али оно, на шта она не пристаје ни данас, то је, да она неће на овако безобзиран начин, као што ради овај предложени Конкордат, да буде понижена и увређена и да буде бачена у други и трећи ред.

Када се нема осећаја захвалности према Српској православној народној цркви, која је још увек главни ослоњ и стуб ове наше државе, онда се на њу баца каменом незахвалности преко овог предложеног Конкордата и од нас народних посланика, припадника Светосавске цркве се тражи да за Конкордат гласамо. Ја се данас питам, ко сме и ко има храбрости да се баца овако тешким каменом на православну цркву? Сваки онај, ко приступи гласању о Конкордату, нека се пре тога сети оне еванђелске изреке: „Ко ножом бије, од ножа ће

погинути". А овај нож, којим се бије Српска православна црква, вратиће се и окренути на онога, ко је на њу дигао нож.

Једна народна пословица каже: „Глас народа, глас Сина Божјега” — али Краљевска влада као да не чује глас увређеног народа, као да не чује вапај српских мужева и српских жена и високих свештеника под ударцима кундака и бајонета жандармерије. Краљевска влада не чује глас увређенога народа који поручује: „Стојте, не дирајте у светиње Српске православне народне цркве, јер те светиње су светиње и нашега народа, који је крв своју пролевао вековима за слободу, ослобођење и уједињење свеколиког нашег троименог народа.

Српска православна црква нема ништа против Конкордата, који има да регулише односе између наше Краљевине и римо-католичке цркве, али има против оваквог Конкордата и противна је, да се овим међународним уговором, који се тиче, како рече г. Претседник Краљевске владе, само католика а не православних, стипулирају поједине одредбе које се и по слову и по духу овог међународног уговора и још те како тичу Српске православне народне цркве.

Зар одредба о праву свештеника да се кандидује није истовремено и одредба којом се ограничује активно бирачко право и православном свештенству? Зар амандман, кога је предложила Краљевска влада не садржи одредбе, којима се хтела поправити неправда, учињена православној цркви.

Ја се питам, шта ће у једном међународном уговору одредбе, које обавезују трећа лица без његовог пристанка? Нека то правници објасне да ли ко може са другим лицем склопити један уговор, који ће садржавати обавезе трећег лица, који у састављању тога уговора уопште не учествује? Могу ли овакве обавезе трећег лица бити правонаснажне? Могу ли се билатералним уговорима ограничавати права трећег лица и то она права, која му даје земаљски Устав и позитивни закони? Шта се је хтело са једним Уговором између Свете Столице и наше Краљевине, шта се је хтело овим предложеним Конкордатом? Хтела се понизити Српска православна народна црква и окрњити у својим правима. Ето то се је хтело, и од нас се тражи да то својим гласањем санкционишемо и верификујемо.

Овај Конкордат тешко погађа интересе српске православне Светосавске цркве, која је увек била и остаће народна црква. А када се погађају интереси народне Светосавске цркве, погађају се и интереси народа који је вазда био и остаће уз њу и никаква сила их не може раставити. Преко интереса народних овај Конкордат крњи и интересе државе, која почива на верности и родољубљу, које је непоколебиво и осведочено код верника српске православне народне цркве.

Српска православна црква учиниће све што је у њеној моћи да се сачува од сваке незаслужене увреде, и од сваке неправде па и ове која јој се овим Конкордатом чини.

Пре но што завршим, нека је допуштено, да вам, господо народни посланици, упутим једно питање: Мислите ли ви, да ће Света Столица која истиче свој високи морал, пристати да са Владом Краљевине Југославије измени инструменте ратификације и да од ње прими један ратификовани уговор, који је пошкропљен крвљу православних Епископа и свештеника а после изломљеног часног крста, на коме је био разапет Спаситељ свију нас Хришћана, Господ наш Исус Христос.

Ја верујем да то Римска црква неће учинити, јер је она хришћанска црква. У противном било би то у супротности са Еванђелским учењем и високим хришћанским моралом. Па када је то тако, нашта ће нам да овај Конкордат ратификујемо? Из свих ових разлога гласаћу против предложеног законског предлога о Конкордату. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, као дневни ред за идућу седницу имам част предложити вам: Продужење претреса у начелу и у појединостима законског предлога о Конкордату закљученом између Свете Столице и Краљевине Југославије, потписаном у Ватикану 25 јула 1935 године.

Прима ли Народна скупштина овај дневни ред? (Прима). Објављујем да је овај дневни ред примљен.

Са вашим пристанком ову седницу закључујем, а наредну заказујем за сутра у 8 часова.

Седница је закључена у 21,30 часова.

ПРИЛОЗИ

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Секуле Зечевића, народног посланика на Министра финансија о финансијском ефекту датих обавеза по Конкордату

Господине Претседниче,

На основу чл. 72 Закона о пословном реду у Народној скупштини част ми је упутити на Господина Министра финансија интерпелацију следеће садржине:

„Према приложеном тексту закона о Конкордату, кога Краљевска Влада предлаже Народној скупштини, произлазе извесне обавезе које нико не зна да објасни, а за које се држи да ће изискивати огромне материјалне жртве.

С тога ми је част упутити на Вас следећа питања:

1) Какве све финансијске обавезе прима наша држава са предложеним законским пројектом о Конкордату и које су.

2) Какав план има Краљевска Влада за извршење датих обавеза по Конкордату.

3) Обзиром на природу ствари тражим хитност за ову интерпелацију.

Примите, Господине Претседниче, уверење мога особитог поштовања.

Секула Зечевић, с. р.
народни посланик

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Милана Мрављеа и другога, народних посланика, на Министра просвете ради нелегално одржане скупштине Савеза југословенских националних академских организација 15 и 16 маја у Сарајеву, ради мешања појединих чиновника Централног пресбириа у друштвени живот Југословенских академских организација и злоупотребе њихових службених положаја те ради злоупотребе савезног имена од стране лица која су аранжирала скупштину у Сарајеву, а данас се претстављају као претставници и бирани функционери неког Југословенског студентског савеза.

У најтежим и најодсуднијим данима развоја наше младе државе и најболнијим тренутцима које је преживљавао Југословенски народ, кад је сти-гао глас да је пао наш највећи Југословен — Југословенска академска национална омладина била је прва, која се тргла и осетила потребу збијања својих редова. Први су били омладинци — студенти, који су се окупили и организовали без обзира на своја политичко-партијска опредељења, верску и племенску припадност. Краљ, Отаџбина и Југословенска национална мисао биле су им једина и највећа светиња, а брига за добробит, напредак и побољшање социјалних прилика међу југословенским студентима једина сврха.

Резултат оваквих настојања Југословенске националне омладине био је велебни поход Југословенских студената на Оплепац 17 децембра 1934 год., а неколико дана касније, 10 маја 1935 год., импозантни конгрес у Љубљани, којом је приликом и основан Савез Југословенских академских националних организација.

У току свог двогодишњег постојања Савез југословенских академских организација добивао је поред свих материјалних неприлика сваким даном све више и више на угледу и важности, како у земљи, тако и у иностранству. Постао је тако и члан угледних међународних организација: Конфедерацион Интернационал дез Етудиант и студентске Мале антанте, те суделовао на свим важним студентским приредбама и манифестацијама у земљи и иностранству. Свуда са најлепшим успехом.

У своје раду и настојању Савез ЈНАО никад се није везивао ни уз један режим, нити политичку партију а најмање уз поједине политичке личности.

Уз највеће жртве и помоћ самих чланова Савеза, уз несебичну пажњу и помоћ коју им је од времена до времена поклањао Господин Претседник Народне скупштине, а за вањску репрезентацију Министарство спољних послова, те уз моралну и материјалну помоћ појединих професора универзитета — Савез ЈНАО развијао се полако у најјачу и најелитнију студентску организацију у Југославији, која је задобила и велики углед у иностранству.

Тај утешни развој и просперитет у друштвеном животу југословенски национално оријентисаних студената прекинули су одједном лица и догађаји ради којих је и поднесена ова интерпелација. Главну годишњу скупштину коју је Савез ЈНАО требао одржати у мају ове године сматрали су кратковиди партизани у ЈРЗ и Централном пресбириу као згодну прилику да преко својих експонената и тројице-четворице најмљених лица међу студентима начине од Савеза ЈНАО омладинску експозитуру ЈРЗ и штафажом једном режиму. Посао им је био олакшан благословом владе, завођењем цензуре у писању о скупштини,

бесплатним картама и обилним материјалним сретствима, која су им стајала на расположењу — и да нису били на време раскринкани они би успели, да на иначе легално сазвану а доцније одложено скупштину у Сарајеву намаме целокупно чланство Савеза, а онда помоћу полицијских власти, властитих наоружаних снага и нечасним поткупљивањем новцем остваре своје партизанске а неки од њих и личне користи.

Извршни одбор Савеза ЈНАО, видећи шта се припрема у Сарајеву, у споразуму са свим својим организацијама — члановима (осим једне) одгодио је скупштину у Сарајеву за недељу дана с тиме, да се она одржи у Загребу под надзором академских власти. Та је одлука била свима и на време јављена, а у новинама није могла бити објављена, јер ју је цензура забранила. Будући да су и поред те одгоде аранжери доцнијих шкандала и догађаја у Сарајеву са неколицином својих пријатеља и екскурзиста из Београда, Скопља и Суботице ипак одржали неки састанак и тамо „изабрали“ чак неки свој одбор са којим данас оперишу код надлежних власти а имена тих назови одборника вешто крију пред јавношћу, те будући да злоупотребљавају име Савеза југословенских академских организација, чије су име наводно и променили у „Савез југословенских студената“ — ми Вас, Господине Министре, питамо:

Да ли Вам је познато, да је скупштина Савеза ЈНАО сазвана за 15 и 16 мај ове године у Сарајеву ради горе изнетих разлога одгођена за 23 мај ове године с тиме да се одржи у Загребу. У вези с тиме, да ли Вам је познато, да се група студената под вођством нестудената г.г. Тодоровића Љубомира из Београда, Рајчевића Војислава из Загреба, Чалића Едварда из Загреба и Шутеја Станислава, студента технике из Загреба и још неколицине њих, нечланова Савеза ЈНАО, и поред тога што је била скупштина у Сарајеву легално одгођена за 7 дана — одржала један састанак на коме је „изабран“ неки одбор са нестудентима Љубомиром Тодоровићем на челу, а члан му је између осталих и чиновник-дневничар Централног пресбириа г. Чалић Едвард?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да је 23 маја одржана у Загребу редовна и легално сазвана главна скупштина Савеза ЈНАО под надзорништвом академских власти које је заступао доцент Универзитета др. Милош Младеновић, а на којој је изабрана нова управа чије је седиште прешло ове године у Љубљану?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да се г. г. Тодоровић Љубомир, Чалић Едвард и другови претстављају као претставници Југословенских националних студената и функционери неког „Југословенског студентског савеза“ — а да, пре свега, уопште студенти нису?

Да ли Вам је, Господине Министре, познато, да су правила Савеза ЈНАО одобрена и потврђена од Министарства просвете, да према томе падају под његов надзор у колико он није једним актом упућеним у вези са одобрењем правила свим ректоратима, пренесен на њих. У вези са тим, да ли Вам је познато, да од стране Министарства просвете никаква правила неког новог, „Југословенског студентског савеза“ нису одобрена, нити је одобрена било каква промена имена и правила Савеза ЈНАО — а да са тим променама заваравашу јавност и власти споменута лица?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да су споменута лица помоћу својих веза у Централном пресбируу и Агенцији Авали објављивали нека саопштења у нашим новинама са неистинитим подацима како би заварали јавност и власти — а са друге стране успели да легалном Савезу ЈНАО цензуришу и забране објаве и одгоде скупштину и демантија односно исправке на њихове неистините наводе у саопштењу и било какав извештај о одржаној скупштини Савеза ЈНАО, 23 маја у Загребу, а да забрану осталих чланака у вези са „Скупштином“ у Сарајеву и не спомињемо?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да су споменута лица и њихови пријатељи у Сарајеву поткупљивали поједине студенте новцем, обећавали им стипендије, бесплатне карте итд. и да су делегати трију загребачких клубова који им је од чланова Савеза једино успело намамити у Сарајево, кад су видели шта се дешава, напустили Сарајево?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да су г. г. Миливоје Бикановић, претседник „Словенског Југа“ из Београда, Станко Шутеј, студент технике из Загреба и Д. Јанковић, студент из Београда после „састанка“ у Сарајеву упали у једну кафану где је на запрепашћење гостију и власника дошло до нечуведеног шкандала, да су се грозили револверима и претили убијањем свих присутних, а кад је стигла полиција, они су их дочекали повицима: „Ван сељаци“! и грозили им да ће за 24 сата бити премештени у Јужну Србију? Исто се поновило на стражарници где су се грозили и командиру страже. Предани су били са стране управе полиције у Сарајеву на даљни поступак београдској полицији. Овај скандал изазван по неодговорним и дрским лицима довољно карактеризира менталитет и поквареност људи који данас заваравашу јавност и власти, те баца врло незгодно светло на оне који су њих избрали својим експонентима.

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да је чак један од бивших функционера извршног одбора, господин Рајчевић Војислав из Загреба, примио од „високе личности“ у Претседништву владе, као што се сам изразио, новчани „поклон“, а кад је видео да се ситуација неповољно развила он је поштанском упутницом вратио те новце и захвалио се?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да се лица која нелегално представљају неки „Савез југословенских студената“ а од њих особито господин Чалић Едвард, чиновник - дневничар Централног пресбируа у својој бесавесној агита-

цији међу неупућеним студентима служе неистинитим тврдњама како је стари управни и надзорни одбор предан Управи полиције, Суду и Државном тужиоштву — а господа Министри, да ће бити ваљда због потребе доказа разрешени држања службене тајне? Студентска јавност се пита од куд им толика „моћ“ и још већа дрскост?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да тој господи а особито г. г. Тодоровићу Љубобиру и Чалићу Едварду као нестудентима по Уредби о удружењима на Универзитету уопште нема места у студентским организацијама?

Да ли Вам је познато, Господине Министре, да у Сарајеву нису учествовали чак ни академско друштво „Словенски Југ“ из Загреба нити католичка академска друштва из Љубљане која припадају групацији ЈРЗ, први, јер су се осетили преварени, а други, јер се нису дали поткупљивати?

Да ли сматрате, Господине Министре, овакве појаве међу нашим студентима, које су проузроковане неумесним уплитањем владине партије и њезиних органа у чисто интерне студентске ствари и њихове неполитичке организације корисним по углед и висину морала наше академске омладине?

Да ли сматрате, Господине Министре, да су влада и други меродавни фактори дужни да подупиру један „Савез југословенских националних академских организација“ само онда, ако би он био филијала ЈРЗ и штафажа режиму? Зар не би наша академска омладина била сама себе недостојна ако би своје Југословенство везала уз било који режим, партију или политичку личност? После свега тога, Господине Министре, питам Вас, шта намераваате урадити, да се онемогући даљна злоупотреба имена Савеза југословенских академских националних организација па било то и под променљивим именом Савеза југословенских студената од стране извесне групе студената којој су на челу нестуденти г. г. Тодоровић Љубомир и Чалић Едвард.

Ако Вам горње чињенице и све набројане противправности а нарочито поступак и уплитање Централног пресбируа у чисто студентске ствари нису познате, хоћете ли одмах повести најстрожију истрагу и кривце казнити?

Да ли сте спремни, Господине Министре, једним службеним комуникејом обавестити наше власти као и јавност, да осим Савеза Југословенских националних академских организација са седиштем и легално изабраном управом у Љубљани (претседник Микулетић Бранко, студент права из Љубљане) не постоји никакав други Савез југословенских студената, а да према томе не могу постојати никакви претставници и функционери Савеза осим оних легално изабраних на скупштини Савеза ЈНАО, 23 маја у Загребу?

Част ми је замолити Вас за одговор на ова питања на једној од седница Народне скупштине.

Примите, Господине Министре, и овом приликом израз нашег одличног поштовања.

У Љубљани, 21 јула 1937 год.

Милан Мравље, с. р.
народни посланик

